

T.C.

**BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ISPARTA (1923-1950)

Sezen ERDOĞAN

1730205001

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Sevilay ÖZER

BURDUR - 2021

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ISPARTA (1923-1950)

Sezen ERDOĞAN

1730205001

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN Doç. Dr. Sevilay ÖZER

Üye: Prof. Dr. Hasan BABACAN

Üye: Doç. Dr. Ayşegül ŞENTÜRK

BURDUR - 2021

TEŞEKKÜR

Tek Parti Döneminde Isparta (1923-1950) konulu çalışmanın hazırlanmasında bilgi ve deneyimiyle bana yol gösteren ve çalışmanın geldiği noktada büyük emek ve katkısı olan danışman hocam Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Sevilay Özer'e teşekkür ve saygılarımı sunarım. Değerli birikimi ile çalışmamıza ışık tutan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hasan Babacan'a ve öğretim üyesi Prof. Dr. Zafer Gölen'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu noktaya gelmemde yüksek lisans eğitimim boyunca değerli birikimlerinden yararlandığım hocalarımla kıymetli yönlendirmeleri büyük önem taşımaktadır. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerine teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca beni destekleyen kardeşim Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dr. Öğretim Üyesi Sine Erdoğan Morçin'e teşekkür ederim. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Milli Kütüphane, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Isparta Halil Hamit Paşa İl Halk Kütüphanesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Kütüphanesine ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına yardımları için içten teşekkür ederim. Son olarak tüm eğitim hayatım boyunca benden hiçbir zaman maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürler.

(ERDOĞAN, Sezen, *Tek Parti Döneminde Isparta (1923-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2020)

ÖZET

Cumhuriyet rejimi, Anadolu'nun tüm illerinde olduğu gibi Isparta'da da köklü ve kalıcı yeniliklerin yaşanmasını sağlamıştır. Cumhuriyetle birlikte ilde neredeyse hiç bulunmayan bayındırlık ve imar faaliyetleri başlatılmıştır. Şehir imar plânı hayata geçirilmiş, karayolları yapılmış ve ile demiryolu getirilmiştir. Modern anlamda su taşıma ve ilin kanalizasyon hizmetleri de bu dönemde gerçekleşmiştir. Haberleşme alanında posta ve telgrafa ek olarak telefon eklenmiş, şehirlerarası telefon telleri döşenmiştir. Diğer yandan devlet kurumlarının ıslahı ve yeniden inşası hız kazanmış yeni hastaneler ve okullar açılmıştır. Bu dönemde cezaevi ve Çocuk Esirgeme Kurumu yenilenerek faaliyetlerine devam etmeleri sağlanmıştır. Millî banka şubelerinin açılması ile ilde ziraat kredi kooperatifleri oluşturulmuştur. Cumhuriyetten bir yıl önce Isparta'ya getirilen matbaa, Cumhuriyetin ilan edilmesiyle çalışmalarına hız katmış, yerel gazete ve dergiler basmıştır. Cumhuriyet yönetiminin eğitim alanında gerçekleştirdiği Tevhid-i Tedrisat ve Harf İnkılâbı gibi reformlar, Isparta'da eğitim ve öğretim faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Pansiyonlu köy okullarının açılması ile ilkokul eğitimi üç yıldan beş yıla çıkarılmıştır. İlde ilkokul ve ortaokulların yaygınlaştırılması ile eğitim çağındaki tüm çocuklara ulaşmak hedeflenmiştir.

Cumhuriyet yönetimi, sanayi alanında yaptığı reformlar ile Isparta'da mevcut olan küçük el sanatları işletmeleri, büyük ve modern fabrikalara dönüştürmüştür. Bu fabrikalar; 1926 yılında açılan Isparta İplik Fabrikası ile Yalvaç Deri Fabrikası ve 1935 yılında açılan Gülyağı fabrikasıdır. Yeni açılan bu fabrikaların dışında, faaliyetlerini sürdüren deri fabrikası ve Keçiborlu Kükürt Fabrikası ıslah edilmiştir. Isparta'da tarım ve hayvancılığın iyileştirilmesi için 1945 yılında Zirai Kalkınma Birliği kurulmuştur. Hayvancılığın gelişimi için yoğun veterinerlik hizmetleri başlatılmış tarım için çeşitli hastalıklarla savaşılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yönetimin, idari ve siyasi taşra teşkilatlanmasının temelinde millete hizmet anlayışı hâkimdir. Bu anlayış tüm ülke kaynaklarını ekonomik ve sosyal kalkınmaya adanmıştır. 1923-1950 yılları arasında TBMM'de Isparta'dan yirmi

farklı isim milletvekili olarak görev almıştır. Hafız İbrahim Demiralay (6 Dönem seçilmiştir), Hüseyin Hüsnü Özdamar (6 dönem seçilmiştir), Kemal Turan Ünal (5 dönem seçilmiştir), Kazım Aydar (2 dönem seçilmiştir) ve Rıfat Güllü hizmetleri ile öne çıkan milletvekilleri olmuştur. Aynı yıllar arasında idari teşkilatlanmada dokuz farklı vali görev almıştır. Durmuş Bey (1930-1932) ve Fevzi Daldal (1932-1939) hizmetleri öne çıkan valiler olmuştur. Aynı dönemde yedi farklı Belediye Başkanı arasından Hilmi Çakmakçı'nın hizmetleri oldukça ön plândadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Tek Parti, Isparta, Yerel Tarih.

(ERDOĞAN, Sezen, *Isparta During the Single Party Period (1923-1950)*, Master Thesis, Burdur, 2020)

ABSTRACT

The Republican regime has ensured that radical and permanent innovations are experienced in Isparta, as in all provinces of Anatolia. With the Republic, public works and zoning activities, which were almost never found in the province, started. The city development plan was implemented, highways were built and a railway was introduced. In the modern sense, water transportation and sewage services of the province were also realized in this period. In the field of communication, in addition to the post and telegraph, a telephone has been added, and long distance telephone wires have been laid. On the other hand, the rehabilitation and reconstruction of state institutions accelerated and new hospitals and schools were opened. During this period, the prison and the Child Protection Agency were renewed and they were allowed to continue their activities. With the opening of national bank branches, agricultural credit cooperatives were established in the province. The printing house, which was brought to Isparta one year before the Republic, accelerated its work with the proclamation of the Republic and printed local newspapers and magazines. Reforms such as the Unification of Education and Harf Revolution made by the Republican administration throughout the country in the field of education have also found application in Isparta. With the opening of primary and secondary schools, educational activities in the province gained momentum.

The Republic administration transformed the small handicraft businesses in Isparta into large and modern factories with the reforms it made in the field of industry. These factories; Isparta Yarn Factory and Yalvaç Leather Factory opened in 1926 and Rose Oil factory opened in 1935. Apart from these newly opened factories, the leather factory and Keçiborlu Sulfur Factory have been rehabilitated. The Agricultural Development Union was established in 1945 to improve agriculture and animal husbandry in Isparta. Intensive veterinary services were initiated for the development of animal husbandry, and various diseases were fought for agriculture.

The understanding of service to the nation is dominant on the basis of the administrative and political provincial organization of the administration in the first years of the Republic. This understanding devotes all country resources to economic and social development. Between 1923-1950, twenty different names from Isparta served as MPs in the Turkish Grand National Assembly. Hafız İbrahim Demiralay (6 terms was elected), Hüseyin Hüsnü Özdamar (6 terms), Kemal Turan Ünlü (5 terms) and Kazım Aydar (2 terms) became prominent members of parliament with their services. During the same years, nine different Governors took part in the administrative organization. Durmuş Bey (1930-1932) and Fevzi Daldal (1932-1939) became prominent governors. In the same period, the services of Hilmi Çakmakçı, among seven different mayors, were at the forefront.

Anahtar Kelimeler: Republic, Single Party, Isparta, Local History.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ISPARTA'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

1.1. Sosyal Hayat	21
1.1.1. Nüfus.....	26
1.1.2. Sağlık Kurumları	30
1.1.2.1. Hastaneler	31
1.1.2.1.1. Memleket Hastanesi	31
1.1.2.1.2. Askeri Hastane.....	33
1.1.2.1.3. Kızılay Hastanesi (Hilâl-i Ahmer).....	34
1.1.2.1.4. Millet Hastanesi (Devlet Hastanesi)	36
1.1.2.2. Hastalıklar	37
1.1.2.2.1. Bulaşıcı Hastalıklar	37
1.1.2.2.2. Bölgesel Hastalıklar	40
1.1.2.3. Eczaneler.....	42
1.1.3. Adli Kurumlar.....	42
1.1.3.1. Cezaevi.....	42
1.1.4. Çocuk Esirgeme Kurumu	43
1.1.5. Millî Bankalar	45
1.1.6. Basın	46
1.2. Ekonomik Hayat.....	47
1.2.1. Sanayi.....	48

1.2.1.1. Tabakhane	49
1.2.1.2. Kunduracılık.....	50
1.2.1.3. Halıcılık, İplik ve Boya Fabrikası	51
1.2.1.4. Gülcülük ve Gülyağı Fabrikası	54
1.2.1.5. Kükürt Fabrikası	56
1.2.1.6. Diğer Fabrikalar	58
1.2.2. Tarım ve Hayvancılık.....	59
1.2.2.1. Tarım.....	61
1.2.2.2. Hayvancılık	64

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ISPARTA'DA EĞİTİM FAALİYETLERİ

2.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Isparta'da Uygulanışı	68
2.2. Harf İnkılâbı'nın Isparta'da Uygulanışı ve Ulus Okulları	69
2.3. Cumhuriyet Dönemi Okulları	71
2.3.1. İlkokullar	71
2.3.1.1. Pansiyonlu Okullar ve Köy Okulları.....	74
2.3.1.2. Gündüz Eğitim Veren Merkez İlkokulları	77
2.3.2. Ortaokul ve Lise	77
2.3.2.1. Isparta Ortaokulu.....	77
2.3.2.2. Isparta Lisesi	79
2.3.3. Sanat Okulları ve Enstitüler	80
2.3.3.1. Akşam Sanat Mektebi ve Kız Enstitüsü.....	80
2.3.3.2. Isparta Erkek Orta Sanat Okulu ve Enstitüsü.....	81
2.3.3.3. Gönen Köy Eğitimci Kursu ve Köy Enstitüsü	82
2.3.4. Isparta Himaye Heyetleri	87
2.3.5. Isparta Öğretmenler Sandığı	88
2.4. Isparta Türk Ocağı ve Faaliyetleri.....	88
2.4.1. Kurs ve Konferans.....	89
2.4.2. Sinema ve Gösteri Sanatları	90
2.4.3. Spor	91
2.5. Isparta Halkevi ve Faaliyetleri	92
2.5.1. Dil-Edebiyat-Tarih Şubesi	94

2.5.2. Güzel Sanatlar Şubesi	96
2.5.3. Gösteri Şubesi	97
2.5.4. Spor Şubesi	99
2.5.5. Sosyal Yardım Şubesi	101
2.5.6. Halkevi Dershaneleri ve Kurs Şubesi	102
2.5.7. Kitaplık ve Yayın Şubesi	103
2.5.8. Köycülük Şubesi	106
2.5.9. Müze ve Sergi Şubesi.....	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ISPARTA’NIN İDARİ VE SİYASİ DURUMU

3.1. İdari Hayat.....	111
3.1.1. İlçeler.....	111
3.1.2. Mahalleler	112
3.1.3. Valiler.....	112
3.2. Siyasi Hayat	113
3.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Isparta İl Teşkilatlanması	113
3.2.2. Belediye Hizmetleri	116
3.2.2.1. Bayındırlık	117
3.2.2.1.1. İmar Faaliyetleri	120
3.2.2.1.2. Ulaşım	122
3.2.2.1.3. Haberleşme.....	126
3.2.2.1.4. Su İşleri	127
3.2.2.1.5. Elektrik İşleri.....	130
3.2.2.1.6. İtfaiye	130
SONUÇ.....	132
BİBLİYOGRAFYA	135

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tek Parti Dönemi Isparta Nüfus Sayımı Sonuçları	28
Tablo 2. 1927-1935 Isparta ve İlçelerinin Nüfus Gelişimi.....	28
Tablo 3. 1940-1945 Isparta ve İlçelerinin Nüfus Gelişimi.....	28
Tablo 4. 1950 Yılı Nüfus Sayımına Göre Isparta ve İlçelerinin Nüfusu.....	29
Tablo 5. Isparta Memleket Hastanesinin On Senelik Tedavi Cetveli	32
Tablo 6. 1927-1937 Yılları Arasında Memleket Hastanesinde Tedavi Edilen Hastaların Durumu.....	33
Tablo 7. Cumhuriyet'in İlk On Beş Yılında Isparta'da Tedavi Edilen Hastalıklar	37
Tablo 8. 1935-1945 Yılları Arasında Kükürt Kullanım Alanları ve İhracatı	57
Tablo 9. Maden Tetkik Cemiyeti Isparta Maden Arama Faaliyetleri	59
Tablo 10. 1940-1946 Yılları Arasında Isparta'da Temizlenen Tohum Miktarı	62
Tablo 11. 1923-1938 Yılları Arasında Isparta Ulus Okulları Eğitim Faaliyetleri.....	70
Tablo 12. Isparta Halkevi 1934 Yılı Gösterileri ve Katılımcı Sayısı	98
Tablo 13. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Isparta'daki Kütüphaneler.....	104
Tablo 14. Tek Parti Dönemi Isparta Valileri	113
Tablo 15. Tek Parti Dönemi Isparta Belediye Başkanları	117
Tablo 16. Tek Parti Döneminde Isparta'da Yapılan Bazı Yapılar	122
Tablo 17. Tek Parti Dönemi Isparta Yol Yükümlüleri Vergisi	125

KISALTMALAR

ARMHC	Anadolu Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
Dr.	Doktor
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Haz.	Hazırlayan
Ord.	Ordinaryüs
Prof.	Profesör
S.	Sayı
s.	Sayfa
t.y.	Tarih Yok
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vs.	Vesaire

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Yerel tarih araştırmaları ile ortaya çıkan bulgular, genel tarihin anlamlı bir bütün oluşturması ve anlaşılması bakımından önem teşkil etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan şehirler için yapılan yerel tarih araştırmaları, hem millî tarih hem de Anadolu tarihi araştırmalarına kaynak oluşturmaktadır. Son yıllarda yerel tarihe olan ilgi giderek artmakta ve yapılan araştırmalar şehirlerin tarihine ışık tutmaktadır. Yerel tarihe olan ilginin artmasıyla birlikte, şehirler hakkında pek çok önemli eser literatüre kazandırılmıştır. Literatürde, Isparta tarihi ile ilgili de pek çok araştırma eseri bulunmasına rağmen Cumhuriyetin ilanı ile başlayıp 1950 yılına kadar süren Tek Parti Döneminde Isparta'nın sosyal, eğitim, ekonomik, siyasi ve idari hayatını konu edinmiş bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmanın özgün bir değeri olduğu ve literatüre katkı sağlayacağı söylenebilir.

Çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, Genel Isparta tarihi ve coğrafyası özetlenmiş, şehir adının kökeni hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Tek Parti Döneminde Isparta'da sosyal ve ekonomik yapı başlığı altında, halkın yaşam kültürü, nüfus, sağlık kurumları, tedavi edilen hastalıklar ve bölgenin ekonomik faaliyetleri ele alınmıştır. İkinci bölümde, Cumhuriyet yönetiminin eğitim alanında yaptığı köklü reformların Isparta'da uygulanışı, Türk Ocaklarından sonra kurulan Halkevinin Isparta'da yürüttüğü eğitim faaliyetleri, pansiyonlu okullar ve köy ilkokulları, Cumhuriyet'in ilk ortaokul ve lisesi, Gönen Köy Eğitim Kursu ve Enstitüsü, Isparta merkezde açılan kız ve erkek sanat okulları ile enstitüler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, dönemin siyasi ve idari hayatı ele alınarak kurulan yeni yönetimin Isparta il teşkilatlanması incelenmiştir. İdari kısımda, Isparta ilçeleri, merkez köy ve mahalleler ile idari görevliler ele alınmıştır.

Araştırmanın temel amacı; Osmanlı İmparatorluğundan sonra kurulan Cumhuriyet yönetiminin, Isparta'da sosyal, kültürel, ekonomik, idari ve siyasi hayatta gerçekleştirdiği reformları derinlemesine incelemektir. Araştırmada kaynak çeşitliliğine özen gösterilmiştir. Ankara Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinden konuyla ilgili bulunan

belgeler, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesinden temin edilen Resmî Isparta Gazetesi ile ulusal gazeteler, Isparta Halkevinin yayımları -gazete, dergi, rapor, broşür-, il yıllıkları, Millî Kütüphane ve Halil Hamit Paşa İl Halk Kütüphanesinden alınan kitap ve dergiler, yerel araştırmacıların oluşturduğu araştırma eserleri ve kültür envanterleri araştırmamızın temel kaynaklarını oluşturmaktadır.

1. Isparta Tarihi

Anadolu, Asya ve Avrupa'nın birleşim noktasındaki stratejik konumu nedeniyle tarih öncesi devirlerden beri kültür ve uygarlık yuvası olmuştur. Bu nedenle Anadolu'nun tüm bölgelerinde yaşam izlerine rastlamak mümkündür. Bu bölgelerden biri de Anadolu'nun geçirdiği bütün tarihi devirlerin yaşanmış olduğu, yapılan araştırmalarla ispatlanmış olan Isparta ilidir¹.

Isparta'nın ilkçağlardaki tarihi, Isparta ve Burdur illerinin tümü ile Antalya'nın kuzey kesimini içine alan Pisidia bölgesi tarihi akışı içinde ele alınmalıdır². Hacılar (Burdur), Sagalassos (Ağlasun), Antiocheia (Yalvaç) üçgeni ise Isparta'nın tarih öncesi devirlerini aydınlatan, Pisidia'nın önemli yerleşim bölgeleridir³. Pisidia bölgesinde yerleşme tarihinin Paleolitik dönemle başladığı, Türk Tarih Kurumu üyesi Ordinaryüs Profesör Doktor *Şevket Aziz Kansu* tarafından beraberindeki heyet ile 1944 yılında Türk Tarih Kurumu adına bölgede yürüttüğü yüzeysel çalışmalar ile ortaya konmuştur. On dört gün boyunca Isparta'nın çeşitli bölgelerinde çalışmalarda bulunan DTCTF'de Ord. Prof. Dr. *Şevket Aziz Kansu*, araştırmalarından elde ettiği bu sonuçları Isparta aydınlarına ve gençlerine, Isparta Halkevinde düzenlenen bir konferansla açıklamıştır⁴.

Isparta'da ilk yerleşim alanı Bozanönü köyünün kuzeybatısında yer alan ve doğal bir mağara olan Kapalıin'de belirlenmiştir. Bölgenin Paleolitik merkezi olan Kapalıin mağarası aynı zamanda Anadolu'daki ilk yerleşme alanı olması bakımından ayrı bir önem taşır⁵. Baladız ve İğdecik köylerinde Mezoolitik döneme ait kalıntılar bulunmuştur. Isparta'da bulunan Örenköy ve Sücüllü, Anadolu'da bulunan Neolitik döneme ait önemli bölgelerdir. Kalkolitik çağda da bölge önemini sürdürmüştür. İl sınırları içinde 12 farklı höyükte kalkolitik dönem malzemesi bulunmuştur. İlde Tunç Çağı yerleşimleri bol miktarda bulunmaktadır. Bulunan 56 höyüğün tümünde Tunç Çağı yerleşimi tespit edilmiştir⁶.

¹ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Hazırlayan: Isparta Halkevi, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1939, s. 5.

² Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, TTK Matbaası, Ankara, 2001, s. 151.

³ *Isparta İl Yıllığı*, Isparta Valiliği, Ofset Matbaa, Ankara, 1983, s. 23-24.

⁴ "Vilâyet Haberleri: Halkevinde Tarihi Bir Konferans", *Isparta*, 28 Haziran 1944.

⁵ Şevket Aziz Kansu, *Isparta-Burdur İlleri Çevresinde TTK Adına 1944 Haziranında Yapılan Prehistorya Araştırmalarına Dair İlk Rapor*, TTK Basımevi, Ankara, 1945, s. 285.

⁶ *Isparta İl Yıllığı*, Isparta Valiliği, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2003, s. 59.

Isparta yöresi, Ortaçağda İslâm Devletleri ile Bizans arasında stratejik bir rol oynamıştır⁷. Isparta coğrafyasının İslâm dünyası ile teması 637 yılında başlamış ve Arapların yaptıkları akınlar ile Bizans hâkimiyeti zayıflamaya başlamıştır. Böküzâde Süleyman Sami'nin *Isparta Tarihi* adlı eserinde, Hicret'in yedinci senesinde Hz. Ali'nin Peygamberden aldığı direktif ile İslâm dininin neşri için bölgeye gelmiş olabileceği rivayet edilmiştir⁸. 713 yılında Emevilerin ve 771 yılında Abbasilerin Isparta'yı geçici olarak ele geçirdikleri ancak Bizans'ın bölgeyi geri alarak tekrar hâkimiyet sağladığı bilinmektedir⁹.

X. yüzyılda, Anadolu'nun doğusunda kurulan ve büyük Türk-İslâm teşkilatlanmalarından biri olan Selçuklu Devleti'nin Anadolu'yu yurt edinmek üzere yaptığı akınlar Doğu Roma İmparatorluğunun Anadolu'daki gücünü zayıflatmıştır. 1171 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya yapılan Türk göçleri artmış ancak Bizans İmparatorluğu Haçlı seferleriyle bu akınları geri püskürtmeye çalışmıştır.¹⁰ 1176 yılında Miryakefalon Savaşı'nda Bizans büyük bir bozguna uğramıştır. Yapılan son araştırmalar ile Miryakefalon Savaşı'nın Isparta'nın Gelendost ovasında yapıldığı varsayılmaktadır¹¹.

Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarlarından II. Süleyman Şah'ın oğlu III. Kılıçarslan ile Bizans İmparatoru Monoel Komnen arasında 1200'lü yılların başında Isparta ve çevresinde şiddetli savaşlar yaşanmıştır. Kış mevsiminde yapılan bu savaşlarda Isparta'da Türk-Müslüman halkın yardımını alan III. Kılıçarslan, 1205 yılında Isparta ve çevresine tamamen hâkim olmuştur. Isparta'nın fethi İzzeddin Keykavus'un Antalya'yı fethetmesiyle birlikte kesin olarak tamamlanmıştır¹².

Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra XIII. yüzyıl başlarında bölgeye Teke aşiretine bağlı, Kuzey Suriye'den gelen Türkmenler yerleşmiştir. Bu aşirete bağlı olan Hamid Bey, beyliğin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Böküzade'nin *Isparta Tarihi* adlı eserinde Hamid Bey'in Feleküddin Hamid adıyla XI. yüzyıldan itibaren

⁷ Abdullah Kılıç, *Isparta Kültür Ve Turizm Envanteri*, T.C. Isparta Valiliği Kültür Turizm Envanteri (8), Isparta 2011, s. 43.

⁸ Böküzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Hazırlayan: Hasan Babacan, T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları (10), Isparta, 2012, s. 15-16.

⁹ *Isparta İl Yıllığı*, 1983, s. 26.

¹⁰ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Isparta'da Selçukiler Devrine Ait Bir Çeşme Kitabesi", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 2, Isparta, 1934, s. 36.

¹¹ [http://www.gelendost.gov.tr/tarihce/\(29 Şubat 2020\)](http://www.gelendost.gov.tr/tarihce/(29%20Şubat%202020))

¹² Enver Söldür, *İkinci Isparta Tarihi*, Üstün Sanat Matbaası, İzmir, 1951, s. 16.

Selçukluların valisi olarak bölgede bulunduğu, Selçukluların zayıflaması ile 1300 senesinde bağımsızlık ilan ettiği kaydedilmiştir¹³. Hamid Bey'in torunu olarak bilinen Feleküddin Dünder Bey ise beyliğin sınırlarını Batı Anadolu'da genişletmiştir¹⁴. Hamitoğulları Beyliği'nin ilk merkezi Uluborlu'dur. Hamit Bey'in torunu Dünder Bey, merkez için Eğirdir'i uygun görmüş, yeniden inşa ettiği Eğirdir'e kendi isminden hareketle Felekabâd demiştir¹⁵. Beylik; Yalvaç, Şarkikaraağaç, Keçiborlu, Isparta, Burdur, Gölhisar, Korkuteli, Antalya bölgelerinde hâkim olmuş, Antalya yöresinin yönetimi kardeşi Yunus Bey'e verilince, beyliğin Teke Kolu meydana gelmiştir¹⁶.

Hamitoğulları Beyliği, Osmanlı Devleti döneminde en güçlü dönemini yaşamıştır. Sultan I. Murad oğlu Yıldırım Bayezid'in, Germiyanogulları kızıyla olan düğünü için Anadolu beyliklerine davet yollamıştır. Sultan Murad, Hamidili elçisi ile Hamidili beyine, Karamanoğlu'nun bölgeye saldırısını durdurmak için sınır kalelerini Osmanlı'ya satması gerektiği haberini yollamıştır. Böcüzâde *Isparta Tarihi* adlı eserinde elçinin getirdiği haberi aktarılan şekilde kaydetmektedir: “*Biraderim Hüseyin Bey'e bizden selam edip diyesin ki mabeynimizde olan muhabbet ve vidâd ve ülfet ve ittihad muktezası üzere bir iltimasımız vardır. Kabul ve cevabına ümid-var ve vürud-ı habere pür-intizar bileler.*”¹⁷ I. Murad'ın bu teklifine olumlu cevap veren Hüseyin Bey, daha önce Eşrefoğullarından alınan Isparta, Şarkikaraağaç, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir ve Yalvaç kazalarını Osmanlı Devleti'ne 80.000 altına satmıştır¹⁸. Bu satış tarihçilerin ifadesiyle “Sat-ı bazar” usulü ile gerçekleşmiş ve kadılar aracılığı ile hukuki bir şekle sokularak tescil edilmiştir. Beyliğin Osmanlı ile iyi ilişkileri devam etmiş, I. Murad döneminde yapılan Kosova Savaşı'na destek amaçlı Isparta'dan birlik yollanmıştır. I. Murat'ın bu savaşta şehit düşmesi üzerine Karamanoğlu, Hamitoğullarının topraklarını bütünüyle ele geçirmiştir. Anadolu siyasi birliğini kurmaya önem veren Sultan Murad'ın oğlu I. Bayezid ise, Hamidili'ne yürüyerek bölgeyi tekrar Osmanlı topraklarına katmıştır.¹⁹ Bu dönemde bölge hâkimiyeti

¹³ Böcüzâde, a. g. e., Haz. Hasan Babacan, s. 17-26.

¹⁴ Tahir Erdem, “Tarihsel Araştırmalar: Hamidoğulları (Feleküddin Dünder)”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 17, Isparta, 1935 s. 239-240.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Hamidoğulları”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2255.

¹⁶ Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, *Osmanlı Belgeleri Işığında Isparta*, Seçil Ofset, İstanbul, 2016, s. 68.

¹⁷ Böcüzâde, a. g. e., Haz. Hasan Babacan, s. 22-30.

¹⁸ Isparta İl Yıllığı, Isparta Valiliği, Pars Matbaa, Ankara, 1973, s. 8.

¹⁹ *Isparta İl Yıllığı*, 1983, s. 28.

Osmanoğulları ve Karamanoğulları arasında değişmişse II. Murad döneminde kesin olarak Osmanlılara bağlanmıştır²⁰.

Isparta, Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar bir vilâyet halindeydi. Fatih döneminde Burdur ve Antalya ile birleştirilerek geniş bir sancak halini almıştır. Hamidili Sancağının valisi kışın Antalya’da yazın Isparta’da ikamet ederdi. Bu şekilde sancak yönetiminin zorlaşması nedeniyle tekrar eski düzene dönülerek Isparta vilâyet merkezi haline getirilmiştir²¹. XVI. yüzyılın başlarında Isparta’da önemli bir siyasi gelişme yaşanmamış ancak bu yüzyılın sonunda Anadolu’nun genelinde yaşanan Şahkulu ayaklanmasından Isparta yöresi de etkilenmiştir. Isparta, Burdur, Gölhisar ve Sandıklı’da Şahkulu ayaklanmasına katılan Şiiler toplânarak Mora’ya sürülmüştür²². Osmanlı hâkimiyetindeki Isparta’nın en açık bilgilerine Kanuni Sultan Süleyman döneminde rastlanmaktadır. Bu dönemde yapılan tahrir çalışmaları XVI. yüzyıl Isparta’sının sosyal, ekonomik ve askerî durumuna ışık tutmaktadır²³.

XVII. yüzyılın Isparta’sını etkileyen önemli bir olay Haydaroğlu ayaklanmasıdır. 1645’te ortaya çıkan Kara Haydar bölgede halktan vergi toplayarak soygunculuk yapıyordu. Kara Haydar’ın yakalanıp Uluborlu’da öldürülmesi üzerine oğlu Haydaroğlu Mehmet babasının intikamını almak amacıyla bölgede eşkıyalığa başlamıştır. Isparta sancak beyi naipliğini yürüten Abaza Hasan Ağa ile birlikte birleşen halk Haydaroğlu’nu yakalayarak İstanbul’a göndermiştir. Haydaroğlu Mehmet’in İstanbul’da idam edilmesi üzerine Isparta yöresi Türkmenlerinden Katırcıoğlu, eşkıya kuvvetlerinin başına geçmiş ve devlete başkaldırıyı sürdürmüştür²⁴. Bir süre sonra kendi isteği ile bağışlanan Katırcıoğlu, Beyşehir sancak beyliğine atanmış ve sırasıyla Karaman valiliği ve Isparta sancak beyliği görevlerini yürütmüştür²⁵.

XVII. yüzyılın sonunda Isparta’ya gelen Evliya Çelebi; Anadolu, Suriye ve Hicaz bölgelerinden oluşan Seyahatnâme’sinin dokuzuncu bölümünde Isparta ilini

²⁰ Abdullah Kılıç, *a. g. e.*, s. 43.

²¹ Nuri Katırcıoğlu, *Bütün Isparta*, Bereket Matbaası, Bereket Matbaası, 1958, s. 17-18.

²² “Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarını*, Cilt 5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s. 3522.

²³ *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 9.

²⁴ Ahmet Refik, “Ispartalı Katırcıoğlu”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 116-117, Isparta, 1943, s. 1624.

²⁵ “Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s. 3522-3523.

Şehr-i Şirin olarak tanıtmıştır²⁶. XVIII. yüzyılda sakin bir dönem geçiren Isparta ilini XIX. yüzyıl başlarında seyyah Charles Texier ziyaret etmiştir. Isparta'nın Hamid Sancağının en büyük ve en güzel şehri olduğunu, şehir merkezinde İstanbul camilerine benzer büyük bir cami ile otuz kadar mahallenin bulunduğunu kaydetmiştir²⁷.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Isparta, gülyağı, halı üretimi ve haşhaş yetiştiriciliği ile bölgenin önemli ticaret şehirlerinden biri haline gelmiştir. 1908 yılında İzmir'de kurulan "The Oriental Carpet Manufactures Limited" adlı şirket, halı üretiminde Uşak'tan sonra en çok Isparta'dan halı ihraç etmiştir. Bu şirketin Isparta'da 2160 tezgâhlık bir imalathane kurduğu bilinmektedir²⁸.

1914 yılı Isparta için deprem ve seferberlik yılıdır. 4 Ekim 1914 tarihinde Isparta'da büyük bir deprem gerçekleşmiştir. Eski, yeni, sağlam ve dayanıksız binalar, camiler, hamam ve dükkânların birçoğu şiddetli yaşanan bu depremde yıkılmıştır. Kadın-erkek beş yüze yakın insan enkaz altında kalarak can vermiştir. Harman zamanı olması nedeniyle erkeklerin çoğu harmanlarda, hayvanların da kırdada olduğu ve ölenlerin büyük bir kısmını kadın ve çocukların oluşturduğu bilinmektedir²⁹. 13 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması sebebiyle seferberlik ilan edilmiştir. Isparta'daki camiler deprem anında yıkıldığı için imamlar halka namazgâhlardan* cihat ilan edildiğini, vatan ve milletin tehlikede olduğunu duyurmuştur³⁰.

Birinci Dünya Savaşı'nın İtilaf Devletleri'nin lehine sonuçlanmasından sonra Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mondros Antlaşması'nın 7. ve 24. maddeleri gereği İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgale başlamıştır. Anadolu coğrafyası için bu tarihten itibaren Millî Mücadele dönemi başlamıştır³¹. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgal edilmesiyle Anadolu'nun diğer illerinde de olduğu gibi Isparta ve kazalarında da olağanüstü bir heyecan oluşmuş, halk galeyana gelmiştir. İzmir'in işgal

²⁶ Kemal Turan Ünal, "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Isparta", *Ün Dergisi*, C. 5, S. 61, Isparta, 1939, s. 865.

²⁷ Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, *a. g. e.*, s. 68.

²⁸ *Isparta İl Yıllığı*, 2003, s. 66.

²⁹ Böcüzâde Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Hazırlayan: Suat Seren, Serenler Yayını, İstanbul, 1983, s. 309.

* Namazgâh: Açık havada namaz kılmak için düzenlenmiş, kible yönünü gösteren dikili bir taşın bulunduğu yer. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/namazgah/> (7 Nisan 2020)

³⁰ Böcüzâde, *a. g. e.*, Haz. Suat Seren, s. 312.

³¹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s.519-524.

edildiği gün, Yalvaç halkı tarafından, İstanbul hükümetine işgali kınayan bir telgraf gönderildi. Yine aynı gün Keçiborlu, Uluborlu ve Şarkikaraağaç işgallere tepki göstermiştir³². Yapılan bu haksız işgallere Türk milletinin ilk tepkisi cemiyetler kurmak ve basın-yayın yolu ile bu işgalleri dünyaya duyurmak olmuştur³³. Halkın kurduğu cemiyetlerin ve daha sonra kurulacak olan Kuvay-ı Millîye'nin kuruluşuna, toplumda yer alan din adamları öncülük etmiştir. Isparta'da müftülük görevi yürüten Hüseyin Hüsnü (Özdamar) ve Hafız İbrahim (Demiralay) bu misyonu üstlenen isimler olmuştur³⁴.

Isparta'da Cemiyet-i İlmiye'yi kurarak direnişin siyasi liderliğini yapan isim Tahirpaşâde Hafız İbrahim Bey'dir³⁵. Cemiyet-i İlmiye, *Isparta Millî Müdâfaa-i Vataniye Heyeti* ismiyle de bilinmektedir. Bu cemiyetin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Cemiyet, ileriki dönemlerde Isparta Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti olarak çalışmalarını sürdürmüştür³⁶. Isparta'da Kurtuluş Savaşı başlamadan önce gerçekleşen ve işgalleri kınayan mitingler, Isparta Millî Müdâfaa-i Vataniye Heyeti'nin çalışmaları ile düzenlenmiştir³⁷. Mitinglerde alınan kararlar İtilaf Devletleri temsilcilerine ve Paris Barış Konferansına telgrafla bildirilmiştir³⁸. Isparta'da millî teşkilatlanmanın öncülüğünü yapan bir başka cemiyet, Süleyman Turgut'un (Akkaş) kurduğu Gençler Yükselme Cemiyeti'dir³⁹.

Ispartalı Rumlara, Yunan lehine propaganda yapmak için Isparta'ya gelen Kara Yorgi ve Ali Ulvi adlı kişiler, 11 Haziran 1919'da Konya'ya sürülmüştür. Aynı gün Isparta Hükümet Konağı önünde İzmir'in işgalini protesto etmek için bir miting düzenlenmiştir. Düzenlenen bu ilk mitinge, köylerden gelenlerle birlikte on beş bin civarında insanın katıldığı saptanmıştır. Bu mitinge, Ispartalı Rumları temsilen dokuz Rum papazın katıldığı kaynaklara kaydedilmiştir. Mitingin ilk konuşmasını Böcüzâde

³² *Isparta İl Yıllığı*, 2003, s. 66.

³³ Yücel Özkaya, "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara, 1988, s. 65.

³⁴ *Isparta İl Yıllığı*, 1983, s. 33.

³⁵ *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı Ve Isparta'da Millî Mücadele İle İlgili Belgeler*, Hazırlayan: Bayram Kodaman, Hasan Babacan, Isparta Belediyesi 4. Kitap Fuarı, Isparta, 2020, s.63.

³⁶ Hasan Babacan, "Millî Mücadelede Ispartalı Rumlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 62, s. 669.

³⁷ *Isparta Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetinin Karar Ve Yazışma Defteri*, Hazırlayan: Hasan Babacan, Isparta Gül Ofset, Isparta, 2009, s. IV.

³⁸ Böcüzâde, a. g. e., Haz. Suat Seren, s. 342.

³⁹ Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta, Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 78.

Süleyman Sami ve son konuşmayı Tahirpaşazâde Hafız İbrahim Bey yapmıştır⁴⁰. İngiltere'nin desteklediği Yunan birliklerinin Anadolu içine doğru işgal sahalarını sürekli genişletmeleri ve işgal ettikleri bölgelerdeki Türk halkına insanlık dışı davranışlar sergilemeleri nedeniyle Tahirpaşazâde Hafız İbrahim Bey'in, Isparta'da 20 Haziran 1919'da düzenlediği İkinci Kongrede, Kuvay-ı Millîye'ye katılım için memleketlilerine yaptığı çağrıya aşağıda yer verilmiştir:

*“Ey Müslümanlar; dindaşlarımızın imdadına koşmak zâtîyyen her ihtimale karşı Isparta'mızı da muhafaza ve müdâfaa etmek üzere, Allah'ını, Peygamberini, dinini, vatanını bi-hakkın seven Müslümanlara hayatını, servetini fî-sebilillah fedâ etmek farz-ı ayn olmuştur.”*⁴¹

Hafız İbrahim Bey'in Isparta ilçe ve köylerine yaptığı bu çağrıya cevap veren ilk gönüllüler Isparta'nın efeleridir. Ispartalı Mahmut Efe, Şarkikaraağaç'ın köylerinden biri olan Çarıkсарay'da Hasan Hüseyin ve Hacı Efeler, Yalvaçlı Mustan Efe Kuvayı Millîye'de görev almayı kabul etmişlerdir⁴². Bunların dışında Dereli Hafız da kızanlarıyla birlikte Kuvay-ı Millîye'ye katılmıştır. Isparta gönüllülerinden oluşan *Isparta Mücahitleri Birliğine* Mahmut Efe kumandan olarak tayin edilmiştir. Hafız İbrahim Bey, *Isparta Mücahitleri*'ni bizzat Kuleönü'nden demiryolu ile Nazilli Cephesine göndermiştir. Isparta Mücahitleri arasında hiçbir firari olayı yaşanmadan cepheye savaşılmıştır. Aşağıda Isparta Müdâfa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hafız İbrahim Bey'in Isparta Mücahitleri Komutanı Mahmut Efe'ye çektiği telgrafa yer verilmiştir:

Sarayköy'de Isparta Mücahitleri Kumandanı Mahmud Efe'ye;

“Mücahitlerimizin gözlerini öperim. Vatan aşkıyla yüreklerinin çarptığını ve hiçbir firar vuku bulmadığını iftiharla anlıyorum. Memleketim nâmına teşekkür ve dua ederim. Memur olanların ailelerine tamamen maaşları verildi. Diğer mücahitlerin de ailelerine erzak vermek üzereyiz. Ayrıca Isparta Livası Mücahitleri namına atlastan bayrak hazırladım. Gönderiyorum; başlarından ayrılmayınız. Sizi memnun edeceğiz. Buraya hizmetiniz varsa telgrafla yazınız. Isparta'nın maddi-manevi şeref ve şanını

⁴⁰ Böcüzâde, a. g. e., Haz. Suat Seren, s. 338-342.

⁴¹ *Demiralay Hatıratı*, Haz. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, s.22.

⁴² *Demiralay Hatıratı*, Haz. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, s.53,62.

ilâya son derece çalışmanızı bekler, muvaffakiyetinizi Cenabı-ı Hak'tan niyaz ederim."⁴³

30 Haziran 1919'da Aydın'ın düşmandan geri alınmasında en büyük pay, Denizli, Isparta ve Burdur gönüllülerinden oluşan *Sarayköy Müfrezesine* aittir. Nitekim Gazi Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'ne gelen Denizli sancağı temsilcilerine hitaben: *"İstanbul'da, şurada mitingler yapıldı. Devletlere Yunan işgali protesto edildi. Fakat sizin Aydın Kuva-yı Millîyesi cephesinde patlattığınız silâhların sesleri Versay Sarayını çınlattı."* diyerek, bu gerçeği açıkça dile getirmiştir⁴⁴.

İtilaf devletlerinin Anadolu'da yaptıkları işgaller daha önce kendi aralarında gizli olarak yaptıkları Londra Anlaşmasındaki (1915) paylaşımlar doğrultusunda olmuştur. Bu anlaşmada İtalya'ya Antalya ve çevresi verilmiştir. İtalya, 1919 yılının başında ilk olarak Marmaris'i ve 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmiştir. İtalyanlar bu günden sonra kuvvetlerini sürekli arttırarak bölgeyi işgal plânını başlatmıştır. İtalya'nın Antalya'yı işgalinden iki gün sonra toplanan Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in Yunanistan'a verilmesi üzerine İtalya delegeleri konferansı terk etmiştir. Bu gelişmeden sonra İtalya, 24 Nisan'da Konya istasyonunu ve 28 Haziran'da Burdur'u işgal etmiştir. İtalyanlar işgal bölgelerindeki bütünlüğü sağlayabilmek için doğusunu ve batısını işgal ettikleri Isparta'yı ele geçirmek için faaliyetlere başlamışlardı. Isparta işgali için keşiflerde bulunmak amacıyla bazı adamlarını çeşitli bahaneler ile Isparta'ya göndermişlerdir⁴⁵.

Aydın'da Türk-Yunan Savaşı devam ederken İtalyanlar bu durumdan faydalanmak istemiş ve Isparta'yı işgal plânlarını hayata geçirmişlerdi. Antalya'nın siyasi sorumlusu İtalyan Marki Franti 26 süvarisi ile 15 Ağustos 1919'da Isparta'ya gelerek hükümete inmiştir. Dönemin vatansever mutasarrıfı Talat Bey, Marki Franti'yi makamına kabul etmeden önce Isparta belediyesinin ve askeriyenin önde gelenlerini makamına almış ve en son Marki Franti'yi kabul etmiştir. İtalyan miralay ziyaret amaçlarının sadece bir gezinti olduğunu söylemiştir. Isparta mutasarrıfı Talat Bey, süvarilerle birlikte gelmelerinden dolayı bunu bir gezinti olarak görmediklerini, süvarilerin herhangi bir müdahalesi karşısında şehrin askeri, siyasi memur ve halkının

⁴³ *Demiralay Hatıratı*, Haz. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, s. 63-64.

⁴⁴ Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Denizli, Isparta Ve Burdur Sancaklarında 'Kuvay-ı Milliye' Fikri Üzerinde İlk Çalışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 14, Ankara, 1989, s. 480.

⁴⁵ Nuri Köstüklü, *a. g. e.*, s. 13-22.

buna karşılık vereceğini söylemiştir. Bunun üzerine Miralay Franti, süvarilerin başıboş hareketlerde bulunmayacaklarını, gezinti için geldiklerini söyleyerek aynı gün içinde Antalya'ya dönmek üzere Isparta'yı terk etmiştir. Isparta'dan ayrılmadan önce Hilal-i Ahmer'e yirmi lira bağışta bulunan İtalyan miralay, Isparta'ya gezmek amaçlı tekrar geleceğini ancak bu sefer askerle birlikte olmayacağını söyleyerek Isparta'daki direnişi yumuşatmaya çalışmıştır⁴⁶.

İtalyanlar, Isparta'da işgal kuvvetlerine karşı oluşan tepkiden dolayı doğrudan işgale girişememişlerdir. Bunun üzerine Isparta'ya gelip güvenlik amacıyla birkaç subay ve süvarinin Isparta'da bulundurma isteğinde bulundular. Ancak İtalyanların bu teklifi Ispartalılar tarafından tepki ile karşılandı. 1919 yılı Ağustos ayının ortalarında üçüncü kez sekiz bin kişinin katıldığı bir protesto mitingi yapıldı. Sonunda İtalyan subay ve askerleri Isparta'dan ayrılmak zorunda kalarak Antalya'ya geri döndüler⁴⁷.

İtalya'nın keşif faaliyetlerinden iki ay sonra Ekim 1919'da Antalya işgal komutanı General Emilton, beraberindeki 168 süvari ile birlikte aracıyla Çerçin yolundan Isparta'ya hareket etmiştir. General iki tabur piyadeyi de emre hazır olmak üzere teyakkuza almıştır. Burdur telgraf müdürü bu durumu Hafız İbrahim Bey'e telgrafla bildirilmiştir. Hafız İbrahim önderliğinde toplanan Isparta halkı, Çerçin ve Çünür yolunun birleştiği noktada Isparta'ya giriş yapan General Emilton ve süvarilerine dur ihtarı vermiştir. Süvarileri esir alarak General Emilton'u hükümete götürmüşlerdir. Hafız İbrahim, Genaral Emilton'dan önce hükümet binasına ulaşmış ve mutasarrıf Talat Bey'e "*Siz hükûmet lisanıyla ne suretle idare ederseniz ediniz, bizce matlup olan, bu adama bir bardak su dahi içirmeyerek bir saate kadar geldiği yola çevrilmesidir.*" direktifinde bulunmuştur. Mutasarrıf Talat Bey, General Emilton ve beraberindeki süvarilerin bir saat içinde Isparta'dan çıkarılmalarını sağlamıştır⁴⁸.

Hafız İbrahim Bey, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında Isparta milletvekili olarak hazır bulunmuştur. Topladığı gönüllüler ile cephede Yunan birliklerine karşı savaşması için 11 Temmuz 1920'de Meclis kararı ile izne ayrılmıştır. Bizzat Atatürk'ün direktifiyle Isparta'ya geri dönen Hafız İbrahim Bey, aynı yılın Ekim ayında Isparta gönüllülerini toplamıştır. Toplanan bu gönüllü kuvvet, üç atlı, üç piyade ve bir makineli

⁴⁶ Kemal Turan Ünal, "Notlar Ve İktibaslar", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, s. 1267.

⁴⁷ Nuri Köstüklü, *a. g. e.*, s. 23.

⁴⁸ *Demiralay Hatıratı*, Haz. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, s. 39-40.

tüfek takımı haline getirilerek cepheye gönderilmiştir. Bu kuvvet, cepheye ilk gönderilen *Isparta Mücahitleri* ile birleşince *Demiralay* ismini almıştır⁴⁹.

Millî Mücadele yıllarında Konya’da Delibaş Mehmet adıyla bilinen saltanat yanlısı bir eşkiya, beraberindeki asker kaçakları ile birlikte üç kez isyan çıkarmıştır. 1919 yılında çıkarılan ilk iki ayaklanma kolayca bastırılmış ancak 2/3 Ekim 1920’de Konya’ya girerek hükümete el koydukları üçüncü ayaklanma büyük boyutlara ulaşarak Kuvay-ı Millîye’yi uğraştırmıştır. İsyan kısa sürede genişleyerek Isparta’nın ilçelerine de yayılmıştır. Bu bölgedeki isyanı bastırmakla görevli olan Refet Bele, Dinar’da bulunan Demirci Mehmet Efe’ye Eğirdir, Yalvaç ve Şarkikaraağaç üzerine yürümesi emrini vermiştir. Demirci Mehmet Efe’nin önderlik ettiği Kuvay-ı Millîye ordusu; Yalvaç, Şarkikaraağaç ve Eğirdir üzerine yürüyerek buradaki isyanı kısa sürede bastırmıştır⁵⁰.

9-11 Ocak 1921 tarihinde yaşanan Birinci İnönü Savaşı’nın zafer haberi Isparta’ya ulaştığında, Isparta ortaokul öğretmenlerinden biri uzun bir şiirinde aşağıda geçen beyti yazmıştır. Bu şiir, Isparta’da henüz matbaa olmadığı için Ankara’da yayınlanan tek dergi olan *Anadolu* dergisine yollanmıştır. Birinci İnönü zaferinden sonra bu beyit derginin kapağında büyük bir çerçeve içinde yayımlanmıştır:

“*Anadolu aslan ırkın inidir.*

İnönü’ne gelen düşman duramaz.”⁵¹

Millî Mücadele Döneminde, Isparta’da görev alanlar arasında; Kuvay-ı Millîye Başkanı Ali Dede, Gönüllü Ordu Lideri Hafız İbrahim Demiralay, PTT Müdür Kahvecioğlu Mehmet Efendi, Belediye Azası Rüştü Çavuş, Mebus Hacı Hüsnü Özdamar, Jandarma Yüzbaşı Mustafa Bey, Mahmut Efe, Ziraat Bankası Muhasebecisi Efendioğlu Mehmet Efendi, Öğretmen Turgut Akkaş, Senirkentli Hoca Emin Efendi, Uluborlu Başkanı Miralay Hamdi Baykara ve Uluborlulu Fakızâde Faik sayabileceğimiz başlıca isimlerdir⁵².

⁴⁹ *Demiralay Hatıratı*, Haz. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, s. VII.

⁵⁰ “Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s.3530.

⁵¹ Kemal Turan Ünal, “Birinci İnönü Zaferi Günlerinde Isparta”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 106-107-108, Isparta, 1943, s. 1461.

⁵² *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 12.

Isparta ili, 626 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin idaresinde il, sancak ve müstakil sancak olarak yönetilmiştir. Osmanlı'nın klasik dönemindeki eyalet sisteminde Kütahya'ya bağlı olan Isparta, XIX. yüzyıl vilâyet sistemi döneminde ise Konya'ya bağlı bir sancaktır⁵³. Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılışından iki ay sonra 18 Haziran 1920'de Isparta ve Burdur'un ayrı birer sancak olması kararı alınmıştır⁵⁴. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesiyle diğer vilâyetler gibi Isparta da il olmuştur⁵⁵.

Cumhuriyet kurulduktan sonra Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Ankara'da ilk misafiri olan eski Afgan Kralı Amanullah Han ile 25 Şubat 1930 günü görüşmüş ve 26 Şubat 1930'da İzmir'e gitmek üzere hareket etmiştir. 5 Mart 1930 tarihine kadar İzmir'de kalan Atatürk, Göller Bölgesi halkının yoğun istek ve davetleri üzerine İzmir'den trenle 5 Mart 1930 tarihinde hareket etmiştir. Geceyi yolda geçirerek 02.00 sıralarında Denizli üzerinden Kuleönü demiryolu ile Eğirdir'e gelmiştir. Atatürk ile birlikte Prof. Dr. Afet İnan, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Ordu Müfettişi Fahrettin Altay, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Yaveri Cevat Abbas da gelmiştir⁵⁶.

Atatürk 5 Mart 1930 gecesini 6 Mart sabahına bağlayan saatlerde Eğirdir Gölü kıyısındaki Sütlaç İstasyonunda, özel treninin yataklı vagonunda dinlenmeye çekilmeden önce dönemin Isparta Valisi Ekrem Bey, Isparta Milletvekili Hafız İbrahim Demiralay ve Isparta Belediye Başkanı Mustafa Hilmi Çakmak ile görüşmüştür⁵⁷. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Can Adasını gören Atatürk, adanın güzelliğine hayran kaldığını söyleyince Eğirdir Belediye Meclisi ertesi gün aldığı karar ile adanın tapusunu Atatürk'e armağan etmiştir⁵⁸.

Atatürk aynı gün trenle Eğirdir'den hareketle Kuleönü'ne gelmiştir. Hususi treninde, yanında Isparta Milletvekili Hafız İbrahim Demiralay da bulunmaktadır. Hafız İbrahim Demiralay, bu kısa seyahatlerinde Atatürk ile birlikte Isparta'nın Atabey ilçesinde bulunan Gazi Ata Bey hakkında sohbet ettiklerini hatıralarında kaydetmiştir⁵⁹.

⁵³ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 161.

⁵⁴ Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, *a. g. e.*, s. 72.

⁵⁵ Fuat Süreyya Oral, *Atatürk Isparta'da Şeref Albümü*, Gül Matbaası, Isparta, 1982, s. 3-5.

⁵⁶ *Isparta İl Yıllığı*, 1983, s. 38.

⁵⁷ *Isparta İl Yıllığı*, 1983, s. 38-39.

⁵⁸ Fuat Süreyya Oral, *a. g. e.*, s. 12.

⁵⁹ *Demiralay Hatıratı*, Haz. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, s. 15.

Kuleönü'ne geldikten sonra aynı sohbet konusu Türk Ocağı Başkanı Ali Rıza Uysal ve bölge halkı ile devam etmiştir. Burada ayaküstü yapılan kısa sohbetten sonra özel aracıyla hareket ederek saat 11.30'da Isparta'ya ulaşmıştır. Halkın yoğun sevgi gösterileri ile şimdiki İstasyon Caddesi boyunca yürüyerek Tümen Binasına gelmiştir. Burada şerefine hazırlanan gösterileri izleyip öğle yemeği yedikten sonra Tümen Binası önünde toplanan coşkulu Isparta halkını, binanın balkonundan selamlamıştır. 13.30'da Isparta'dan ayrılarak Burdur'a gitmek üzere yola çıkmıştır.⁶⁰

Atatürk, yurdun bağımsızlığını kazanıp, yurt sınırlarını çizdikten sonra içeride yapacağı inkılâpları sıraya koyarak birer birer uygulamıştır. Bu inkılâplardan en önemlisi Türk'ün tarihi idi. Türk tarihini aydınlatmak ve bütün medeni dünyaya bu milletin çok eski bir medeniyet olduğunu, Roma, Yunan medeniyetlerinden daha önce var olduğunu, Türklerin uygarlıklara öncülük ettiğini tarihi belgelerle ispat etmek istiyordu. İşte bu sebeplerle Batı Anadolu gezisi düzenlemiş ve Isparta'yı ziyaret etmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Isparta'yı ziyareti esnasında Isparta Türk Ocağı Başkanı Ali Rıza Uysal ve bölge halkı ile yaptığı sohbetten bir kesit aşağıda sunulmuştur:

“1930 senesi Mart ayıydı. Atatürk Batı Anadolu seyahatine çıkmıştı. Ankara'dan çıktıktan sonra İzmir'e, oradan da Aydın yoluyla Antalya'ya geçecekti. Yol üzerinde bulunan ilçe ile illere ve bu arada Isparta'ya da uğrayacaktı. O vakit ben Isparta'da hayır cemiyetlerinde ve Türk Ocağında çeşitli görevler almıştım. Bu nedenle beni de Atatürk'ü karşılayacak olan heyete dâhil etmişlerdi. Mektepte hazırlıklar yapılırken beni yine çağırdılar, Türk Ocağı Mümessili yaptıklarını söylediler. Tabii kabul ettim. Tren Eğirdir'den Kuleönü'ne gelmişti. Atatürk yanındakiler ile birlikte trenden indi. Vali Ekrem Bey ve Milletvekili Hafız İbrahim Bey bizleri birer birer takdim ettiler. Bu arada Hafız İbrahim Bey Atabey halkını da taktim ederek;

- “Bizim Atabey Nahiyesi halkı arz-ı tazimat eyliyorlar Paşam!” dedi.

Atatürk durdu. Atabey, Ata, Eta, Eti demeğe başladı.

- “Eti, Eta, Ata nedir?” dedi.

Bunları söylerken o keskin nazarları gözlerime bakıyordu.

⁶⁰ Isparta İl Yıllığı, 1983, s. 39.

- “Efendim, Fransızca Eta hükümet demektir.” dedim.

- “Hayır.” dedi.

Yine Eti, Eta demeğe başladı. Baktım nazarları yine bana çevrildi. Isparta Türk Ocağı Mümessili olarak kendisine tanıtılmışım. O zamanlar bu tür konular ile Türk Ocakları ilgileniyordu. Bu soruya mutlaka benim yanıt vermem gerekiyordu.

- “Efendim, burayı zapt edenin adıdır.” dedim.

- “Kimdir o?” dedi.

- “Selçuklulardan” dedim.

- “Buralarda daha evvel kim vardı?” dedi.

- “Frigyalılar” dedim.

- “Frigyalılar kimdir?” dedi.

- “Anadolu’nun küçük hükümetlerinden biridir.” dedim.

- “Evet” dedi.

Yine Eti, Eta, Ata demeğe devam etti. Anladım ki bu küçük hükümetlerin Eti ırkına sahip olduğunu söylemek istiyordu.

- “Bunlarla Hititler de beraberdi.” dedim.

- “Evet, Ankara’daki Ahiler de Etilerdir.” dedi.

- “Burada yatan adamın ayrı adı vardır. Atabey, Selçukluların kumandanlarına verdiği unvandır.” dedi.

Böyle deyince Atabeyliler,

- “Evet Efendim, burada yatan adamın adı vardır, Ertokuş’tur.” dediler.

Bu arada Yüzbaşı Hamdi Kum söz aldı. Efendim, benim kardeşim bu işlerle ilgilenmiştir, notları vardır. Arzu buyurulursa takdim edelim dedi. Atatürk, gönderiniz dedi ve yürüdü. Otomobillere binilerek hareket edildi.”⁶¹

Tarih boyunca Hitit-Eti, Lidya, Frigya, Pers, Yunan, Roma, Arap, Haçlılar, Selçuklu, Hamitoğlu Beyliği ve Osmanlı Devleti idaresine giren Isparta, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti’nin bir ilidir.

⁶¹ “Isparta’da Atatürk’e Ait Bir Hatıra”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 56-57, Isparta, 1938, s. 804-805.

2. Isparta Coğrafyası

Isparta, Orta Anadolu'nun güneybatısı ve Akdeniz Bölgesinin kuzeybatısında; Batı Anadolu bölümünde yer almaktadır⁶². Batı Torosların uzantısı olan ve yüksekliği 3000 metreyi bulan yüksek dağları vardır. Toros sıralarına dâhil dağları ile Akdeniz Bölgesinin iç kısmını meydana getirmektedir. Coğrafyacılar, Isparta ilinin de içinde bulunduğu bu iç kısma *Göller Bölgesi* adını vermiştir. Sınırları içerisinde çok sayıda göl, gölet ve tabiat parkı barındıran Isparta yöresi, dünyada en fazla göl ve gölete sahip olan il olduğu için bu adı almıştır⁶³. Tepelerin arasındaki Gölçük bir krater gölüdür ve şehirde içme ve sulama suyu kaynağı olarak kullanılmaktadır⁶⁴. Göllerden en büyüğü ve önemlisi Eğirdir Gölü'dür. Eğirdir Gölü'nün suları tarla sulamasında kullanılır. Gölün suyu tatlıdır. Sıraz, Çapar, Çiçek balığı, Eğrez ve Kavinne gibi yerli adlarıyla anılan çeşitli türlerde tatlı su balıkları mevcuttur.⁶⁵ Gölde çıkarılan balıkların çevre illere ve kasabalara bolca sevkiyatı yapılmıştır. Eğirdir Gölü; Millî Mücadele Döneminde, İzmir ve Aydın demir yolunun sonunda bulunması ve Konya, Yalvaç, Karaağaç ve Beyşehir yolları üzerinde olması nedeniyle nakliyat açısından önem kazanmıştır. İstiklâl Savaşı'nda Eğirdir Gölü üzerinden silah sevkiyatı yapılmıştır⁶⁶.

Isparta ilinin çok sayıda küçük akarsuyu vardır ancak bunlar nehir adı alacak kadar büyük değildir. En önemlileri Isparta çayı, Ağlasun çayı ile Zindan ve Ayvalı sularının birleşmesinden oluşan Aksu çayıdır⁶⁷. Eski çağlardan beri halk arasında rivayet edilen bir efsaneye göre; Isparta pınarlarının çevresinde tabiatın insanlara verdiği güzellikleri kutsayan *Nymphs/Pınar Perileri*, güzel kadınlar suretinde ortaya çıkar ve pınar başında ayin yaparlardı⁶⁸. Bu efsanelerden de anlaşılacağı üzere Isparta'nın asıl zenginliği kaynak ve akarsularıdır⁶⁹. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, şehirde mevcut olan doğal güzelliği, Isparta milletvekili Hafız İbrahim

⁶² Bekir Türk, "Yakın Yurdun Tarihi Ve Coğrafyası", *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2263.

⁶³ Zehra Tekin, Zeliha Alav, *Isparta Mutfağı Geleneksel Tatlarımızdan Seçmeler*, Isparta İl Valiliği: İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü", Isparta, 2014, s. 3.

⁶⁴ Ethem Erten, "Isparta'da Kır Gezileri", *Ün Dergisi*, C. 5, S. 50-51, Isparta, 1938, s. 729.

⁶⁵ Ali Rıza Yürük, "Eğirdir Gölü Balık Çeşitleri Ve Avcılığı", *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2266.

⁶⁶ A. Talat Erten, "Isparta Vilâyetinin Coğrafi Ve İktisadi Vaziyeti İklimi", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, Isparta, 1941, s. 1233.

⁶⁷ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 19.

⁶⁸ Etabekli Naci, "Ayazma", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 1, Isparta 1934, s. 12.

⁶⁹ Falih Rıfkı Atay, "Bizim Akdeniz", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 2, Isparta, 1934, s. 19.

Demiralay (1934) şu sözlerle ifade etmiştir: “*Ispartalıları kapılarından bakraçlarını uzatarak su, pencerelerinden uzanarak sepetlerine meyve toplayabilirler.*”⁷⁰

Isparta'nın güneyinde bulunan Ağlasun dağından (Sagalassos Antik Kenti bu dağ üzerinde yer alır.) doğan Isparta çayı, şehir ortasından geçerek şehri ikiye böler. Bir kolu güneye dönerek Akdeniz'e akar. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk büyük coğrafyacılarından biri olan Besim Darkot'a göre; küçük bir bölge içinde meydana gelen bu coğrafik oluşuma başka bir bölgede rastlamak çok zordur. Dr. Darkot'un, Isparta coğrafyası hakkındaki görüşleri, Isparta Halkevinin yayımlamış olduğu Enerji dergisinde yazı dizisi olarak yayımlanmıştır⁷¹.

Isparta, bölgedeki en güzel şehirlerden biridir. Etrafı dağlarla çevrili bir ova üzerine kurulmuştur. Kuzeydoğusunda Davraz ve Gelincik dağları yükselmektedir. Akdağ'ın kolları olan; Sidre, Karatepe, Hisartepe, Kayı ve Fandas tepelerinin çevrelediği geniş bir ovadır. Denizden 1000-1200 metre yüksektedir. Tepeler olabildiğince yeşildir. Isparta'yı çevreleyen dağlar ormanlarla kaplıdır. Güney ve güneydoğusunda bulunan Akdağ ve Davraz dağlarında başlayan ormanlar; Anamas dağları ile Eğirdir, Yalvaç ve Şarkikaraağaç kazaları boyunca uzanarak, Beyşehir ve Konya ovalarında son bulmaktadır. Kuzeydoğusunda ise Keçiborlu ilçesine bağlı Geresin köyünden başlayarak Uluborlu, Senirkent ve Atabey'in kuzeyinden devam eden geniş ormanlık alanlar bulunmaktadır. Ormanlardan kereste bakımından çok istifade edilmektedir. İkliminin müsait olması sebebiyle ılımlı iklimlerde yetişen ağaç türlerinin hepsi Isparta'da da mevcuttur. Isparta ormanlarında en çok bulunan ağaç çeşitleri: Çam, Meşe, Pinal, Çalı, Ceviz, Kavak, Kestane ve Gürgen'dir⁷². Dönem Tarım Bakanlığı'nın (1948) verdiği bilgilere göre Isparta ilinde topraklarının % 5'ini kapsayacak kadar orman bulunmaktadır⁷³.

Isparta'da baharlar Mayıs ayında başlamakta; ılık ve uzun yaşanmaktadır. Vişne, kiraz, erik, ayva, armut gibi meyve ağaçlarının tomurcukları bu ayda çiçek açar⁷⁴. Her mevsim ılımlı bir iklime sahip olan Isparta'da, Mayıs ayı ortasından Haziran ayının

⁷⁰ Falih Rifkî Atay, “Bizim Akdeniz”, *Hâkimiyeti Millîye*, 15 Haziran 1934.

⁷¹ Besim Darkot, “Isparta Çevresinde Coğrafi Görüşler”, *Enerji Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 2-7.

⁷² A. Talat Erten, *a. g. m.*, 1949, s. 1233-1234.

⁷³ Besim Darkot, “Anadolu'nun Göller Bölgesi Coğrafyasında Isparta-Burdur”, *Ün Dergisi*, C.14, S.163-164-165, Isparta, 1948, s. 2195.

⁷⁴ “Mayıs Ayı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1932.

sonuna kadar geçen süreç “Gül Mevsimi” olarak adlandırılmıştır⁷⁵. Yaz mevsiminde, gündüzleri 35 dereceyi geçmeyen sıcaklıklar yaşanır ve geceleri serin geçer. Isparta’nın yaz mevsimi de bahar gibi geçmektedir. Bu nedenle birçok Antalyalı ailenin yazı Isparta’da geçirdiği 1939 yılında Isparta Halkevinin yayımladığı çalışma raporunda kaydedilmiştir. Kışları soğukluk -15 derecenin altına düşmez. Isparta ovasında yaşanan iklim ve yetişen toprak ürünleri, Isparta’nın Akdeniz ve Karasal iklim arasında geçiş bölgesinde olduğunun kanıtıdır⁷⁶.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan Halkevi dergilerinin, yayımlandıkları bölgelerin her açıdan mevcut durumunu ve Cumhuriyet yönetiminin o şehirde meydana getirdiği veya amaçladığı değişimi, hiçbir ayrıntıyı atlamadan kaydettikleri görülmektedir. Isparta Halkevi *Ün* dergisi araştırmacı yazarlarından Ethem Ertem, 1938 yılının yaz döneminde dergide yayımlamış olduğu Isparta coğrafyası temalı yazısında şunları dile getirmiştir: *“Olduğu gibi anlatmaya çalıştığım yayla memleketimiz; iklimi, havası, suyunun güzelliği ve manzarasının çekiciliği ile Batı ve Güney Anadolu’nun en iyi mesire alanı olmaya adaydır. Her yıl yaz döneminde sayıları artan misafirlerimizin, belediyemizin çalışmaları ile oluşturacağımız bir alanda dinlenmeleri için her türlü konforu sağlayabilirsek memleketimizin ekonomisi açısından önemli bir adım atmış oluruz.”*⁷⁷ Ethem Ertem’in yazı dizisinden ve diğer kaynaklardan da anlaşıldığı üzere Isparta, coğrafi konumu nedeniyle stratejik önemi olan ve çeşitli doğal güzelliklere sahip bir şehirdir. Bölgelerin coğrafyasının da bölge halkının yaşamı üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu anlamda Isparta coğrafyasının, günlük aktiviteleri -özellikle halk arasında gelişmiş piknik kültürünü- etkilediğini kolayca anlayabiliriz. Bu durumu, 1947 yılında *Vakit* gazetesinde *Isparta Özlemi* adlı yazısı yayımlanan Rüveyda Sinanoğlu, aşağıdaki cümleleri ifade etmiştir:

*“Ispartalı yaz demez, güz demez hayatını hep dışarıda, hep tabiatla baş başa, hep çiçek ve meyve içinde geçirir. Ispartalı, yerin altından taşan pınar gibi evinden taşan ve toprağa düşen insandır. Yemek, içmek, gezmek, gülmek hep dışarıda...Ispartalı evinde ya düşünür, ya ibadet eder, ya da halı dokur.”*⁷⁸

⁷⁵ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e. s.* 137.

⁷⁶ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 1.

⁷⁷ Ethem Ertem, “Kır Gezintileri”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 52-53, Isparta, 1938, s. 743.

⁷⁸ Rüveyda Sinanoğlu, “Isparta Özlemi”, *Vakit*, 26 Mayıs 1947.

3. Isparta Şehir Adının Kökeni

Isparta isminin kökeni hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Böcüzâde Süleyman Sami'nin *Isparta Tarihi* adlı eserinde Pisidia kıtasının bir şehri olan Baris'in Isparta'nın bilinen ilk adı olduğu ve Rumca -is takısı alarak İs-barida olduğu sonra zamanla Isparta adını aldığı izah edilmiştir⁷⁹.

Isparta Halkevinin yayımlamış olduğu *Ün* dergisinde araştırma yazıları yayımlanan Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Berlin Üniversitesi profesörlerinden Eski Anadolu Şehirleri Uzmanı Dr. Unger ile Isparta adı hakkındaki sohbetlerinden bir kesit aktarmıştır. Dr. Unger'e (1934) göre: “*Memleketin asıl adı Barida'dır ve Barida kelimesi Yunanca değildir. Eti veya Lidya dilinden olduğu varsayılmaktadır. Çünkü Eti ve Lidyalılar Asya'ya Asuva, Ankara'ya Ankuva ve Malatya'ya Melidia diyorlardı. İlk Yunan muhacirleri Anadolu'ya çıktıkları zaman buranın güzelliğini işitmişler ve Isparta anlamına gelen İs-barid demişlerdir. Bu kelime zamanla Sparta şekline geçmiş ve son olarak Isparta halini almıştır.*” Prof. Dr. Unger'in öne sürdüğü bu görüşe Prof. Dr. Osman Turan ile Prof. Dr. Ramsay da katılmaktadır⁸⁰.

İslâmiyet'in kabulünden sonra VIII. yüzyıl başlarında kısa bir süre Abbasi hâkimiyetine giren şehrin adı, Arap kaynaklarında Sabart olarak geçmektedir⁸¹. Daha sonra bölgede Büyük Selçuklu Devleti'nin Pisidia valisi olarak görev yaptığı düşünülen Hamit Bey, kurduğu hükümete kendi adını vermiştir⁸². Osmanlı Devleti döneminde Hamit sancağı kullanımı devam etmişse de Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait tahrir defterlerinde şehrin adının; Nahiye-i Isparta, Kaza-i Isparta, Nefs-i Isparta olarak kaydedildiği de görülmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar resmî yazışmalarda Hamidili olarak geçen sancağın adı Sultan II. Abdülhamit döneminde Hamidabâd olarak değiştirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra 24 Ekim 1926 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplântısında, Osmanlı'daki iki isimli vilâyet adlarının tek isim olarak

⁷⁹ Böcüzâde, *a. g. e.*, Haz. Hasan Babacan, s. 11.

⁸⁰ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Milattan Evvelki Isparta Tarihi Hakkında”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 6, Isparta, 1934, s. 93-94.

⁸¹ Abdullah Kılıç, *a. g. e.*, s. 43.

⁸² Böcüzâde, *a. g. e.*, Haz. Hasan Babacan, s. 17.

kullanılması kararı alınmıştır. Bu nedenle iki isimli olan Hamidabâd adı Isparta olarak değiştirilmiştir⁸³.

Isparta Halkevi Başkanı Fehmi Aksu ise, Isparta isminin anlamı konusunda duygu ve düşüncelerini aşağıda yer verildiği şekilde ifade etmiştir:

*“Isparta kelimesinden güzel bir etki de sezmek mümkündür. Zaman zaman Isparta adına dair sorularla karşılaşırız. İsimlerde mana aranmaz derler. Isparta dediğimiz bu yurt parçasının Türk kanı ile yoğrularak Türk kültürü ve Türk sanat eserleriyle bezenerek asırlarca evvel tarihi bir Türk şehri hüviyet ve haysiyetini kazanmış olması ona en büyük manayı verir.”*⁸⁴

⁸³ Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, *a. g. e.*, s. 72.

⁸⁴ Enver Süldür, *a. g. e.*, s. 7.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ISPARTA'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

1.1. Sosyal Hayat

Bir milletin sahip olduğu kültürel değerler, o toplumu oluşturan tüm unsurlar üzerinde etkilidir. Türkiye’de her il kendi yöresine has bir kültürle yaşar. Geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Isparta yöresinin, zengin bir yaşam kültürüne sahip olduğu ise yapılan birçok araştırma ile ortaya konmuştur. Isparta’da, Türkiye’nin tüm bölgelerinde görülebilen âdet ve geleneklerin yanı sıra sadece yöreye has kültür motiflerini görmek de mümkündür. Isparta yöresinde, eskiden yaşanmış ve hala yaşanmakta olan âdet, anane ve inanmalar vardır. Doğum, sünnet, evlenme, askerlik, hac, mevlit, bayramlar ve özel gün kutlamaları bunların başında gelmektedir. Isparta’ya baharın gelişi ile birlikte 21 Mart günü Nevroz kutlamaları yapılırdı. Nevroz kutlamalarını daha çok Bektaşî çevrelerin gerçekleştirdiği bilinmektedir. 5- 6 Mayıs günlerinde ise mesirelik yerlerde o güne özel yemekler hazırlanıp, piknikler yapılarak şehrin tamamında Hıdırellez Bayramı kutlanırdı⁸⁵.

Isparta, gül ve bülbül şehri olduğu gibi aynı zamanda meyve bahçesidir. Birçok meyve çeşidinin görüldüğü ilde, meyvelerin başında baharda yazı karşılayan kiraz gelmektedir. Keçeci, Doğancı, Yenice ve Dere mahalleleri kiraz ağaçlarının fazla olduğu bölgelerdi. Isparta’ya 1936 yılında demiryolunun gelmesiyle birlikte kiraz bayramları çevre illerdeki halkın katılımıyla gerçekleşmeye başlamıştır⁸⁶. Büyük ağaçlardan uzun merdivenlerle toplanan kirazlar, misafirlere sepet sepet yer sofralarında ikram edilirdi⁸⁷. Kiraz Bayramı ile meşhur olan Isparta ili için kiraz, yazın habercisi sayılmaktadır. Mayıs on beşte kirazların tabağa düşmesiyle başlayan Kiraz Bayramı, haziran ayının sonuna kadar devam ederdi. Üçer gün aralıkla yedi gün bayram yapılırdı. Bayram günlerinde şehirde kimse kalmaz, çoluk-çocuk, kadın-erkek, genç-ihtiyar bütün aileler geceden yemeklerini hazırlar, sabahleyin arabalarla yarım saat mesafedeki

⁸⁵ Zehra Tekin, Zeliha Alav, *a. g. e.*, s. 18.

⁸⁶ Asım Us, “Isparta’da”, *Kurun*, 5 Nisan 1934.

⁸⁷ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 139.

kirazlıklara giderlerdi. Bütün gün orada hava alıp, eğlenirlerdi. Ayazmana, Milas, Arıkaltı, Zambaklı, Sidre kiraz bahçeleri, Gökçay bağları Isparta'nın en güzel piknik alanlarıydı. Halk Pazar günleri piknik alanlarına akın ederdi⁸⁸. Isparta Halkevinin 1939 yılında yayınladığı on beş yıllık çalışma raporuna göre; gül memleketi olan Isparta'da gül açımından bağ bozumuna kadar her haftanın tatil günü halk topluca gezinti yapardı. Her hafta sırasıyla; gül bahçeleri, kiraz bahçeleri, Zambaklı, Bezirganpınarı, Sidre, Öküzbattı, Ayazma, Milas, Arıklatı ve Giray bağları gibi yerlere gidilirdi⁸⁹.

Isparta halkı arasında âdet halini almış diğer bir gelenek ise yağmurun yağmadığı zamanlarda yağmur duasına çıkmaktı. İnanışlarına göre yağmur yağmamasının sebepleri arasında haksızlığın çoğalması ve doğruluğun azalması gibi nedenler vardı. Yağmur dualarına nisan ve mayıs aylarında çıkılırdı. Şehrin büyükleri toplanarak müftünün yanına gider, yağmur duasının gününü birlikte belirlerlerdi. Müftü, yağmur duasının günü hakkında valiye bilgi verirdi. Validen sonra esnaf ve ustabaşılara haber verilirdi. Yağmur duası gününde çarşı ve mahallelerde kimse iş işlemez, dükkânlar açılmazdı. Öğleden önce cemaatle birlikte büyük camide (Ulu Cami) iki rekât namaz kılınır ve kısa bir duadan sonra şehrin batısında bulunan Hüseyin Paşa Değirmenine gidilirdi. Değirmene gelindiğinde müftü burada yağmur duasını yapar ve cemaat de “âmin!” diye karşılık verirdi. Değirmenin bulunduğu mahalle halkı, bahçelerde yemek hazırlardı. Hazırlanan bu yemeğe Mahya adı verilmiştir. Yağmur duası günü fakir, yetim ve çocukları toplayarak bu yemek yedirilirdi. Yemekten sonra çocuklar sokaklara çıkar: “*Yağmur yağmur yağ ister, kaşık kaşık bal ister!*” diye bağırarak evlerin kapılarını çalar; yağ, bulgur, bal, pekmez ve para toplarlardı. Toplanan bu malzemelerle kadınlar tekrar *Mahya* pişirir, çocuk ve yoksullara yedirirlerdi. Isparta halkı yapılan bu ritüelden sonra mutlaka yağmurun yağacağına inanırdı. Yağmur yağmadığı zamanlarda ise çevre illerden yiyecek temin edilirdi⁹⁰.

Isparta'da insanları bir araya getiren değerlerden biri de Ramazan ayıdır. Isparta ilinde Ramazan ayı, minarelere kandil asılarak ve cami ile mescitler bol ışıklandırılarak karşılanırdı. Bu aydınlatmalar için zeytin ve haşhaş yağı kandilleri kullanılırdı.

⁸⁸ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Ağa Pınarı”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 58, Isparta, 1938, s. 821.

⁸⁹ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 1.

⁹⁰ M. Halit Bayrı, “Isparta'da Yağmur Duası”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, s. 1285-1287.

Ramazan ayı geceleri diğer zamanların gecelerine göre daha canlı yaşanır, aileler arasındaki ziyaretler artardı. Bu aya özel olarak yapılan şak şak helvası, geceleri şehrin işlek caddelerinde satılırdı. Adet olarak bayrama birkaç gün kala nokul denilen ve içine gülkurusu konan hamur işi yapıp komşulara dağıtılırdı. Bayrama temiz bir elbise ile çıkabilmek için herkes alışverişe çıkardı. Bu nedenle yılın en çok alışveriş yapılan ayı Ramazan ayıydı⁹¹. Isparta’da Muharrem ayında ise Sünnî inanca bağlı topluluklar tarafından aşure pişirilip dağıtılırken, Bektaşî kültürüne sahip toplumlar hem oruç tutar hem de aşure yapıp dağıtırlardı⁹². Aşağıda toplum arasında yardımlaşmanın hat safhaya ulaştığı bu ayda, Cumhuriyet’in ilk yıllarında ilin yerel gazetesinden halka yapılan çağrıya yer verilmiştir:

*“Aziz hemşeriler! Sadaka-i fıtır ve zekâtınızı Teyyare Cemiyetine veriniz. Bu hem dinî hem Millî hem vatanî borcunuzdur.” “Bayramlık hediyelerinizi yerli malından almayı unutmayınız.”*⁹³ Yapılan bu çağrılardan da anlaşılacağı üzere Cumhuriyet rejimi ile birlikte vatandaşlar fitre, zekât, sadaka gibi yardımlarını devletin genç kurumlarına vermek üzere yönlendirilmiştir. Isparta halkından zarf içinde kabul edilen bu yardımlar; Türk Tayyare Cemiyeti, Türk Kızılay’ı ve Çocuk Esirgeme Kurumu arasında paylaştırılmıştır. Bunun yanında yerli sanayinin ve yerli malı tüketiminin önemi vurgulanmıştır⁹⁴.

Dini bayramlardan bir gün önce yaşanan Arife günlerinde Isparta’da pişi denilen hamurlu yiyecek yapılarak komşulara dağıtılırdı. Yapılan bu hayrın aileden ölmüşlerin ruhuna varacağına inanılırdı. Ramazan Bayramlarında bayram namazı töreni için evin erkekleri camiye giderdi. Dinî bayramlarda Isparta camilerinin bahçeleri ve avluları cemaatle dolardı. Hocalar camilerde bayramın kutsiyetini anlatırdı. Bayram namazı töreni bittikten sonra eve dönen erkekleri, evin kadınları karşılayarak bayramlaşırlardı. Bayram sabahlarına mahsus kurulan sofralarda sohbetler edilir, bayram coşkusunu yansıtan nokul yenilirdi. Isparta’da bayramlar çocuklar için ayrı bir önem taşımaktaydı. Bayramlıklarını giyen çocuklar, büyüklerini ziyaret ettikten sonra çarşıda kurulan

⁹¹ Etem Ertem, “Geçmiş Günlerde Isparta’da Ramazan Ve Bayram Adetleri”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 47, Isparta, 1938, s. 678-679.

⁹² Zehra Tekin, Zeliha Alav, *a. g. e.*, s. 18.

⁹³ “Ramazan Bayramı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 17 Şubat 1931.

⁹⁴ *Böcüzâde Süleyman Sami’nin Isparta Ahalisine Beyannâmesi ve Şehir Mektupları*, Hazırlayan: Hasan Babacan, T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları (9), Isparta, 2012, s. 38-39.

bayram yerine akın ederlerdi. Bayram çarşıları; oyuncak satıcıları, tatlıcılar, yemişçiler, dondurmacılar ve helvacıları ile çocukları ağırlardı. Yine çarşının başka bir yerinde faytoncular, atlar, bisikletçiler, atlıkarıncalar, dönme dolaplar, nişan atma yerleri bulunmaktaydı. Kurban Bayramına üç dört gün kala köylerden sürülerle gelen kurbanlıklar şehrin pazar yerlerini doldurur, Arife günü akşamına kadar kurbanlık alım satımı devam ederdi. Bayram sabahı namazdan çıkıldıktan sonra kurbanlar kesilir; fakirlere, kurban kesemeyen komşulara dağıtılır ve kalan da aile hakkı olarak evde bırakılırdı. Kurban Bayramının halk ve çocuklar arasındaki kutlanma şekli Ramazan Bayramı töreni ile aynıdır⁹⁵.

Cumhuriyet'in ilanından sonra millî bayram kutlamaları, Kaymakkapı Meydanında bulunan Türk Ocağı salonunda gerçekleşir ve vali burada ziyaretleri kabul ederdi⁹⁶. Türk Ocaklarının kapatılması ile millî bayram kutlamaları Cumhuriyet Meydanında yapılmaya başlandı. Millî bayram kutlamaları için şehirde hazırlıklar bir hafta önceden başlardı. Caddeler, sokaklar, meydanlar, resmî ve özel binalar, dükkânlar, okullar, çarşı ve pazar yerleri, bayrak ve yeşil yapraklarla süslenirdi. Levhalar üzerine yazılan özlü sözler renkli ampullerle süslenir kadın erkek, çocuk ve gençler sabaha kadar Cumhuriyet Marşı'nı söylerlerdi. Küçük çocuklar mahallerde: "Türk'üz, Cumhuriyet'in göğsümüz tunç siperi. Türk'e durmak yaraşmaz, Türk önde, Türk ileri!" diye bağırarak gezerlerdi. Bayram sabahları idari görevliler, asker, jandarma, polis, öğrenciler ve halk meydanda toplanırdı. Vali, toplanan kalabalığın bayramını kutladıktan sonra protokoldeki yerini alır ve hep bir ağızdan İstiklâl Marşı okunurdu⁹⁷. Resmigeçitten sonra öğrencilerin hazırladıkları gösteriler izlenir ve millî bayramlar halk tarafından coşku ve neşe içinde fener alaylarıyla kutlanırdı⁹⁸. Gündüz yapılan törenden sonra geceleri fener alayları düzenlenir ve eğlenceler sabaha kadar devam ederdi⁹⁹. 1940 yılında, dört bin seyirci kapasiteli stadyum yapımının bitmesiyle millî bayram kutlamaları ve törenler burada yapılmaya başlanmıştır¹⁰⁰.

⁹⁵ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 126-131.

⁹⁶ "Vilâyet Haberleri", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 17 Şubat 1931.

⁹⁷ "Büyük Bayramın Kutlama Tafsilatı", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 31 Birinci Teşrin/Ekim 1934.

⁹⁸ "Vilâyetlerde Bayram: Isparta'da Fener Alayı", *Vakit*, 31 Teşrinievvel/ Ekim 1930.

⁹⁹ "Yurdun Her Yerinde Yapılan Şenliklerden İki Örnek", *Hâkimiyeti Millîye*, 6 İkinci Teşrin/Kasım 1932.

¹⁰⁰ "Yüce Cumhurreisi Isparta'da", *Isparta*, 28 Nisan 1943.

Yukarıdaki bilgiler incelendiğinde, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Isparta halkının sosyal yaşamının zengin olduğu ve halkın sosyal aktivitelere önem verdiği görülmektedir. Bununla birlikte, Isparta halkının dinî ve millî değerlerine bağlı olduğu ve bu anlamdaki kutlamalara da ayrıca önem vererek bu günleri özenle ihya ettiği anlaşılmaktadır. Isparta'yı konu alan pek çok sanat eseri, edebi eser ve şiir üretilmiştir. Kendisi bir şair ve devlet adamı olan Erzincan milletvekili (1943-1948) Behçet Kemal Çağlar'ın 1946 yılında Isparta'ya yaptığı gezi esnasında kaleme aldığı şiire aşağıda yer verilmiştir:

ISPARTA

Vatanı sarıyoruz uçup güle güle biz,
İncirden portakala, portakaldan güle biz.
Nehirlerde kemeri, ormanlarda saçları,
Ana yurt beliriyor; dağlar, omuz başları.
Kıyılar diz kapağı, ayakları denizde,
Anladık, sevdiğimiz bütün bir ülkemizde.
Haykırdık: “tam görelim yüce dağlar eğil de”
Çıkmışız demir asa, demir çarık değil de.
Canını bulmak için çelik kanat takınıp,
Eğilirken toprağa, dört bir yana bakınıp.
Köpük köpük saçları sarkmış gördük denize,
Seyrettik sevgiliyi Bey Dağıyla diz dize.
Antalya'da cananı yoklamak vakti geçmiş,
Limonda portakalda koklamak vakti geçmiş.
Geldik burada güldeki kokusuna ermeğe,
Bir halıya bütün yurt baharını sermeye.
Burada da bularak kaybettik eşimizi,
Sidre suyu giderir bizim ateşimizi.
Yukarıdan ilk bakışta Hamitoğlu iline,
Davraz'ın beyazından Hisar'ın yeşiline.
Serilmiş nakış nakış, yeşil yeşil oyalı,
Tabiatın ve halkın dokunduğu bir halı.
Çatı çatı ve kubbe kubbe imbik üstünde,
Bütün bir ilkbaharı çekip süzmek kastinde.
Gözümüzde bahçeye döndü bütün bir harita,
Ey baharın halısı ve imbiği Isparta!¹⁰¹

¹⁰¹ Behçet Kemal Çağlar Isparta adlı şiirini Antalya-Isparta arasındaki yolculuğunda yazmıştır. *Isparta*, 5 Haziran 1946.

1.1.1. Nüfus

Osmanlı Devleti Döneminde Isparta’da, Türklerin dışında Rum ve Ermenilerin de yaşadığı bilinmektedir. İttihat ve Terakki Hükümetinin çıkardığı Tehcir Kanunu (1915) kapsamında çoğu inşaat ustası, taş ustası ve esnaf olan 73 Ispartalı Ermeni aile 1918 yılında Konya’ya göç ettirilmiştir¹⁰². Ispartalı Rumlar, Osmanlı’da 1826’da yaşanan Rum bağımsızlık hareketinden sonra sistemli bir şekilde hükümete karşı gelmeye başlamıştır. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, *Ün* dergisinde yayımladığı *Hamit İline Ait Tarihi Notlar Ve Vesikalar* adlı makalesinde Ispartalı Rumların bu davranışlarını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinden (İstanbul) temin ettiği tarihî vesikalar ile ispat etmiştir¹⁰³.

Kurtuluş Savaşı döneminde Isparta’nın Türk ve Müslüman halkı Rumların sürgün edilmesini istemekteydi. Yunan işgalinin Isparta’ya ulaşması ile Ispartalı Rumların Yunan ile iş birliği yapacağını düşünmekteydiler. Bunun bir örneği Aydın Nazilli’de görülmüştü. 13 Mayıs 1921 yılında Isparta Mutasarrıflığı görevine getirilen Faik Bey, Isparta’ya gelişinin ertesi gününde aldığı emir gereğince 16 yaşından büyük ve 65 yaşından küçük olan Rum erkek ve kadınları Konya’ya askeri işlerde çalıştırılmak üzere sürgün etmiştir. Isparta’da, Rumların evlerinde sadece çocuk, yaşlı, hasta ve sakat olanlar kalmıştır. Rüşvet vererek veya kaçıp gelerek Isparta’daki evlerine saklanan Rumlar tekrar yakalanarak Konya’ya geri gönderilmiştir. Rumlar giderken sahip oldukları malları Müslüman dostlarına satarak gitmişlerdir. Eski dostluklarına vefa gösteren Ispartalı Türkler ise Rumların malını değerinden fazla ücretler vererek satın almıştır. Bazı Rumlar da eşyalarını bırakarak gitmiştir¹⁰⁴.

1910 yılında, Hamitili merkez kazasının nüfusu 18000’dir. Nüfusun 4000’nin Rum ve 552’sinin Ermeni olduğu bilinmektedir. 1914 yılında nüfusu 45.000 civarındadır¹⁰⁵. 1922 yılında Isparta Sancağında sağlık müdürü olarak görev yapan Doktor Besim Zühdü tarafından yayımlanan *Hamidâbad (Isparta) Sancağı* isimli eserde Osmanlı’nın son yılındaki Isparta merkez ve ilçelerinin nüfusu; Isparta Merkez ilçede

¹⁰² <http://www.haber32.com.tr/isparta/1914-isparta-depreminde-ermeniler-h91540.html> 25 Mayıs 2020

¹⁰³ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Hamit İline Ait Tarihi Notlar Ve Vesikalar”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 76-77, Isparta, 1940, s. 1053.

¹⁰⁴ Böcüzâde, a. g. e. , Haz. Suat Seren, s. 379.

¹⁰⁵ *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 31.

48.098, Eğirdir’de 28.156, Karaağaç’ta 24.652, Yalvaç’ta 28.482 ve Uluborlu’da 18.959’dur¹⁰⁶. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşmasının imzalanmasından sonra Isparta’da kalan Rumların da Yunanistan’a göç etmeleri nedeniyle Isparta merkezde nüfusun 40.000’in altına düştüğü görülmektedir¹⁰⁷.

Cumhuriyet’in ilanından sonra Cumhuriyet hükümetinin hedefi tüm alanlarda çağdaş medeniyetler seviyesini yakalamak hatta bu seviyenin üstüne çıkmak olmuştur. Bu hamlede hükümet sağlıklı bireyler ile nüfus artırma politikası izlemiştir¹⁰⁸. Cumhuriyet tarihinde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayım sonucunda Isparta’nın nüfusu 144.437 olarak belirlenmiştir.¹⁰⁹ 1935 nüfus sayımı ise Cumhuriyet Dönemi’nin bilimsel yöntemlerle yapılan ikinci nüfus sayımıdır¹¹⁰. Tüm yurttaki olduğu gibi Isparta’da da yapılacak olan 1935 yılı nüfus sayımı önemi için Isparta’nın haftalık yayımlanan resmî gazetesinden halka çağrı yapılmış ve sayım günlerinde evde kalmaları gerektiği duyurulmuştur¹¹¹. 1935 sayımına göre Isparta’nın nüfusu 166.441’dir. Bu sayıma göre Isparta nüfusunun memleketin diğer şehirlerinde de olduğu gibi arttığı ve genç nüfus oranının fazla olduğu görülmektedir.¹¹² 1935 nüfus sayımından sonra Türkiye’de her beş yıl içinde nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştır. 1940 yılına gelindiğinde Isparta’nın nüfusu 171.751’e ulaşmıştır.¹¹³ Artan nüfusun sebepleri; evlenme sayısının artması, doğan çocukların yaşaması için gerekli tedbirlerin alınması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, göçün engellenmesi, konar-göçer aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi ve Cumhuriyet yönetiminin uyguladığı nüfus artırma politikalarıdır¹¹⁴. Tek Parti Dönemi yılları arasındaki Isparta ili ve ilçeleri bazında nüfus sayım sonuçları ve nüfus artış yüzdeleri aşağıdaki gibidir.

¹⁰⁶ Besim Zühdü, *Türkiye’nin Sıhhi-ı İctimâi Coğrafyası Hamidâbad (Isparta) Sancağı*, Hazırlayan: Hasan Babacan, Kadir Temurçin, , Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 19.

¹⁰⁷ <https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71028/tarihsel-gelisim.html> 23 Mart 2020

¹⁰⁸ H. Hilmi, “Bizde Nüfus Meselesi”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 4, Isparta, 1934, s. 61.

¹⁰⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü, Umumi Nüfus Tahriri 1927, Ankara, 1927 s. 9.

¹¹⁰ Fatih Tuğluoğlu, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XII, S. 25, 2012, s. 63-64.

¹¹¹ *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 28 İkinci Teşrin / Kasım 1934.

¹¹² Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1935, İstanbul, 1937, s. 5.

¹¹³ Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1940, Ankara, 1941, s. 339.

¹¹⁴ Hikmet Turan Dağlıoğlu, “Nüfus Meselesi”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 76-77, Isparta, 1940, s. 1018.

Tablo 1. Tek Parti Dönemi Isparta Nüfus Sayım Sonuçları

Yıllar	Nüfus	Yıllık Nüfus %	Şehir Nüfusu %	Köy Nüfusu %
1927	144.437	-	25.3	74.7
1935	166.441	17.4	24.7	75.3
1940	171.751	6.2	24.7	75.3
1945	172.543	0.9	23.9	76.1
1950	186.316	15.3	24.7	75.3

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Umumi Nüfus Tahriri 1927, Ankara, 1927 s. 9, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1935, İstanbul, 1937, s. 5, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1940, Ankara, 1941, s. 339, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1945, Ankara, 1945, s. 311, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1950, Ankara, 1961, s. 7' den uyarlanmıştır.

Tablo 2. 1927-1935 Isparta ve İlçelerinin Nüfus Gelişimi

İLÇELER	1927			1935		
	Şehir	İlçe	Toplam	Şehir	İlçe	Toplam
Isparta Merkez	15855	28.808	44663	18433	32590	51023
Eğirdir	4412	-	-	5773	27765	33538
Şarkikaraağaç	4085	-	-	3857	26533	30430
Uluborlu	4834	-	-	4723	13514	18067
Yalvaç	7401	-	-	8347	24866	33213
Toplam	36587	28808	44663	41133	125268	166441

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Umumi Nüfus Tahriri 1927, Ankara, 1927 s. 9, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1935, İstanbul, 1937, s. 5-6'dan uyarlanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde, 1927 ve 1935 nüfus sayımlarına göre Isparta ilinin genelinde nüfusun arttığı görülmektedir.

Tablo 3. 1940-1945 Isparta ve İlçelerinin Nüfus Gelişimi

İLÇELER	1940			1945		
	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam
Isparta+ Merkez	18.313	34699	53.012	17292	33746	51038
Eğirdir	5641	20671	26312	5739	19922	25661
Sütçüler	2237	9846	12083	2416	10733	13149
Şarkikaraağaç	3662	24787	28449	3305	25872	29177
Uluborlu	4161	13906	18067	4341	14984	19325
Yalvaç	8497	25531	33928	8249	25944	34192
Toplam	42511	129440	171851	41342	131201	172543

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 1940, Ankara, 1941, s. 340, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1945, Ankara, 1945, s. 312'den uyarlanmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde, 1940 ve 1945 yılı nüfus sayımı kıyaslamalarında, Isparta Merkez ilçe ve Eğirdir ilçesi hariç tüm ilçelerde nüfusun arttığı görülmektedir. Dolayısıyla 1945 yılının toplam nüfusu, 1940 yılına göre artış gösterdiği sonucuna ulaşmaktayız. 1945 nüfus sayımına göre Isparta ilinin nüfusu 172.543'tür. 1945 sayımına göre Isparta Merkez ilçesi nüfusu 1940 sayımı sonuçlarına göre 1000 kadar azalmıştır. Kilometre kareye düşen insan sayısı yaklaşık 21'dir. Nüfus yoğunluğu dönemin Türkiye nüfusu ortalamasının altındadır. Bunun başlıca sebebi bölgenin dağlık olmasıdır. Anadolu'nun büyük şehirlerinde nüfus artarken, küçük şehirlerdeki azalmanın sebebi geçim darlığı nedeniyle yaşanan göçlerdir¹¹⁵. Isparta göç verdiği gibi çevre illerden de göç almıştır.¹¹⁶

Tablo 4. 1950 Nüfus Sayımına Göre Isparta ve İlçelerinin Nüfusu

İLÇELER	1950		
	Şehir	Köy	Toplam
Isparta Merkez	18383	21860	40243
Eğirdir	5762	21095	26857
Keçiborlu	3911	10.717	14628
Sütçüler	2408	13080	15488
Şarkikaraağaç	3206	29242	32448
Uluborlu	4277	15896	20173
Yalvaç	8162	28297	39479
Toplam	46129	140189	186316

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1950, Ankara, 1961, s. 7, 25, 32'den uyarlanmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde 1950 yılı Isparta nüfus sayımında, Isparta'nın nüfusu 186.316 olarak belirlenmiştir. Toplam nüfus dikkate alındığında, Isparta ve ilçeleri nüfusunun 1945 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre arttığı görülmektedir. Bunun sebepleri arasında sağlık hizmetlerindeki kalitenin artması ve il dışına verilen göçlerin azalması gibi sebepler sayılabilir.

¹¹⁵ Besim Darkot, "Anadolu'nun Göller Bölgesi Coğrafyasında Isparta-Burdur", *Ün Dergisi*, C. 14, S. 163-164-165, Isparta, 1948, s. 2196-2197.

¹¹⁶ Müzeyyen Ağlarcı, "Isparta'daki Nüfus", *Ün Dergisi*, C. 5, S. 49, Isparta, 1938, S. 707.

1.1.2. Sağlık Kurumları

Isparta'nın ilk sağlık teşkilatı 1869 yılında Isparta Belediye Tabipliği olarak kurulmuştur. İlk eczane ise Böcüzâde Süleyman Sami Efendi'nin Belediye Başkanlığı döneminde, belediye eczanesi olarak açılmıştır. Bu yıllarda Türk hekim ve eczacılar bulunmadığından bu tür sağlık hizmetleri, Rum ve Ermeni doktor ile eczacılar tarafından verilmiştir. Böcüzâde Süleyman Sami 1908 yılında mebus olarak seçildikten sonra damadı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin eczacı, akrabası olan Ziya Bey'in de doktor olarak yetişmesi için öncülük etmiştir. Hüseyin Hüsnü Efendi Isparta'nın ilk Türk eczacısı ve Ziya Bey Isparta'nın ilk Türk doktoru olarak görev yapmıştır¹¹⁷.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Isparta ili için yapılan sağlık hizmetleri *Isparta* gazetesinde verilen bilgilere göre; hükümetin aldığı tedbirlerle doğum olayı arttırılıp ölüm olayı azaltılmaya çalışılmıştır. 1929-1939 yılları arasında Isparta'da 71.525 doğum ve 46.041 ölüm vakası tespit edilmiştir. Doğum olayları ölüm olaylarını geçmiştir. Her kazada beşer yataklı birer muayene ve tedavi evi açılmış ve bu evler halkın sağlığı üzerinde önemli faydalar sağlamıştır. Cumhuriyet devrinde bazı bulaşıcı hastalıklar büyük salgın halini almamıştır. Bulaşıcı hastalıkların geniş kitleleri etkilemesi sağlık teşkilatı, merkez ve kaza uzman doktorlarının gayretleri ile engellenmiştir. Fuhuş ve fuhuş nedeniyle geçen bulaşıcı hastalıklarla mücadele kanunu gereğince, memlekette fuhuş için zorlanan kadınlar ve bu işe yol açan kişiler tespit edilerek ıslahına çalışılmıştır. Bu yolla 65 kadın normal hayatlarına geri döndürülmüştür. Dönemin Sağlık ve İçtimaî Vekâletinin propaganda şubesince düzenlenen sağlık afişleri bütün köylere dağıtılmış, birçok hastalıkların sebepleri ve kurtulma çareleri, halkın anlayabileceği dille anlatılmış ve resimlerle gösterilmiştir. Isparta sinemasında sağlık ile ilgili filmler gösterilerek sıtmanın zararları ve kurtulma çareleri halka anlatılmıştır. Şehirde, 1937 yılında yapımına başlanan 30 yataklı memleket hastanesinin eksiklikleri giderilerek iki uzman kadrosuyla vatandaşların hizmetine sunulmuştur. Memleket Hastanesinde son on sene içinde 11.773 kişi ayakta 6.236 kişi de yatırılmak üzere toplamda 18.009 kişi tedavi edilmiştir¹¹⁸.

¹¹⁷ [https://ispartaism.saglik.gov.tr/TR,2142/isparta-ilinin-saglik-tarihcesi.html\(28](https://ispartaism.saglik.gov.tr/TR,2142/isparta-ilinin-saglik-tarihcesi.html(28) Mart 2020)

¹¹⁸ "Cumhuriyet Devrinde Sağlık Ve Sosyal Yardım Çalışmaları", *Isparta*, Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

Cumhuriyet Döneminde, Isparta köy sağlık memurları için köy ve devlet topraklarından ayrılmak üzere 699 dekar arazi temin edilmiştir. Sağlık memurları köy halkının sağlığı ile ilgilenirken ailelerinin geçimini toprağı işleyerek sağlamıştır. Köy Enstitülerinin sağlık bölümünden mezun olanlar merkez ve birkaç köyün sağlık işleriyle ilgilenmişlerdir. Tek Parti Dönemi sonunda Isparta'nın beş köyünde sağlık memurları evleri yapılarak tamamlanmıştır¹¹⁹.

1.1.2.1. Hastaneler

Isparta'da ilk hastane 1900 yılında, Mutasarrıf Hüsnü Bey tarafından yaptırılmıştır. Guraba Hastanesi adıyla yapılan bu hastane 1914 yılında yaşanan Isparta depreminde yıkılmıştır. Bunun üzerine Mutasarrıf Hakkı Behiç Bey döneminde 1915 yılında iki katlı ve 30 yataklı olması plânlanan Memleket Hastanesinin temelini atmıştır¹²⁰.

Tek Parti Döneminde, halk sağlığı konusu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının çalışma alanıydı. İllerde ise bu görevi bakanlığa bağlı sağlık kuruluşları üstlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Isparta'daki sağlık kuruluşları, hastaların tedavi edilmesi, sakatlık yada kaza sonucu yaralanma durumunda uygun rehabilitasyon sağlama, korunmaya muhtaç olanlara sosyal hizmet verme ve sağlık alanında çalışacak personelin yetiştirilmesi gibi faaliyetlerde bulunmuştur¹²¹.

1.1.2.1.1. Memleket Hastanesi

1915 yılında temeli atılan Memleket Hastanesi, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle 1922 yılında hizmete açılmıştır¹²². İl Özel İdaresi Teşkilatına bağlı olarak hizmet eden Memleket Hastanesinin 25-30 yataklı olduğu ve biri dâhiliyeci diğeri hariciyeci olmak üzere iki hekimi bulunduğu 1925 kayıtlarından anlaşılmaktadır¹²³. Cumhuriyet Döneminde, yatak sayısını 50'ye çıkararak 28 yıl boyunca Isparta'da hizmet eden

¹¹⁹ Şadi Aral, "Isparta'da Kültür Hareketleri: Yapılan Okullar, Evler", *Ün Dergisi*, C. 13, S. 145-146-147, Isparta, 1946, s. 1984.

¹²⁰ [https://ispartaism.saglik.gov.tr/TR,2142/isparta-ilinin-saglik-tarihcesi.html\(28](https://ispartaism.saglik.gov.tr/TR,2142/isparta-ilinin-saglik-tarihcesi.html(28) Mart 2020)

¹²¹ *Isparta İl Yıllığı*, 1983, s. 251.

¹²² Nuri Katircioğlu, *a. g. e.*, s. 164.

¹²³ *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 152.

Memleket Hastanesi, bazı tadilatlar geçirerek 1950 yılında Verem Hastanesi olarak hizmete açılmıştır¹²⁴.

Hastalar gerek poliklinik ve gerek hastanede yatırılmış, görülen her türlü hastalık, imkânlar dâhilinde tedavi edilmiştir. Memleket Hastanesinin bir diğer adının Isparta Hastanesi olduğu, Isparta Halkevinin -Cumhuriyet'in on beşinci yılına ithafen- bastırdığı *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı (1923-1938)* adlı kitaptan anlaşılmaktadır¹²⁵. 1954 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına geçmiş ve *Isparta Devlet Hastanesi* adını almıştır. Aşağıda yer alan Tablo 5 ve Tablo 6'da Memleket Hastanesinin Isparta halkına verdiği hizmet sayılarını gösteren tablolara yer verilmiştir.

Tablo 5. Isparta Memleket Hastanesinin On Senelik Tedavi Cetveli

Seneler	Ayakta Tedavi Edilenler	Yatırılarak Tedavi Edilenler	TOPLAM
1927	208	414	622
1928	470	319	789
1929	899	410	1309
1930	774	425	1199
1931	904	527	1431
1932	581	657	1238
1933	901	607	1508
1934	774	718	1465
1935	848	664	1512
1936	1117	690	1807
1937	4297	805	5102

Kaynak: *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, 1939, s.119.

¹²⁴ Nuri Katircioğlu, 1958, s. 56.

¹²⁵ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 118-119.

Tablo 6. 1927-1937 Yılları Arasında Memleket Hastanesinde Tedavi Edilen Hastaların Durumu

Seneler	Şifa	Salah*	Halile*	Vefat	TOPLAM
1927	296	56	28	23	403
1928	186	39	54	31	310
1929	216	87	63	37	403
1930	225	91	63	36	415
1931	261	126	80	41	508
1932	361	121	112	36	640
1933	363	87	126	31	607
1934	390	126	144	39	699
1935	369	99	133	51	652
1936	401	100	128	38	667
1937	502	123	111	67	803

Kaynak: *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s.119.

1.1.2.1.2. Askeri Hastane

Kurtuluş Savaşı devam ederken cephede yaralanan veya hasta olan askerlerin tedavisi için Isparta'da Askeri Hastane açılmıştır. Bu hastane 1921-1922 yıllarında Tümen Binası, Hükümet Konağı ve Çay Boyundaki Rumlardan kalan bazı evlerin hastaneye dönüştürülmesiyle kullanıma açılmıştır¹²⁶. Askeri Hastane toplamda 2000 yataklıdır¹²⁷.

Hastanede, Baştabip Yarbay Mazlum Bey (Boysan) ile birlikte İzmirli Faik Bey sinir hastalıkları doktoru, Denizlili Osman Bey iç hastalıkları doktoru, yine İzmirli Hulisi Bey iç hastalıkları doktoru olarak görev yaparken, on kadar uzmanlığı olmayan doktor da çalışıyordu. Hastanenin bütün ihtiyaçları halk tarafından kısa sürede karşılanmıştı. Isparta halkının hastanenin hizmet verebilmesi için yaptığı fedakârlıklar, Şefik Seren tarafından aşağıdaki gibi anlatılmaktadır:

“Ben ilkokul birinci sınıfa gidiyordum. Bir sabah hükümetin önünden okula giderken, Kör Mehmet diye bilinen belediye tellahı şöyle bağıırıyordu; ‘Ey ahali! Hastanede sargı bezi kalmamış, evlerinde temiz yatak çarşafı olanlar gelip hükümetin önüne atsinlar.’ Aynı gün okuldan çıktığımızda, hükümetin ana bahçeye bakan caddesinin üstünde beyaz bir tepe gördüm. Birçok adam ellerinde defter kalemle tespit

* Salah: Kısmen şifa bulan.

* Halile: Taburcu edilen.

¹²⁶ *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 153.

¹²⁷ Böcüzâde, a. g. e., Haz. Suat Seren, s. 395, Nuri Köstüklü, a. g. e., s. 149.

ediyorlardı. 5000'den fazla yatak çarşafı atılmıştı. Eve doğru geldiğimde, baktım genç kadınlar omuzlarında el dikiş makineleri, çarşıya doğru gidiyor. Bunların başında Ellialtızâde Cemile Hanım isminde çok vatansever bir kadın vardı. Cemile teyze nereye gidiyorsunuz? diye sorduğumda, 'hastanede sargı bezi kalmamış, yatak çarşaflarından sargı bezi yapacağız.' dedi. Ertesi gün, hükümetin yanında Kızılay Hastanesi vardı, gidip baktığımda o kadınlar hala sargı bezlerini hazırlamakla meşguldüler."¹²⁸

Kurtuluş Savaşı yılları esnasında büyük hizmetler veren hastanenin ilk olarak ne zaman kapandığı hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kızılay Hastanesinin açılışından sonra askerlerin ve halkın Kızılay Hastanesinde tedavi edilmiş bilgisi mevcuttur. Kızılay Hastanesinin, daha önce Askeri Hastane için kullanılan Hükümet Binasında açılmasından dolayı Askeri Hastanenin Kızılay Hastanesinin açılması ile kapatıldığı ya da büyük ölçüde görevini tamamladığı söylenebilir. 1942-1947 yıllarında şehir merkezinde 328 Numaralı Askeri Hastane ismiyle tekrar hizmet veren hastane, II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle kapanmıştır¹²⁹.

1.1.2.1.3. Kızılay Hastanesi (Hilâl-i Ahmer)

Isparta Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1908 yılında kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Kızılay adını almıştır. Kızılay, yurt içinde bir sosyal hizmet kurumu olarak örgütlenmiş, milletin savaş, salgın hastalık, afet gibi zor zamanlarında yanında olmuştur. Kızılay, Millî Mücadele döneminde Isparta'da Kızılay Hastanesini açmıştır¹³⁰. Isparta'da 1 Ocak 1922 Pazar Günü öğleden sonra halkın da katılımıyla düzenlenen tören ile 500 yataklı Kızılay (Hilal-i Ahmer) Hastanesi, Hükümet Konağında açılmıştır. Açılışa özel olarak ünlü edebiyatçı Halide Edip Adıvar davet edilmiştir. Açılış konuşmasını Halide Edip Adıvar'ın gerçekleştirdiği törene, merkez ve ilçelerin Kuvay-ı Millîye ve sağlık heyetleri, vali, subaylar, kadı, müftü, eğitim, idari, mali, adli kurumların çalışanları katılmıştır. Meclis-i Umumi azaları, belediye mensupları, Kızılay Cemiyetini oluşturan halk büyükleri, Rum Ruhani Meclisi temsilcileri, esnaf ve tüccarlar olmak üzere 60 kadar kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir.

¹²⁸ Sabis, 1951'den Aktaran: Nuri Köstüklü, *a. g. e.*, 1999, s. 149-150.

¹²⁹ <https://ispartaism.saglik.gov.tr/TR,2142/ispata-ilinin-saglik-tarihcesi.html1> (28 Mart 2020)

¹³⁰ *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 158-159.

Isparta Kızılay Hastanesi açılış töreninde Halide Edip Adıvar'ın yaptığı konuşma, Böküzâde'nin kitabında aşağıdaki gibi aktarılmaktadır:

“Tanrı'nın insanlara bağışladığı şefkat ve yardım duyguları, medeni bir toplum teşkil eden bütün dünya insanların ilk bakışta ele aldıkları iki konu; Def'i Mazarrat ve Celb-i Menfaattir. (Zararlı şeyleri kovma, faydalıları getirme.) Hastalıkları tedavi (mazarratları kovma) ve yaşamı sürdürme çabaları, Türk-İslâm toplumlarında çok öncelerde başlamış yer yer Darüşşifalar ile hastaları iyileştirme, İmarethaneler ile hasta ve muhtaçları besleme müesseseleri kurulmuş, okullara Darüt'tedris veya Darüt'tâlim, imalâthanelere Darüssınaa (işevi) diyerek büyük büyük binalar yapmışlardır. Onlar bu hizmetlerin değerini ve önemini takdir ediyorlardı. Hristiyanlar da daha sonraları kurdukları bu tip yardım müesseselerine Salib-i Ahmer (Kızılhaç) demişlerdir. Biz de son yıllarda kurduğumuz bu tip hayır ocaklarına, 600 yıldan beri bizi temsil eden Hilâl'in adını vererek Hilâl-i Ahmer (Kızılay) diyoruz.

İşte istisnasız bütün insanlara hatta hayvanlara bile sığınak olan böyle bir Darülhayr'ın (hayır kurumunun) Isparta'da bir şube açması dolayısıyla cemiyet erkânına ve hamiyetli vatandaşlarıma bu başarılarından ötürü tebrik ve teşekkürlerimi sunmayı vazife bilirim. Bu yüce açılışa katılma bahtiyarlığına kavuşmam bile bugünkü sene başının felaketlerimizin sonu, saadetlerimizin başı olması dileğiyle ve Allah'ın yardımı temennisiyle bu hayır ocağını hizmete açıyorum.”¹³¹

Halide Edip Adıvar'ın konuşmasından sonra dönemin Belediye Başkanı Böküzâde Süleyman Sami Bey'in yaptığı konuşma aşağıda verilmiştir:

“Bundan sekiz dokuz sene önce bu memleket halkının uğradığı müthiş deprem felâketi sırasında 1500'den fazla kadın-erkek, küçük-büyük insan cenazelerini kaldıracak ve o nispetteki yarı canlı yaralıları tedavi edecek kuvvet ve kudrete sahip olmayan Isparta halkına, İstanbul'dan gönderilen Kızılay (Hilal-i Ahmer) ekiplerinin dört günde Hızır gibi yetişerek halkın dertlerine deva olduklarını Ispartalı asla unutmamıştır ve ilelebet unutmayacaklardır. Binaenaleyh, bu ikinci defa gösterilen

¹³¹ Böküzâde, a. g. e., Haz. Suat Seren, s. 395-397.

hayırhahlığın Isparta’da tecelli etmesinden çok mutlu olduğumuzu memleket adına arz ederim.”¹³²

25 Şubat 1922 tarihinde cephe komutanı Fahrettin Paşa (Altay) Isparta’yı ziyaret ederek, hükümet konağından halka seslenmiştir. Kızılay Hastanesinin kurulmasında emeği geçen halka ve Kızılay Hastanesi çalışanlarına Millî Mücadeleye yaptıkları katkılar için teşekkür etmiştir. Isparta’da Kızılay Hastanesi açıldığı ilk aylarda asker ve halk arasında görülen bazı hastalıklar ücretsiz olarak tedavi etmiştir. Kızılay Hastanesinin halka yaptığı hizmetlerden ötürü Isparta halkı hastaneden ve çalışanlarından şükranla söz etmiştir.

Millî Mücadele Döneminde hizmet verebilmesi için Kızılay Hastanesine Hükümet Konağı dışında askerlik dairesi, çevredeki müsait Müslüman evleri, hükümetin mülkiye, maliye, zabıta, adliye kısımları, Hristiyan Mahallesinde boşalan evler, Ziraat Bankası şubesi, Evkaf İdaresi gibi yerler de verilmiştir¹³³.

1.1.2.1.4. Millet Hastanesi (Devlet Hastanesi)

II. Dünya Savaşı’nı takiben 1945 yılında, Hastane Yaptırma Derneğinin teşebbüsü ile Isparta halkının hizmet, mal ve para bağışları toplanarak, 100 yataklı yeni bir hastane yapımına başlanmıştır. 1945 yılı dönemin Belediye Başkanı Hilmi Çakmakçı ve Yüksek Mimar Kâzım Aydar’ın çabaları ile Isparta’nın varlıklı ailelerinden olan Hacı Mustafa Atabakan’ın maddi destekleri sayesinde dört katlı –çatı katı dâhil- ve 100 yataklı Millet Hastanesi taş bina olarak yapılmıştır. 1948 yılında tamamlanıp hizmete açılan bu hastane Nuri Katırcıoğlu’nun *Bütün Isparta* adlı eserinde Devlet Hastanesi olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise Millet Hastanesi ismiyle kaydedilmiştir¹³⁴.

¹³² Böcüzâde, a. g. e., Haz. Suat Seren, s. 397.

¹³³ Böcüzâde, a. g. e., Haz. Suat Seren, s. 386-397-403.

¹³⁴ *Isparta 1880-1980*, Isparta Valiliği: İl Özel İdare Müdürlüğü Yayını, Seçil Ofset, İstanbul, 2001, s. 61.

1.1.2.2. Hastalıklar

Isparta'da Osmanlı'nın son döneminde bağa (guatr), nezle, diş lekesi, romatizma gibi bölgesel hastalıklar ve sıtma, çiçek, menenjit, frengi, lekeli humma gibi bulaşıcı hastalıkların görüldüğü bilinmektedir¹³⁵.

Tablo 7. Cumhuriyet'in İlk 15 Yılında Isparta'da Tedavi Edilen Hastalıklar

Seneler	Cerrahî*	Dâhilî*	Frengi	TOPLAM
1927	39	351	24	414
1928	20	285	14	319
1929	68	323	19	410
1930	58	353	14	425
1931	80	412	35	527
1932	81	544	32	657
1933	140	439	28	607
1934	102	565	51	718
1935	92	556	16	664
1936	90	540	60	690
1937	98	663	44	805

Kaynak: *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s.119.

1.1.2.2.1. Bulaşıcı Hastalıklar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Isparta'da bulaşıcı hastalıklara karşı girişilen mücadele ve alınan tedbirler sonucu salgın hastalıkların seyri yavaşlamıştır¹³⁶. Tek Parti Döneminin son yıllarına bakıldığında, Isparta halkı genel manada sağlıklıdır ve büyük bulaşıcı hastalıklar buraya pek uğramamıştır¹³⁷. Nuri Katırcıoğlu'nun 1958 yılında yayımlanan *Bütün Isparta* adlı eserinde şehirde büyük bir salgın hastalığın bulunmadığı kaydedilmiştir¹³⁸.

1.1.2.2.1.1. Sıtma Hastalığı

Osmanlı dönemi Isparta Sağlık Müdür Besim Zühdü'nün 1922 yılında yayımlanan *Hamidâbad Isparta Sancağı* adlı eserinde sıtma hastalığının Isparta Merkez ilçesinde çok az görüldüğü ve daha çok Kuleönü bataklığına yakın olan köylerin halkında görüldüğü kaydedilmiştir. Sıtma salgınları yaz ve sonbahar aylarında olmuştur.

¹³⁵ Besim Zühdü, *a. g. e.*, Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 43.

* Cerrahî (Hariciye) Hastalıklar: Özellikle karın bölgesi ve buna bağlı olan organlarla ilgili hastalıklar.

* Dâhilî Hastalıklar: İç hastalıkları.

¹³⁶ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 118.

¹³⁷ Canip Sıtkı Şakiroğlu, "Isparta", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 127-128, Isparta, 1944, s. 1784.

¹³⁸ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 57.

Sebebi sivrisineklerin bu aylarda üreyip çoğalarak insanlara bu hastalığı taşımasıdır¹³⁹. Eğirdir ilçesinde bataklıkların, gölün ve sazlıkların bulunması sıtmanın burada fazla görülmesine neden olmuştur. Yalvaç ve Uluborlu ilçelerinin merkezlerinde olmasa da Eğirdir Gölü'ne yakın köylerinde sıtma sık görülmüştür¹⁴⁰.

Cumhuriyet Döneminde ise sıtma hastalığı, Isparta'da bulaşıcı hastalık olarak görülmeye devam etmiştir. 1941 yılında Şarkikaraağaç Hükümet Tabibi Doktor Halit Akad'a göre sıtma hastalığı dünyanın en çok öldüren hastalığıdır ve yalnızca sivrisinek ısırığı ile insanlara geçmektedir. Sıtma nöbetleri vücudu güçsüz bırakarak insanları günlük işlerinin yapımından alıkoyar, insanları fakir düşürür. Sıtma insanları uzun süre hasta yatırır, dalağı büyüterek vücudu sakatlar ve halsiz bırakır. Tedavi edilmediği takdirde öldürür. Sıtmanın olduğu yerlerde nüfus artmaz. Sıtmadan korunmak için sivrisineklerden korunmalı ve düzenli olarak gerekli ölçülerde kinin* alınmalıdır¹⁴¹. Sıtma hastalığı ile mücadele kapsamında 1945 yılında şehir halkına yerel gazeteden yapılan çağrıdır: *"YURTTAŞ! Lekelimumma denince akla bit gelir. Sıtma denince de sivrisinekleri hatırlarız. Her ikisi de sağlık ve varlık düşküniüdür. Her yerde ve her suretle bit ve sivrisinekleri yok ediniz."*¹⁴²

Halkın bu hastalığa karşı bilinçlenmesi ve önlemler alması için *Ün* dergisinden de çağrılar yapılmıştır. Yapılan bu çağrılardan (1945) bir örnek şu şekildedir: *"YURTTAŞ! Yuvanın ve yavrunun sefasını tatmak için sıtmadan sakın. Hem hekimi hem ilacıyla seni parasız koruyan hükümete elinle ve dilinle yardım et."*¹⁴³ 1940'lı yıllardan sonra DDT (dikloro difenil trikloroethan) ilacının sivrisineklere karşı kullanımı ile Tek Parti Döneminin son yıllarında Isparta'da sıtma hastalığı hemen hemen hiç görülmemiştir.¹⁴⁴

¹³⁹ "Yurttaş", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 131-132, Isparta, s. 1827.

¹⁴⁰ Besim Zühdü, a. g. e., Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 43.

* Kinin: Sıtma ile savaşta kullanılan Amazon'da yetişen Cinchona ağacının kabuğu. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kinin> (15Nisan2020)

¹⁴¹ BCA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi) Dosya No:490.1.0.0, Yer No:1010.897.3-11.

¹⁴² "Yurttaş!", Isparta, 16 Mayıs 1945.

¹⁴³ "Yurttaş", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 131-132, Isparta, 1945, s. 1827.

¹⁴⁴ Nuri Katircioğlu, a. g. e., s. 55.

1.1.2.2.1.2. Çiçek

1920 yılının Kasım ayı başında Isparta'nın Karaağaç ilçesinin Yaka Emir köyünde çiçek hastalığı başlamış ve hastalık bulaşıcı salgın şeklini almıştır. Salgının daha önce başladığı ancak Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kazada doktor bulunmaması ve hastalığın haber verilmemesi gibi nedenlerle genişlediği bilinmektedir. 1921 yılının Şubat ayı ortalarında hastalığın yayılımı sönüştür. 1919 yılı dâhil beş yüz kadar insan hastalığa yakalanmış ve yüz yetmiş kadar ölüm gerçekleşmiştir¹⁴⁵.

1.1.2.2.1.3. Frengi

Frengi hastalığı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde toplumda mevcut olan salgın hastalıkların önemli bir bölümünü oluşturmuştur. 1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşlarından sonra terhis edilen askerlerin memleketlerine dönmeleriyle toplumda salgın halini almıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında artış gösteren frengi, şehirlerden daha çok köylerde görülmüştür. Kaynaklarda bu hastalığın fuhuştan bulaştığı ve yayıldığı kaydedilmiştir. Isparta'da ise Eğirdir, Yalvaç, Karaağaç ve Uluborlu ilçelerinde frengi hastalığına yakalananlar olmuş ve bunlar istatistiklerle kaydedilmiştir. Eğirdir'in Selköşe adındaki köyünde frenginin fazla olduğu ve bu hastalığı Kastamonu'da askerlik yapıp dönenlerin taşıdığı bilinmektedir. Selköşe'de hastalığın olduğunu duyan civar köyler, bu köyden kız alıp vermeyi kesmiş, Selköşe gençleri köyden evlilik yaparak kendi aralarında bu hastalığı yaymışlardır¹⁴⁶. Cumhuriyet'in ilk on beş yılında ise Isparta ilinin tamamında 950 frengili hasta tespit edilmiştir. Bu hastalar hükümet doktorları tarafından tedavi edilmiştir. Bu dönemde, Isparta ili nüfusuna oranla frengili hasta sayısı % 5'tir¹⁴⁷.

1.1.2.2.1.4. Diğer Bulaşıcı Hastalıklar

Isparta'da Osmanlı'nın son döneminde görülen diğer hastalıklar; verem, bağırsak kurtları ve akıl hastalıklarıdır. Bu dönemde Isparta'da verem hastalığı yaygın bir hal almamıştır. 1950'den sonra verem hastalığı bölgede ciddi bir hal kazanmıştır. 1955 yılında Verem Savaş Derneği açılmış ve dernek bir dispanser olarak hizmet

¹⁴⁵ Besim Zühdü, *a. g. e.*, Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 49.

¹⁴⁶ Besim Zühdü, *a. g. e.*, Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 45-47.

¹⁴⁷ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s.118.

vermiştir¹⁴⁸. Tek Parti Döneminde ilde görülen diğer bulaşıcı hastalıklar; tifo, kızıl kızamık, difteri ve menenjittir¹⁴⁹.

1.1.2.2.2. Bölgesel Hastalıklar

Bölgelerin iklim ve coğrafyası, bölge insanların gördüğü hastalıklar üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Isparta ilinde, bölgesel olarak görülen ve Tek Parti Döneminde iyileştirme çalışmaları yapılan hastalıklar aşağıda anlatılmaktadır.

1.1.2.2.2.1. Bağa Hastalığı (Guatr)

Bağa boynun ön tarafında Tiroit bezinin hücrelerinin artmasıyla oluşan bir urdur. Kötü huylu olmayan bu ur gövdede bulunan iç organlar üzerinde büyüyerek sertleşmede ve organları sıkıştırarak rahatsızlık vermektedir. Gırtlığa bastırarak ses kısıklığı ve nefes darlığı yapmaktadır. Isparta’da bu hastalık daha çok memba sularından mahrum ve sürekli kar sularıyla beslenmek zorunda kalan köy halkları arasında görülmektedir¹⁵⁰. Isparta halkının birçoğunda bulunan bu hastalık nedeniyle 1932 yılında toplanan CHP il kongresinde Isparta halkı, Sağlık Bakanlığından şehirlerindeki bu hastalığın önüne geçilmesini talep etmiştir. Sağlık Bakanlığı hastalığın sebebini iyot eksikliği olarak belirlemiş ve Isparta ili için özel olarak sodyum iyodürle mutfak tuzları çıkarmaya karar vermiştir. Tek Parti Döneminde inhisarlar idaresi* bölgeye iyotlu tuz göndermiştir¹⁵¹.

1.1.2.2.2.2. Diş Lekeleri

Isparta’da diş lekesi yaygın görülen bir hastalıktır. Çocukluk çağını Isparta’da geçiren insanların büyük bir bölümünün dişlerinde kahverengi lekeler oluşmaktadır. Bu lekeler adeta Ispartalılara ait bir işaret olmuştur. Katırcıoğlu, buna tıp dilinde, “Isparta çürüğü” dendiğini kaydetmiştir. Süt dişlerine tesir eden bu lekeler, sularda flor denilen kimyevi bir maddenin fazlalığından kaynaklanmaktadır. Isparta’da yaşayanlar bu lekelerle alışmıştır ancak başka şehirlerden insanlar bu lekeleri yadırgamakta ve bunun

¹⁴⁸ *Isparta İl Yıllığı*, 1983, s. 255.

¹⁴⁹ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 55-56.

¹⁵⁰ Besim Zühdü, *a. g. e.*, Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 48.

* Tekel idaresi.

¹⁵¹ Ekrem Turan, “Isparta’da Bağa Hastalığı”, *Isparta*, 9 Mayıs 1945.

ağız bakımsızlığından ileri geldiğini sanmaktadır. Isparta sularındaki kimyevi madde fazlalığından oluşan bu diş lekeleri bakımsızlıktan değildir¹⁵².

Ispartalıların dişlerinde görülen lekelerin benzerleri dünyanın çeşitli ülkelerinde de görülmektedir. Amerika’da Colorado nehri çevresinde yaşayan insanların dişlerinin Isparta’daki gibi kahverengi lekelerle beneklendiği görülmüştür. Dişlerin kahverengi lekelerle beneklenmesinin sebebi ilk defa Amerika’da açıklanmıştır. Colorado ile Isparta’nın ortak noktası her ikisinin de sulak bir şehir olmasıdır. 1945 yılında *Ün*’de yayımlanan bir makalede bağa hastalığı ile diş lekelenmeleri arasında bir ilişkinin olabileceği ifade edilmiştir¹⁵³.

1.1.2.2.2.3. Romatizma

Isparta ilinin Göller Yöresinde bulunması nedeniyle bol su kaynağı vardır. Çay sularının şehirden geçmesi rutubete neden olmaktadır. Rutubet ise romatizmanın ortaya çıkmasında etkilidir. Isparta’da romatizma gençlerde de görülmektedir. İlde romatizmadan kaynaklanan bedensel ve eklem bozukları ile kalp çarpıntısına birçok kişide rastlanmıştır. Halk bu hastalığa karşı iyotlu hazırlanmış yiyecekler tüketmektedir. Isparta’nın ilçelerinde de aynı durum söz konusudur¹⁵⁴.

1.1.2.2.2.4. Diğer Bölgesel Hastalıklar

Merkez, ilçe ve köylerde insanlar kendilerini soğuktan korumadıkları takdirde bronşit ve zatürre -yani akciğer iltihabı- gibi hastalıklar görülmekteydi. Yazın ise, bağırsak hastalıklarının görüldüğü dönemine ait kaynaklarda kaydedilmiştir¹⁵⁵. Kış aylarında doğan çocukların güneş görmemesi ve iyi bakılmaması gibi nedenlerle çocuklarda kemik hastalığı olan raşitizm görülmüştü. Cumhuriyet’ten önce çocuk ölümleri % 30-40’lara ulaşmıştır¹⁵⁶. Cumhuriyet Döneminde yapılan sağlık çalışmalarını ile çocuk ölüm vakalarındaki sayı azalmıştır. İklimden kaynaklanan bu hastalıkların hiçbirisi salgın haline dönüşmemiştir.

¹⁵² Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 56.

¹⁵³ Ekrem Turan, “Isparta’da Dişler”, *Ün Dergisi*, C. 12, S. 133-134, Isparta, 1945, s. 1862.

¹⁵⁴ Besim Zühdü, *a. g. e.*, Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 44.

¹⁵⁵ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 118.

¹⁵⁶ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 56.

1.1.2.3. Eczaneler

Cumhuriyet'ten önce Isparta Merkez ilçesinde 1909 yılında belediye gelirleri ile bir eczane açılmıştır. Bunun dışında iki tane de şahsa ait eczane bulunmakta olup bunlardan biri kapanmıştır. Uluborlu, Yalvaç, Karaağaç, Eğirdir ilçelerinde de birer tane eczane mevcuttur¹⁵⁷.

Tek Parti Döneminde, Isparta merkezde üç adet eczane bulunmaktadır. Bunlardan ilk açılan Şifa Eczanesidir. Muzaffer Aytaç tarafından açılan eczane İplikçi Cami avlusunda açılmıştır. Muzaffer Aytaç İstanbul Darülfünun-ı Tıp Medresesinden eczacı icâzetnâmesi almıştır¹⁵⁸. Şifa Eczanesi döneminin en faal eczanesidir. Diğer eczane Necmiye Doğan Eczanesidir. Firdevs Bey Bedesteni karşında açılmıştır. Döneminde zengin bir eczane olarak hizmet sunmuştur. Üçüncü eczane Sami Sokullu tarafından açılan Isparta Eczanesidir. Isparta Eczanesi Hükümet Konağı civarında hizmete açılmıştır. Geceleri nöbetleşerek eczaneleri halkın hizmetine açık tutmuşlardır¹⁵⁹.

1.1.3. Adli Kurumlar

Cumhuriyet döneminde her alanda yapılan inkılâp, adli alanda da hız kazanmıştır. Hukuki alanda yapılan inkılâplar köklü ve verimli olmuştur.

1.1.3.1. Cezaevi

Isparta'da mevcut olan cezaevi, 1898 yılında Mutasarrıf Hüsnü Bey zamanında erkek ve kadınlara mahsus olmak üzere yeniden inşa edilmiştir. 1937 yılında eski jandarma binası bu binaya eklenerek yeni cezaevi atölyesi olarak tamir edilmiş ve içine halı tezgâhı kurulmuştur¹⁶⁰. Dönemin Adalet Bakanlığı, Isparta'da çalışma esası üzerine kurulu bir cezaevi yapımını uygun görmüştür. Eski cezaevinin bazı bölümleri iptal edilmiş, bazı bölümleri tamir edilerek 150 mahkûmun çalıştırılmasına yetecek kadar bina tesis edilmiştir. Bu binada, 26 tezgâhlı bir halı atölyesi, müdür odası, muhasebe ve

¹⁵⁷ Besim Zühdü, , a. g. e., Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 29.

¹⁵⁸ <https://ispartaism.saglik.gov.tr/TR,2142/ispata-ilinin-saglik-tarihcesi.html1> (28 Mart 2020)

¹⁵⁹ Nuri Katircioğlu, a. g. e., s. 57.

¹⁶⁰ Nuri Katircioğlu, a. g. e., s. 163.

kalem odaları, halı ipi ambarı ve işçi mahkûmların yemeklerini pişirmek için lüzumlu olan iki kazanlı bir mutfak, yatakhane ve yemekhane, revir, okuma odaları, çamaşırhane, berber salonu ve eşya ambarları tesis edilmiştir.

Eski cezaevindeki ağır ceza mahkûmlarından iyi hal indirimi alan ve halı atölyesinde çalışabilecek, sanat öğrenmek için istekli olan kişiler yeni cezaevine alınmıştır. Seçilen mahkûmlar iki ay stajyer olarak çalışmıştır. Bu iki aylık sürede 5000 düğüm atanlar yeni cezaevinin halı dokuma kalfası olarak kaydedilmiştir. Görevli bir öğretmen tarafından sürekli gözetilen bu kalfaların çalışmaları günlük 15 kuruş yevmiye ile ödüllendirilmiştir. Yine bu halı atölyesinde günde 6 bin düğüm vuran ustaya 18 kuruş yevmiye, 8 bin düğüm vuran ustabaşıya 24 kuruş ücret verilmiştir. Yeni cezaevi mahkûmlarının yeme içme masrafları düşüldükten sonra geriye kalan miktar her mahkûm için ayrı ayrı olarak cezaevi kasasında yevmiyeleri biriktirilmiş, tahliyelerinde kendilerine teslim edilmiştir¹⁶¹.

Isparta cezaevi, 1937 yılından itibaren Isparta Yeni Cezaevi adıyla halıcılık yapan bir müessese olmuştur. Burada dokunan halılar perakende ve Ankara'da açılan Adalet Bakanlığı satış evinde satılmıştır. Isparta Yeni Cezaevi, müfettişler tarafından teftiş edilmiştir. Müfettişler, görevlilerin hükümlülere iyi muamele ettiğini, cezaevinin temiz ve sıhhatli olduğunu raporlamıştır¹⁶².

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Isparta cezaevi değerlendirildiğinde, yöredeki sosyo-ekonomik gelişmelerin, mahkûmların hayatını olumlu yönde etkileyecek şekilde cezaevi yaşam koşullarına uyarlandığı görülmektedir. Halıcılık sayesinde mahkûmlara, hem zamanlarını kaliteli bir şekilde geçirebilecekleri bir zanaat öğretilmiş, hem de ekonomik kazanç elde edebilecekleri bir iş edindirilmiştir. Öğrendikleri işten cezaevinden çıktıktan sonra da gelir elde edebilecekleri düşünüldüğünde, cezaevinde yapılan eğitim, öğretim ve meslek edindirme faaliyetleri açıkça görülmektedir.

1.1.4. Çocuk Esirgeme Kurumu

Isparta ilinin Cumhuriyetle yaşıt kurumlarından biri de Çocuk Esirgeme Kurumudur. İl sınırlarında ilk kez 1923 yılında Isparta Merkez ilçesinde açılan kurum,

¹⁶¹ “Cumhuriyet Devrinde Isparta Adliyesinin Faaliyeti”, *Isparta*, 6 Birinci Kanun/ Aralık 1939.

¹⁶² Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 163-164.

1930 yılında Atabey, 1936 yılında Keçiörlü ilçelerinde şubelerini açmıştır. Kurum, fakir ve kimsesiz çocuklara gıda, ilaç gibi yardımlarda bulunmuş ve bu hizmetlerinin yanında ilde bir çocuk bahçesi açmıştır¹⁶³. Isparta'nın yerel gazetesinde 1931 yılının Ramazan ayında, Isparta halkının Çocuk Esirgeme Kurumuna bağışta bulunması için çağrıda bulunulmuştur: *“Biliriz ki ilk insanların doğdukları günden bu güne kadar bütün dinler, bütün ahlâk kanunları, insaniyet kanunları beşeriyete hep bu gibi visayada bulunmuşlardır. Böyle bayramlarda temiz ve yeni elbise giymek her çocuğun en tabii arzusu ve hem de hakkıdır.”*¹⁶⁴

10 Mayıs 1932 tarihinde Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) için biletli olmak üzere müsamere düzenlenmiştir. Askeri müzik topluluğunun çaldığı gecede, misafirler için açık büfe yiyecekler hazırlanmıştır. O gün Isparta'da bulunan Kolordu Komutanı Nazmi Paşa, Isparta Valisi Ahmet Durmuş ve ailesi, CHF vekili Rüştü Bey, şehrin askeri ve idari çalışanları, aydınları ve ileri gelenleri, aileleriyle birlikte bu programa katılmışlardır. Elde edilen gelir öksüz ve kimsesiz çocukların ihtiyaçları için Çocuk Esirgeme Kurumuna bağışlanmıştır¹⁶⁵.

Isparta Halkevinde 25 Mayıs 1938 tarihinde Çocuk Esirgeme Kurumu kongresi düzenlenmiştir. Müftü Mahmut Kavukçu'nun başkanlığında toplanan kongrede, Halkevi üyelerinden 15 kişi Çocuk Esirgeme Kurumu idare heyeti olarak seçilmiştir. Yıllık bütçe 500 lira olarak belirlenmiştir. Daha önce Çocuk Esirgeme Kurumu binası maliye tarafından satıldığı için kuruma tekrar uygun bir arazinin verilmesi için dönemin valisi Fevzi Daldal ile görüşme kararı alınmıştır¹⁶⁶.

27 Nisan 1943 tarihinde Cumhurbaşkanı Millî Şef İsmet İnönü, Isparta ili ziyareti esnasında Gönen Köy Enstitüsüne giderek burada Millî Egemenlik Ve Çocuk Bayramı programına katılmıştır. Isparta Çocuk Esirgeme Yurdu çocuklarının hazırladıkları piyesi izlemiş ve ardından şu beyanatta bulunmuştur: *“Çocuklarımızın*

¹⁶³ *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 159.

¹⁶⁴ “Ramazan Bayramı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 17 Şubat 1931.

¹⁶⁵ “Müsamere”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1932.

¹⁶⁶ “Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi”, *Isparta*, 1 Haziran 1938.

*gelecek insan cemiyetleri için çok esaslı ve canlı olarak hazırlanmaları bizim işlerimizin en ehemmiyetlisi ve en zevklisidir.*¹⁶⁷

1.1.5. Millî Bankalar

Isparta’da 1889 yılında Ziraat Bankasının bir sandığı bulunmaktaydı. Konya Valisi Ferit Paşa ilin tarım ve hayvancılıktaki gelişimi için bu sandığı şube haline getirmiştir. Bu banka köylüye sağladığı hizmetlerle millî bankacılıktan beklenen gaye ve ideali gerçekleştirmiştir¹⁶⁸. Ziraat Bankası’nın çiftçiye verdiği modern tarım aletleri desteğiyle Isparta’da 1925 yılında buğday mahsulünde artış yaşanmış ve neticede ekmek fiyatları düşmüştür. Halk bu durumu memnuniyetle karşılamıştır¹⁶⁹.

1929 yılında Isparta Merkezde 173 çiftçinin katılımıyla ziraat kredisi kooperatifleri oluşturulmuştur. Aynı yıl içinde Eğirdir’de 70, Yalvaç’ta 120, Şarkıkaraağaç’ta 80, Uluborlu’da 63 çiftçi zirai kooperatiflerine dâhil olmuştur. Ziraat Bankası yüksek miktarda bu kooperatife yardım etmiştir¹⁷⁰.

Cumhuriyet yönetiminin getirmiş olduğu ekonomi kurumlarının gelişimi ve kredi kurumlarına ihtiyacın doğması nedeniyle, Isparta merkezde 26 Ağustos 1929 tarihinde ilk millî banka olan İş Bankası’nın bir şubesi açılmıştır¹⁷¹. İş Bankası’nın kuruluşunun onuncu yılında (1934), Ağustos ayının 26’sında Türkiye’de açılmış tüm şubelerde olduğu gibi Isparta’da da eğlenceler düzenlenmiş ve halkın da katıldığı kutlama gününde, gündüz yemek yenilmiş akşam ise Halkevinde balo tertip edilmiştir¹⁷².

İş Bankası şubesinin Isparta’da yaptığı hizmetleri; senetleri kırdırmak ve iştirak etmek, kredi mektubu vermek, ticarî mal terhini suretiyle ikraz yapmak, ihracat işlerinde döviz hareketlerini düzenlemek ve ithalat işlerinde düzenleyici bir rol oynamaktır. Aynı zamanda çeşitli sigorta işlerini de bu banka yerine getirmiştir. Ziraat Bankası ve İş

¹⁶⁷ “Reisicumhurumuz Millî Şef İsmet İnönü’nün Hâkimiyeti Millîye Ve Çocuk Bayramı Münasebetiyle Beyanları”, *Isparta*, 28 Nisan 1943.

¹⁶⁸ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 59.

¹⁶⁹ Böküzâde Süleyman Sami’nin Isparta Ahalisine Beyannâmesi ve Şehir Mektupları, Haz. Hasan Babacan, s. 33.

¹⁷⁰ Müftüoğlu Hakkı, “Memleketimizin Sınai Vaziyeti”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, (t.y.) Birinci Kanun/Aralık 1929.

¹⁷¹ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 59.

¹⁷² “İş Bankamızın Şenliği”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 29 Ağustos 1934.

Bankası, millî tasarrufu canlandırmıştır. Ticarî muameleler çoğunlukla bu tasarrufa dayandırılmıştır. Isparta İplik Fabrikası, yıkama ve boyama evleri, Yalvaç Tabak Fabrikası ve Karaağaç Halk Bankası bu tasarruftan doğan ekonomi kollarıdır¹⁷³.

1.1.6. Basın

Cumhuriyet öncesi dönemde, Isparta merkez ilçesinde bir gazete yayımlanmamıştır. Bu durum halk tarafından büyük bir eksiklik olarak görülmüştür. 13 Mayıs 1921- 2 Ekim 1921 tarihleri arasında Isparta Mutasarrıflığı görevinde bulunan Faik Bey döneminde Isparta’da bir matbaa kurulması ve vilâyet gazetesi çıkarılması için girişimlerde bulunulmuş ancak Isparta müstakil il olmadığı için vilâyet gazetesi çıkarılmasına müsaade edilmemiştir¹⁷⁴.

Isparta’ya ilk matbaa 1922 yılında Meclis-i Umumi azalığı yapan ve daha sonra Belediye Başkanı olan Mehmet Ali Tütüncü tarafından getirilmiştir¹⁷⁵. Isparta’da açılan ve ilk olma özelliği taşıyan bu matbaa meclisten ödenek alınarak açılmıştır. Mehmet Ali Tütüncü, matbaayı kurduktan sonra çıkardığı ilk vilâyet gazetesini *Isparta* adı ile yayımlamıştır. İlk kez 1922 yılında yayımlanan gazete bir yıl boyunca Isparta ismiyle yayımlanmaya devam etmiştir. Gazete, Cumhuriyet’in ilanından sonra *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi* adıyla yayımlanmaya başlamıştır. 1922 yılında Isparta’ya getirilen bu matbaanın adı İlkadım’dır¹⁷⁶. İlkadım matbaası, Halkevi yayımları olan *Ün* ve *Enerji* dergileri dışında *Doğan* gazetesinin çıkarılmasında da öncülük etmiştir¹⁷⁷.

“1922 yılının Kasım ayında tahsilimi İstanbul’da tamamlayıp memleketime dönmek üzere yola çıkmış, İzmir’e uğramıştım. İzmir’de misafir olduğum Ekmekçi Paşaoğlu otelinin misafirler levhasında Mehmet Ali Tütüncü’nün adını görmüştüm. Bir gün otelin gazinosunda otururken yaşlı bir zatın etrafında toplanmış şahsen tanıdığım birkaç hemşerimi gördüm, yanlarına gidip kendimi tanıttım. Yaşlıca olan zat beni samimiyetle karşıladı ve kendisinin Mehmet Ali Tütüncü olduğunu söyleyerek beni

¹⁷³ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 59.

¹⁷⁴ Böcüzâde, a. g. e., Haz. Suat Seren, s. 381-382.

¹⁷⁵ “Acı Bir Kayıp: Mehmet Ali Tütüncü”, *Cumhuriyetçi Isparta*, 15 Nisan 1936.

¹⁷⁶ “Basıldığı Yer”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 15, Isparta, 1935, s. 216.

¹⁷⁷ Hilmi Dilmen, “Hilmi Dilmen Söylevi”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 59, Isparta, 1939, s. 837.

yanına oturttu. Hemşerilerim bir müddet sonra kalkınca biz yalnız kaldık. Memleket dertlerinden konuştuk. Mehmet Ali Tütüncü Meclis-i Umumi azası olduğunu ve Isparta’da bir matbaa açmak için meclisten tahsisat aldığını ve matbaa almak üzere İzmir yolu ile İstanbul’a gideceğini söyledi. Nihayet bu muhterem zat Isparta’da matbaayı aynı yıl içinde tesis etti ve Isparta adı ile vilâyet gazetesini çıkarmaya başladı.”

Isparta tarihi adlı yapılan çalışmaların birçoğunda matbaanın Isparta’ya Cumhuriyet ile birlikte geldiği kaydedilmişse de *Ün* dergisinde yayımlanan Hilmi Dilmen’in, Mehmet Ali Tütüncü ile yaptığı bu sohbetten anlaşılmaktadır ki Isparta’ya ilk matbaa Cumhuriyet’ten bir yıl önce gelmiştir. 1922 yılından Cumhuriyet’in ilanına kadar basılan *Isparta* adlı gazetenin sayılarına Millî Kütüphaneden ulaşılabilir. Cumhuriyet’ten bir yıl önce gelen matbaanın Cumhuriyet’ten sonra çok çeşitli kaynaklar bastığı ve matbaa sayısının arttığı söylenebilir.

1.2. Ekonomik Hayat

Türkiye’de hakiki ve modern anlamda ekonomi ve sanayi hayatının Cumhuriyet rejimi ile başladığı bilinmektedir. Devrim Türkiye’sinin ekonomi prensibi; Türkiye’nin ekonomik bakımdan kendi kendine yetebilmesidir. Bunun yanında ulusal güç, sanayi gücüne dayandırılmış ve sanayi ve kalkınma plânları uygulamaya konmuştur. Sanayi ve kalkınma plânlarının en belirgin özelliği devletçi ekonomik modele göre hazırlanmış olmalarıdır¹⁷⁸.

Isparta eski ve yeni kaynaklarda ticaret ve tarım bölgesinden ziyade el sanatları bölgesi olarak aktarılmaktadır. Cumhuriyet’ten önce Isparta’da yapılan el sanatları arasında; kunduracılık, dikicilik, haffaflık (mes, ayakkabı), bez ipler, mutfak, urgancılık, keçecilik, çancılık, çilingir, saraçlık ve semercilik vardır. Isparta’nın coğrafyası bakımından tarım özellikleri bulunmadığı için Isparta halkı ekseri el işleri ile gelir kazanmıştır¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Necmi Sarı, “On İki Asrın Yıldönümü”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 20, Isparta, 1935, s. 293.

¹⁷⁹ Ömer Güllü, “Isparta İktisadiyatının Tarihî Durumuna Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 34, Isparta, 1937, s. 484-486.

Osmanlı Devleti Döneminde, Isparta’ da bulunan halkın % 80’i sanat ile meşgul olurdu. % 15’i ziraatla, geriye kalan da taşımacılık vs. işlerle meşgul olurdu. Köylerde ise vaziyet bunun tam tersiydi. Halkın % 90’ı ziraatla, % 5’i sanat ve ticaretle, diğer % 5’i taşımacılık ile meşgul olmaktaydı. Dolayısıyla, Isparta şehri bir sanat yuvası, köyleri ise bir çiftçi yurduydular¹⁸⁰. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Isparta’da olan sanatlar sırasıyla: urgancılık, çulculuk (muytaplık), kunduracılık, tabaklık, halıcılık ve çömlekçilik¹⁸¹.

Isparta sanayinin gelişmesi için elverişli bir şehirdi. Gerek devletin gerekse halkın teşebbüsleriyle sanayi şehri haline getirilmeliydi. Gerek hava, gerek su, gerekse sağlık bakımından Isparta halkı fabrikalarda üstün verimle çalışabilecek durumdaydı. Cumhuriyet’in ilk yıllarında halıcılık, dokumacılık, gül yağcılık ve tabaklık sanayinin gelişimine katkı yapan sanayi kolları olmuştur. Cumhuriyet Döneminde Isparta ilinde dokuma fabrikaları, deri ve kösele fabrikaları, şarap, bira ve likör fabrikaları, gülyağı ve parfüm fabrikası, Atabey’de yeni bir gülyağı fabrikası açılması uygun bulunmuştur¹⁸².

Cumhuriyet’in ilanından sonra ekonomik büyümenin düzenli bir şekilde artması için 1924 yılında Isparta Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuştur.¹⁸³ Bu kurum, kısa süre içinde birçok mesleki birlikler meydana getirmiştir. Ticaret ve Sanayi Odası tarafından ihraç edilen mallarımızın kalite, rağbet ve sürümünün arttırılması için mahalli standart tedbirleri alınmıştır¹⁸⁴. Isparta’nın yalnız merkez kazasının 1923 yılında 900 bin liradan ibaret olan ihracatı 1939 yılının onuncu ayında 2.141.370 lirayı bulmaktadır ki bu ilerleme kayda değer miktardır¹⁸⁵.

1.2.1. Sanayi

Isparta’nın ilk fabrikası 1891 yılında Şayak Dokuma Şirketinin Dere Mahallesinde açtığı yün dokuma fabrikasıdır. Bulgaristan’dan getirilen Türk ustaları, buradaki işçilere Rumeli şayağı işlemeyi öğretmiştir. *Şayak Fabrikası* altı yıl kadar çalıştıktan sonra çalışması durmuştur. 1910 yılında Mehmet Ali Sezgin tarafından Dere

¹⁸⁰ A. Talat Erten, “Isparta Vilâyetinin Coğrafi Ve İktisadi Vaziyeti İklimi”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, Isparta, s. 1235.

¹⁸¹ Hilmi Dilmen, “Urgancılık”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 22-23-24, Isparta, 1936, s. 336.

¹⁸² M. Kemal Gürpınar, “Isparta Bir Sanayi Şehri Olmalıdır”, *Isparta*, 13 Şubat 1946.

¹⁸³ [http://www.itso.org/sayfa/1/hakkimizda\(20\)](http://www.itso.org/sayfa/1/hakkimizda(20)) Eylül 2020)

¹⁸⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:1145.16.1-21.

¹⁸⁵ “Isparta Ekonomisi 16 Yaşında”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

Mahallesinde açılan un fabrikası ise Osmanlı Devleti Döneminde Isparta ilinde açılan diğer fabrikadır¹⁸⁶. Cumhuriyet Döneminde devletçilik politikası kapsamında Isparta ilinde kurulan fabrikalar şehrin ekonomik yönden kalkınmasına ivme kazandırmıştır. Açılan fabrikalar ile şehrin iktisadi kalkınması desteklenirken bir taraftan da yerel halk için yeni istihdam alanları açılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Isparta ilinde var olan sanayi dallarına ve yeni açılan fabrikalara aşağıda yer verilmiştir.

1.2.1.1. Tabakhane

Tabaklık sanatı Isparta'da çok eski bir gelenektir. Bu sanatın Isparta'ya ne zaman ve kimler tarafından getirildiği ve ne kadar zamandır Isparta'da var olduğu kesin olarak bilinmemektedir. 1870 yılında Isparta'da toplam kırk üç tabak bulunmaktaydı. Isparta'da, tabaklık üretimi yapabilmek için gerekli olan su ihtiyacı “Büyük Isparta Çayı” karşılamaktaydı. Tabaklar, İskender Mahallesinde “Eski Tabakhane” denilen yerde çalışırdı¹⁸⁷.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Isparta Tabakhane Fabrikası gayri resmî halde bulunuyordu. 1926 yılında, Isparta Milletvekili İbrahim Demiralay, Antalya Ziraat Bankası Müdürü Ali Rıza Şalvarcı ve Avukat Hasan Fehmi'nin çalışmaları ile Türk Anonim Şirketi heyetince tasdik edilerek resmîyet kazanmış ve devlet himayesine alınmıştır. 1929 yılında Amerika'da ortaya çıkan dünya ekonomik buhranından tabakhane de olumsuz etkilenmiş ve fabrika iflas noktasına gelmiştir. İşletme sermayesinin yetersizliği nedeniyle çalışmalarını ilerletememiştir¹⁸⁸.

Isparta'nın eski tabakhanesi çarşı içinde bulunmaktaydı. Sinek yuvası haline gelen tabakhanenin toplum merkezinde bulunması sağlık açısından uygun değildi. 1930 yılında Kemal Turan'ın milletvekili seçilmesinden sonra Isparta tabakhanesinin çarşı içinden alınıp daha uygun bir yere taşınması için Sağlık Bakanlığına başvuruda bulunulmuş ancak geri dönüş alınamamıştır. Dönemin Belediye Başkanı Hilmi Çakmakçı, 1931 yılında devlet eliyle Andık Deresine çay setlerinin yapıldığı sırada Isparta tabakhanesinin merkezden alınıp daha müsait bir yere taşınması için girişimde bulunmuştur. Nihayet tabakhane, 1942 yılında Vali Tevfik Hadi Baysal döneminde

¹⁸⁶ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 72-74.

¹⁸⁷ Enver Süldür, *a. g. e.*, s. 49.

¹⁸⁸ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 107.

Demirköprü'nün aşağısında daha müsait bir yere taşınmış ve eski mezbaha tamamen kaldırılmıştır¹⁸⁹.

Isparta merkez dışında Yalvaç ilçesinde kurulan deri fabrikası, döneminin en iyi deri üreticiliğini yapmıştır. Yalvaç Deri Fabrikası, Cumhuriyetle birlikte kurulan 125 şirketin arasındadır. Fabrikanın açılması ile yörenin kadınları iş fırsatı bulmuştur. Döneminin en modern deri üretimini yapan fabrikanın binası Alman mimari özelliği taşımaktadır ve fabrikada kullanılan makineler Almanya'da üretilmiştir. Uzun yıllar hizmet veren fabrika, ham derinin maliyetinin fazlalığı nedeniyle faaliyet sahasında geri kaldığı için Sümerbank'a bırakılmıştır. Milli Korunma Kanunu kapsamında tekrar üretime başlayan Yalvaç Deri Fabrikasının sermayesini Ziraat Bankası sağlamış ve 1956 yılına kadar üretimi sürdürülmüştür¹⁹⁰.

1.2.1.2. Kunduracılık

Tabaklığın ilk şekilleri koyun derisinden beyaz ve siyah renklerde elde edilmekteydi. Asırlar önce de giyilen yemeni, mest, terlik, kırmızı pabuç, deri çizme tabakhanede imal edilirdi. Isparta'da imal edilen derilerin % 70'i Avrupa'ya, kalan mal ise İzmir, İstanbul ve Isparta ile çevresine sevk edilirdi¹⁹¹. Isparta'daki deri imalatından elde edilen ürünler, bazı büyük şehirlerin özellikle İstanbul'un önde gelenleri tarafından tercih edilirdi. Ayân, Şeyhülislam ve saray erkânı gibi yönetici sınıf tarafından, *Isparta sarısı* ve *Isparta kırmızısı* olarak bilinen, Isparta derilerinden yapılan mesh ve ayakkabılar giyilirdi. Isparta'da, tabaklık ustaları arasındaki dayanışma gereksiz rekabetleri önleyerek geleneğin devam etmesini sağlamıştır¹⁹².

1870 yılında Isparta'da dört yüz kundura tezgâhı bulunmaktaydı¹⁹³. Bu dönemde, Isparta'nın kunduracılıkta şöhreti Konya, Bursa, Aydın vilâyetlerinde yayılmıştı. Daha sonra dikkatsiz ve iyi yapılmayan kunduracılık nedeniyle zamanla bu

¹⁸⁹ Ömer Güllü, "Isparta Tabaklığının Geçmişi", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 112-113, Isparta, 1943, s. 1566.

¹⁹⁰ <https://www.yalvac.bel.tr/kentrehberidetay/740> (8Ekim2020)

¹⁹¹ Hilmi Dilmen, "Isparta'da Tabaklık", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 37, Isparta, 1937, s. 529-530.

¹⁹² Nuri Katırcıoğlu, "Eski Çağlarda Isparta'da Sanat Ve Sanatkârlar", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 38, Isparta, 1937, s. 545.

¹⁹³ Enver Süldür, *a. g. e.*, s. 49.

şöhretini kaybetmiştir. Isparta’da bulunan kunduracıların dahi Kütahya’dan ayakkabı getirttikleri Böcüzâde tarafından kaydedilmiştir¹⁹⁴.

Isparta’da oldukça önemli bir yer tutan ayakkabıcılık sanatının Cumhuriyet Döneminde ilerlemesi ve sağlamlığının temini için bütün ayakkabıcı esnafının katılımıyla bir toplantı yapılmış ve 1936 yılında merkezde bir “Ayakkabıcılar Birliği” kurularak bir tüzük hazırlanmıştır. Birlik, bu sanatın yaşayıp geliştirilmesi amacı ile kurulmuştur. Kısa bir süre sonra idare heyeti seçmek için toplantı düzenlenmiştir. Bütün esnaf bu birliğin çalışmalarına katılmıştır¹⁹⁵. 1941 yılında Ankara radyosunda yayınlanan *Yurt Saati* adlı programda Baki Süha ile Isparta üzerine sohbet edilmiştir. Baki Süha bu programda, Türkiye’nin en iyi deri ve köselelerinin Isparta’da imal edildiğini dile getirmiştir¹⁹⁶. Tüm memlekette olduğu gibi Isparta’da da tabaklık ve kunduracılık İkinci Dünya Savaşı sonrası sancılarını çekmiştir¹⁹⁷.

1.2.1.3. Halıcılık, İplik ve Boya Fabrikası

Halıcılık Anadolu’nun ve Isparta’nın çok eski el sanatlarından. Camilerde ve müzelerde bulunan bazı halılardaki renk ve desenlerin incelenmesi halı sanatı hayatımızdaki gelişimi takip etmemiz için yeterlidir.¹⁹⁸ XIX. yüzyılda Isparta’nın en gelişmiş sanayi dalları dokumacılık ve halıcılıktı. Isparta’da çeşitli küçük el sanatları mevcuttu ancak halk daha çok halıcılık için çalışmaktaydı. 1869 Konya Vilâyet Salnamesine göre, Isparta’da her tür bez, astar, alaca ve ipek dokunmaktaydı¹⁹⁹.

Isparta’ya ilk halı tezgâhı ise, 1875-1876 yıllarında Müftüzâde İsmail Efendi tarafından getirilmiş ve şehre gizliden gelen Uşaklı bir usta tarafından kurulmuştur. Halıdan evvel Isparta’nın sanatı kilim dokumacılığıdır. Isparta dokumaları da halıları kadar iyi tanınmıştır²⁰⁰. Isparta’da halıcılık (Hicri 1307) 1890’da Isparta’ya atanan Isparta Mutasarrıfı Babanzâde Mustafa Zihni Paşa tarafından başlatılmıştır. Babanzâde

¹⁹⁴ *Böcüzâde Süleyman Sami’nin Isparta Ahalisine Beyannâmesi ve Şehir Mektupları*, Haz. Hasan Babacan, s. 65.

¹⁹⁵ “Ayakkabıcılar Birliği”, *Cumhuriyetçi Isparta*, 15 Temmuz 1936.

¹⁹⁶ “Isparta”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 84-85-86, Isparta, 1941, s. 1152.

¹⁹⁷ Kemal Turan Ünal, “Isparta ve Çevresinin 1949 Yılı Sonunda Kültür, Bayındırlık ve Ekonomi Hayatına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 171-172, Isparta, 1949, s. 2282.

¹⁹⁸ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Hamit İline Ait Tarihi Notlar Ve Vesikalar”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 76-77, Isparta, 1940, s. 1052.

¹⁹⁹ “Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s. 3528.

²⁰⁰ Falih Rıfkı, “Bizim Akdeniz”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 2, Isparta, 1934, s. 19.

Mustafa Zihni Paşa'nın kurduğu şirket uzun ömürlü olmamış, Akşehirli Hacı Efendi, halı tezgâhlarını ıslah etmekle görevlendirilmiştir. Hacı Efendi, İzmir'de ikamet eden Ispartalıoğlu Agop ve oğulları ile iletişime geçerek onların yardımını sağlamış ve Isparta'da "Şark Halı Kumpanyasını" kurmuştur.²⁰¹

Böcüzâde eserinde, halıcılığın bölgede gelişmesinde Isparta'da sürgün olarak bulunan Ermeni Haçik ustanın katkı sağladığı ve halı dokumacılığı için yeni bir makas icat ettiğini kaydetmiştir. Yine Böcüzâde'ye göre, Şark Halı Kumpanyasını Haçik usta kurmuş, Isparta köylerinde halıcılığın yayılmasını sağlamıştır. Şark Halı Kumpanyasının yurt dışında çizdirdiği desenlerle Isparta'da birçok halı dokunmuş ve İzmir'e gönderilmiştir. İzmir'e gönderilen bu halılar *Simirna* namı ile kayıtlara geçmiştir²⁰². 1913 yılında Şark Halı Şirketinin boyutu ve denetim alanı o kadar gelişmiştir ki Anadolu'da halı dokutup yurt dışına satan tek şirket olmuştur²⁰³. Cumhuriyet dönemi öncesinde Etielizade Mehmet Efendi, Hekim Bodaski ve Böcüzade Süleyman Sami Efendi Isparta halıcılığı gelişimi için çalışmıştır²⁰⁴.

Cumhuriyet'ten önce halının tüm hammaddesinin dışarıdan alındığı ve Isparta halıcılığının yabancıların elinde olduğu bilinmektedir²⁰⁵. Birinci Dünya Savaşı esnasında önemli ölçüde gerileyen halı üretimi, Cumhuriyet Döneminde tekrar canlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Isparta'da halı imalâthaneleri ve tezgâhları artmıştır. Enver Süldür, 1951 yılında yayımlanan *İkinci Isparta Tarihi* adlı eserinde, şehirde 83 üreticinin ve 10 bine yakın halı tezgâhının bulunduğu bilgisini vermiştir²⁰⁶. İktisat Vekâletinin de teşvikiyle şehirde dokuma kursu açılmış ve pek çok kimse dokumacılığı öğrenmiştir²⁰⁷.

1924 yılında Isparta Milletvekili Hafız İbrahim Demiralay'ın öncülüğünde Hacı Hafız, Hafız Ali (Bilginer) ve Kamil Gülata tarafından ortak olarak Türk Halı Şirketi

²⁰¹ H. Örcün Barışta, "Isparta Halıcılığı Üzerine", Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretim ve Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı: Halk Kültürlerini Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü, Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara, 1994, s. 54.

²⁰² Filiz Nurhan Ölmez, *Isparta'da Halıcılık*, Palmiye Yayıncılık, Bursa, 2014, s. 1, H. Örcün Barışta, "Isparta Halıcılığı Üzerine", 1994, s. 54.

²⁰³ "Isparta", *Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s. 3560.

²⁰⁴ *Isparta İl Yıllığı*, 1983, s. 285.

²⁰⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:1145.16.1-21.

²⁰⁶ Enver Süldür, *a. g. e.*, s.49.

²⁰⁷ A. Talat Erten, "Isparta Vilâyetinin Coğrafi Ve İktisadi Vaziyeti İklimi", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, Isparta, 1941, s. 1235.

kurulmuştur. Şark Halı Fabrikasının yerini alabilmek için açılan Türk Anonim Şirketine, Ticaret Bakanlığı 175 lira destekte bulunarak, devleti fabrikaya dâhil etmiştir²⁰⁸.

Isparta halıcılığının gelişiminde önemli bir rol oynayan ve Cumhuriyet yönetiminin, Isparta’da açtığı ilk fabrika olma özelliğini taşıyan Isparta İplik Fabrikası, 1926 yılında halkın teşebbüsü ile işletmeye açılmış ve müdürlüğünü uzun süre Yüksek Mimar Kazım Aydar yürütmüştür²⁰⁹. Bir süre sonra iplik fabrikasına boyahane eklenmiştir. Buhar gücüyle çalışan makinelerde daha kolay dokunan iplikler üretilmiştir. Üretilen iplikler boyahanelerde çeşitli renklere boyanarak renk çeşidine ulaşmak kolaylaştırılmıştır²¹⁰. Sonuç olarak ipliğin yurt dışından ithal edilmesi durdurulmuş ve yerli üretim başlatılmıştır. Böcüzâde Süleyman Sami Bey, 1927 yılında şehir halkına hitaben yazdığı mektupta, yerli ip üretiminin devamı için koyun sürülerinin arttırılarak fabrikaya yün ve yapağı desteğinde bulunulması gerektiğini duyurmuştur²¹¹. Sanayi Maadin Bankasının desteği ile açılan bu fabrikayı Türk Anonim Şirketi açmıştır. TAŞ’ın 55.000 kiloda olan imalâtı zamanla 250.000’e çıkmıştır. Bu rakam yükselişi Cumhuriyet idaresinin isabetli görüşlerinin birer örneğidir²¹².

Cumhuriyet Döneminde, Isparta’da halıcılığın gelişmesi için Sanayi ve Maadin Bankasının desteğiyle açılan Isparta İplik Fabrikası, sermaye yetersizliği nedeniyle ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranından etkilendiği için işlemez duruma gelmiştir. 1931 yılında *Akşam* gazetesinde yapılan bir haberle dönemin Ekonomi Bakanlığına çağrıda bulunulmuş ve iplik fabrikasının tekrar işler hale getirilmesi için gerekli tetkiklerin yapılması gerektiği duyurulmuştur.²¹³ TBMM Başkanı Kazım Özalp, Isparta’ya düzenlediği gezi esnasında tekrar işlemeye başlamış olan halı fabrikasını gezerek fabrikanın işleyişi ve ilerleyişi hakkında bilgi almıştır²¹⁴. Kazım Özalp’ın halka yaptığı konuşmasından Isparta İplik Fabrikası hakkındaki görüşlerini aşağıda geçtiği şekilde açıklamıştır:

²⁰⁸ Önder Küçükerman, *Isparta Fabrikası, Cömertler Matbaacılık, İstanbul, 1990, s. 159.*

²⁰⁹ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e., s. 72.*

²¹⁰ <http://www.gazete32.com.tr/m/isparta-sumerbank-fabrikasi/> (7 Ekim 2020)

²¹¹ *Böcüzâde Süleyman Sami’nin Isparta Ahalisine Beyannâmesi ve Şehir Mektupları*, Hazırlayan: Hasan Babacan, T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları (9), Isparta, 2012, s. 58.

²¹² “Isparta Ekonomisi 16 Yaşında”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

²¹³ “Muhabir Mektupları: Halı ve Gülyağı Memleketi Isparta’nın İki İhtiyacı”, *Akşam*, 9 Nisan 1931.

²¹⁴ “Kurultay Başkanımız Isparta’da”, *Ulus*, 16 Şubat 1935.

*“Cumhuriyetin büyük eseri olan Isparta yün iplik fabrikasını gezdim. Mükemmel ve modern bir müessesedir. Her yerde büyük şöhreti olan Isparta halılarının güzel ve dayanıklı olmasında ve geniş ölçüde yapılmasından fabrikanın büyük yardımı vardır.”*²¹⁵

1926 yılında açılan Isparta İplik Fabrikası, 1943 yılında, Sümerbank Halı Müessesesi ismiyle çalışmaya devam etmiştir. Ekonomide devletçilik ilkesinin gereği olarak, devlet ve ferdin karşılıklı olarak çıkarları ve zararları hesaplanarak memleket sanayisinin devam etmesi amaçlanmış ve fabrikaya yeni dokuma atölyeleri ile battaniye üretimi eklenmiştir²¹⁶.

Isparta halıcılığı, İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği olumsuzluklardan etkilenmiş, iplik temini konusunda sıkıntı yaşanmıştır. Elde edilen ipliklerin de kalitesi düşük olduğu için Isparta halısının şöhretini kaybetmesine neden olmuştur. Cumhuriyet ekonomisinin ilk devalüasyonu olan 7 Eylül kararları ile birlikte Isparta halıcıları stoklarını eritmiş ve yeni üretim için sipariş almışlardır. Isparta Sümerbank İplik Fabrikası, yaşanan bu zorlu süreçte Isparta halıcılarının yanında olmuş, kaliteli halı üretimi için yün ve pamuk ipliği temin etmiş ve halıcılar tarafından üretilen halıların tümünü almayı taahhüt etmiştir. Bu tarihten önce halı işçilerinden masraf bedeli olarak şehirlerde %10, köylerde %20 kesilen pay kaldırılmış ve üretim bedeli işçiye tam olarak verilmiştir. 1929 ekonomik buhranı ile önemli oranda gerileyen halı ticareti, İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz etkileriyle tamamen durmuştur²¹⁷.

1.2.1.4. Gülcülük ve Gülyağı Fabrikası

Gülün tarihi yolculuğu insanlık tarihi kadar eskidir. Isparta’nın sanayi ve iktisat tarihinde Gülcü İsmail Efendi’nin önemli bir yeri vardır. İsmail Efendi, 1841 yılında Isparta’da doğmuş, çocukluğu ve gençliği Isparta’da geçmiştir. Medrese eğitimini Isparta’da almıştır²¹⁸. Bulgaristan’da memurluk yapan İsmail Efendi, Isparta’ya gülü 1887 tarihinde Kızanlık’tan getirmiştir. İsmail Efendi, gülü Isparta’ya getirip burada gülcülüğü başlatmadan önce gülyağı çıkartma bir Bulgaristan sanatıydı. Gülyağları

²¹⁵ “Bildirim”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 20 Şubat 1935.

²¹⁶ Önder Küçükerman, *a. g. e.*, s. 159.

²¹⁷ “Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s. 3561.

²¹⁸ Gülcü, “Isparta Büyüklerinden: Gülcü İsmail Efendi”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 103-105, Isparta, 1942, s. 1447.

dünya piyasalarında Bulgar kimyagerlerinin kabul ettikleri esasa göre satılmaktaydı. Müftüoğlu İsmail Bey döneminin okuryazarı, yeniliği seven ve başladığı işi başaran gençlerindendi. Evi Hacıayvaz (1935'ten sonra Gülcü) Mahallesindeydi. Bu mahallenin evleri bahçeler içindeydi. Gülcülüğe başlamadan dağlardan toplayıp getirdiği sularla havuzlar yaptırmış, güzel bağ bahçeler yetiştirmiş, ilk pamuklu dokuma atölyesini kurmuş ve bu suretle Isparta'nın sönük, köy vaziyetinde bulunan bu mahallesinde medeni bir varlık yaratmıştır. 1885 tarihinde Bulgaristan'dan getirdiği Pehlivan Hafızla evinin yakınında *İki Kavacık* denilen dağlık bir mahalde ilk gül bahçesini tesis etmiş ve ikinci senede gülyağını üretmiştir. İsmail Efendi'nin gül bahçesi herkese örnek olmuş ve bu yönüyle bölgede yayılmıştır²¹⁹. Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehrin bağlar ve gülistanlarla çevrili olduğu dönemine ait kaynaklarda kaydedilmiştir²²⁰.

1933 yılında Başbakan İsmet İnönü ve Ekonomi Bakanı Celal Bayar Isparta'ya gelmiş ve Başbakan gülcülüğün ekim, bakım, satım işlerini yoluna koyacak bütün emirleri vermiştir. Isparta gülyağı fabrikasının temelini atmak üzere Ekonomi Bakanı Celal Bey, İzmir Valisi Kazım Paşa, İzmir Milletvekili Osman Hamdi, Zonguldak Milletvekili Ragıp Bey, Kuleönü İstasyonunda Isparta'ya gelmişlerdi. Heyet kalabalık halk tarafından karşılanmış ve şehir bayraklarla donatılmıştı. Heyet halkın tezahüratları arasında fabrikanın temelini atılacağı yere kadar gelmiştir. Temele konmak üzere yazılan hatıra kâğıdına imzalar atılarak temel atma töreni başlatılmıştı²²¹. Ekonomi Bakanı Celal Bayar, fabrikanın temel atma töreninde yaptığı konuşmada, Isparta'da açılacak olan gülyağı fabrikasının sermaye açısından mütevazı olduğunu ancak üretimin modern bir şekilde gerçekleşeceğini dile getirmiştir²²².

Gülyağı fabrikasının yapımında 150 işçi gece gündüz çalışmıştır. Makinelerin kurumuna 1934 yılının Aralık ayında başlanmıştır²²³. Hükümetin beş yıllık sanayi programında mütevazı bir yer alan Isparta gülyağı fabrikası, bilimsel yöntemlerle tekniğe uygun şekilde, 1936 yılında üç ulusal bankanın ortaklığıyla açılmıştır²²⁴. Bu

²¹⁹ Hilmi Dilmen, "Gülcülük", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 9-10-11, Isparta, 1935, s. 163-164.

²²⁰ Ethem Erten, "Isparta'da Kır Gezileri", *Ün Dergisi*, C. 5, S. 50-51, Isparta, 1938, s. 729.

²²¹ "Isparta'da Temeli Atılan Fabrikalar", *Hâkimiyeti Millîye*, 1 Teşrinievvel/Ekim 1934.

²²² Kemal Turan Ünal, "Gülcülük", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 8, Isparta, 1935, s. 119-120.

²²³ "Şehir ve Taşra: Isparta'daki Gülyağı Fabrikası Yakında Bitiyor", *Hâkimiyeti Millîye*, 23 Teşrin/Kasım 1934.

²²⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:201.797.4-20.

bankalar; Sümerbank, Ziraat Bankası ve İş Bankası'dır²²⁵. Fabrikada uzman kimyacılar bulunmuş, modern makine ve araçlarla gül yağı çıkarılmıştır. Açılan bu fabrika daha ilk yıllardan itibaren Isparta ve çevresinde ekonomik yönden bir çığır açmıştır²²⁶. Isparta'da açılan gülyağı fabrikasının yapım işleri için gerekli olan teknik alet ve edevatlar, yapım işi bittikten sonra geri gönderilmek üzere İktisat Vekilliği tarafından Fransa'dan getirtilmiştir²²⁷. Gülyağı fabrikası sadece gül mevsiminde çalışmıştır. Halk, gül bahçelerini sökerek gül tarlaları oluşturmuş ve eski usullerle gül yağı çıkarmayı bırakarak güllerini fabrikaya vermiştir²²⁸.

1.2.1.5. Kükürt Fabrikası

Isparta madenler yönünden zengin bir potansiyele sahiptir. İlde, arsenik, kömür ve kükürt madenleri bulunmaktadır. Bu madenlerden Cumhuriyet Döneminde işletilmekte olanı kükürttür. Kükürt barut imalâtında ve Batı Anadolu bağlarının hastalıklara karşı ilaçlanmasında kullanılmıştır²²⁹. Kükürt, rivayete göre ilk kez 1800'lü yılların sonunda Kureyşi adında Keçiborlulu bir çoban tarafından tesadüfen bulunmuştur. Kükürtün bazı ustalar tarafından Keçiborlu'dan Eğirdir'e taşınarak burada bulunan güherçile ile birlikte barut yapımında kullandıkları rivayet edilmektedir²³⁰.

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından Keçiborlu'ya küçük bir eritme tesisatı açılarak kükürt işlenmiş ve savaş aletleri yapımında kullanılmıştır. Almanların kükürt işletimine başlamasıyla önemli üretimler yapılmışsa da Birinci Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi ile fabrika kapatılmıştır. Damat Ferit Hükümeti zamanında bu fabrikanın makine kısımları sökülerek parça parça enkaz halinde satılmıştır. Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra Fransız sermayeli İttihad-ı Maadin Şirketi (Compagnie General de Mine et Metallurgie) Keçiborlu kükürtlerini işletme imtiyazı almış ve üretim hazırlığına başlamış ancak şirket işletmeyi tam olarak başlatmamış ve

²²⁵ Ömer Adil, Mahalli İktisat Hareketlerinde Toplanma Ve Tamamlanma", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 4, Isparta, 1934, s. 64.

²²⁶ "Isparta Gülyağı Fabrikası", *Cumhuriyetçi Isparta*, 12 Haziran 1935.

²²⁷ BCA, Dosya No:30.18.1.2, Yer No:50.87.003.

²²⁸ Falih Rıfkı Atay, "Isparta'da Bir Gün", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 123-124, Isparta, 1944, s. 1696.

²²⁹ A. Talat Erten, "Isparta Vilâyetinin Coğrafi Ve İktisadi Vaziyeti İklimi", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, s. 1234.

²³⁰ Sait Demirdal, "Keçiborlu Kükürt Madenleri Ve Fabrikası", *Ün Dergisi*, C. 3, S. 35-36, Isparta, 1937, s. 505.

sermayesine İtalyan sermayesi karıştırmıştır. Şirketin işletmeyi faaliyete geçirmemesinden dolayı Ağustos 1933'te anlaşması feshedilmiştir²³¹.

Cumhuriyet Döneminde ise İş Bankası ve Sümerbank şirket halinde kükürt işlemlerini üstlenmiştir. Türk Anonim Şirketi, 12 Mart 1934'te ilk kazma işlemini gerçekleştirmiştir. TAŞ, 5 Nisan 1935'te kükürt fabrikasını açmıştır. Keçiörlü Kükürt Fabrikasının işletilmesinden sonra tüm Batı Anadolu'nun geniş bağları yerli kükürt ile ilaçlanmıştır²³². Etibank'ın açılmasıyla Sümerbank'ın hissesi Etibank'a aktarılmıştır. Keçiörlü Kükürt Fabrikası, Ağustos 1936'dan sonra Etibank bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Fabrikanın üretim modernizasyonu için idare heyeti ve mühendisler geceli gündüzlü çalışmıştır. Kükürt fabrikasının üretimi 1936-1944 yılları arasında yıllık 2.930 ton kükürtten 3.327 ton kükürde yükselmiştir. Böylece yurt içi ihtiyacının %75-%80'i karşılanmıştır²³³. Aşağıdaki kükürdün yıllara göre ihracat oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 8. 1935-1945 Yılları Arasında Kükürt Kullanım Alanları ve İhracatı

Yıllar	Yerli Tarım	İhraç (Bağ Kükürdü)	Yerli Sanayi	İhraç (Saf Kükürt)	TOPLAM
1935	680	1.863	-	-	2.543
1936	2.276	1.023	-	100	3.399
1937	3.116	466	308	363	4.253
1938	3.430	278	78	136	3.922
1939	2.429	1.424	253	45	4.151
1940	1.178	2.495	71	1.227	4.971
1941	3.125	210	59	537	3.931
1942	1.762	2.600	190	56	4.608
1943	2.534	363	78	13	2.988
1944	4.539	64	291	29	4.923
1945	3.197	-	815	-	4.012
TOPLAM	28.176	10.786	2.143	2.507	43.612

Kaynak: *Ün Dergisi*, C.13, S.157-159, 1947, s. 2130.

Isparta'da kükürt ve diğer madenler Maden Tetkik ve Arama Cemiyeti tarafından aranmıştır. 1943 yılında Isparta ve çevresinde maden arama faaliyetleri gerçekleştiren enstitünün bilançosu aşağıdaki gibidir.

²³¹ Kazım Akyel, "Keçiörlü Kükürt İşletmesi", *Ün Dergisi*, C. 13, S. 157-159, Isparta, 1947, s. 2129-2130.

²³² "Afyon-Isparta-Antalya", *Hâkimiyeti Millîye*, 1 Mayıs 1934.

²³³ Sait Demirdal, *a. g. m.*, 1937, s. 505.

Tablo 9. Maden Tetkik Cemiyeti Isparta Maden Arama Faaliyetleri

Köy	Maden	Durumu
Loğus Köyü	Kükürt	Aranmıştır
Geren Köyü	Talk	Aranmıştır
Kiraz Köyü	Talk	Aranmıştır
Geren Köyü	Pirit	Tespit Edilmiştir
Geren Köyü	Arsenik	Tespit Edilmiştir
Yalvacık	Demir	Tespit Edilmiştir
Yukarıkaşıkara	Demir	Tespit Edilmiştir
Dereköy (Uluborlu)	Linyit	Tespit Edilmiştir
Müfidiye (Uluborlu)	Linyit	Tespit Edilmiştir
Canyarık Deresi (Uluborlu)	Linyit	Tespit Edilmiştir

Kaynak: *Ün Dergisi*, C.11, S.121-122, 1944, s. 1670.

Isparta’da yapılan maden tetkikleri sonunda Isparta merkezine bağlı olan Loğus köyünde kükürt madeni arama çalışması yapılmış ancak daha derin bir çalışmanın yapılması gerektiği belirlenmiştir. Isparta merkezinde yer alan Geren ve Kiraz köylerinde talk etüdü yapılmış fakat yeterince değerli olmadığı anlaşılmıştır. Etüdü yapılmış ve kesin olarak değersiz olduğu anlaşılmış yerler arasında Isparta merkezinde Geren köyü (pirit ve arsenik), Yalvacık ile Yukarıkaşıkara köyü (demir) vardır. Uluborlu ilçesine bağlı Dereköy’de linyit etüdü yapılmıştır. Dereköy linyiti, devlet işletmesi için yetersiz fakat bölge kullanımı için yeterli bulunmuştur. Buna ek olarak, Müfidiye ve Canyarık deresi semtlerinde tespit edilen linyitin değersizliği anlaşılmıştır²³⁴.

1.2.1.6. Diğer Fabrikalar

Isparta’da 1926 yılında Aliköy Gülyağı Fabrikası, 1928 yılında Güzel Isparta Rakı Fabrikası, 1936 yılında Güzel Isparta Şarap Fabrikası kurulmuştur²³⁵. Bunların dışında, Ahmet Sağ Türk tarafından 1936 yılında kurulan Güneş Gazoz Fabrikası, Lütfi Sezgin’in Un Fabrikası ve Seyyar Un Fabrikası, Kamil Günatan’ın 1945 yılında Eğirdir yolu üzerinde kurduğu Pamuk İpliği Fabrikası, Tek Parti Döneminde Isparta’da kurulan diğer fabrikalardır²³⁶.

²³⁴ Kemal Turan Ünal, “Notlar: Maden Tetkik Ve Arama Bakımından Isparta Çevresi”, *Ün Dergisi*, C. 11, S. 121-122, Isparta, 1944, s. 1670.

²³⁵ “Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s.3530-3531.

²³⁶ Nuri Katircioğlu, *a. g. e.*, s. 72-74.

1.2.2. Tarım ve Hayvancılık

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında, Anadolu nüfusunun %75'ini köylü nüfus oluşturmaktaydı. Köyde yaşayan halk, ekseriyetle çiftçilik ve toprak işçiliği ile meşgul olurdu. Isparta köylerinde ekonomi toprağa dayalıydı. Cumhuriyet hükümeti ziraat işlerinin gelişmesi için de inkılâplar yapmış ve başarı elde etmiştir. Isparta iklim, yükseklik ve toprak çeşidi bakımından meyveciliğin gelişmesi için müsaittir. Cumhuriyet Devrinde şehir merkezinde, 15.344 metre genişliğinde, meyveli ve meyvesiz fidanlık tesis edilmiştir. Yine şehir merkezinde 8000 metre genişliğinde bağ tesis edilmiş, her yıl 20.000 Amerika asma fidanı dağıtılmıştır²³⁷. Yapılan teşvikler sonucunda Isparta'da, 1940 istatistiğine göre nüfusun % 78'ini toprakla meşgul olan çiftçiler oluştuyordu. 142.613 hektar toprak işlemekteydi²³⁸.

Isparta'da tarım ve hayvancılığın iyileştirilmesi için Vali Nuri Atay'ın gayretleriyle 1945 yılında Zirai Kalkınma Birliği kurulmuştur. Bu oluşumun amaçları dönemin ilgili bakanlığına sunulmuştur. Amaçları; tarımda kullanılan aletlerin modernleştirmek ve elinde tarım aleti bulunmayan ailelere yardım etmek, meyveciliği geliştirmek, bağ hastalıklarına karşı aşılama yapmak, ipekböcekçiliği yapmak için dut fidanlarını temin etmek ve ipekböcekçiliği için halkı bilgilendirmek ve elde edilen ipeklerle halı dokumak, modern yöntemlerle arıcılık yapmak, tavuk cinslerini ıslaha çalışmaktır. 1945 yılında bütün köylerin, belediyelerin ve Özel İdarenin katılımıyla 1580 sayılı Belediye Kanununun 7. Maddesine ve 442 numaralı Köy Kanununun 47. Maddelerine dayanılarak Isparta'da Zirai Kalkınma Birliği adında bir birlik kurulmuştur. Bu birliğin çalışma alanı tamamen ziraatla yani tarım ve hayvancılık ile ilgilidir. İldeki ziraat şubelerindeki yetkili şahıslara çalışmalar ile ilgili tetkikler yaptırılmış ve alınan sonuçlara göre çalışma programı hazırlanmıştır²³⁹.

Hazırlanan programa göre zirai çalışmalarda hayvancılık ıslahı ağırlıklı olacaktır. Veteriner hekimlerin yardımlarıyla 1946 yılında at aygırlarıyla 112, merkep aygırlarıyla 56 çiftleştirilme yapılmıştır. Tarım Bakanlığı tarafından Isparta ili

²³⁷ "Cumhuriyet Devrinde Yapılan Ziraat İşleri", *Isparta*, 29 Birinci Teşrin / Ekim 1939.

²³⁸ Enver Zeynelgil, "Isparta Vilâyetinin Zirai Durumu", *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s. 1512.

²³⁹ Enver Zeynelgil, "Isparta İlinde Kurulan Zirai Kalkınma Birliği Münasebetiyle", *Ün Dergisi*, C. 12, S. 137-138-139, Isparta, 1945, s. 1925.

“Karasığır Bölgesi” ilan edilmiştir. Mevcut sığırların ıslahı için Konya’dan 7 ve toplamda 11 adet boğa devlet işletmesinden Isparta’ya gönderilmiştir. Afyon ve Konya bölgelerinde damızlık için 20 adet boğa satın alınmıştır. Birliğe alınan toplam boğa 31’e yükselmiştir. Merkezde bilimsel esaslara göre bir aygır deposu inşasına başlanmıştır. İlin meyvecilik, bağcılık ihtiyaçları düşünülerek 70.000 adet köklü bağ çubuğu ücretsiz olarak halka dağıtılmıştır. Meyvecilik için İl Özel İdaresi tarafından numune fidanlığı birliğe mal edilmiştir. Aynı yıl içinde 50.000 çeşitli cinslerde anaçlık fidan yetiştirilmiş ve bunlar 1947 yılında standart meyve çeşitleri ile aşılanıp dağıtılmıştır²⁴⁰.

1945 yılı sonunda kurulup 1946 yılında faaliyete geçen Isparta Zirai Birliği, bir sene içinde tüm gayretiyle çalışmış, ileriki seneler için de temel atmıştır. Birlik programına önem sırasına göre ikinci sıraya bölge tarımını koymuştur. Tarımın değişim ve gelişimi için çalışan bu birlik, özellikle çiftçiye modern tarım aletlerini tanıtmayı ve kullanımını öğretmeyi amaçlamıştır. Isparta ili için Tarım Bakanlığınca bir traktör, bir biçerdöver, bir traktör mibzeri sipariş edilmiştir. Bunların ekim, hasat, harman işlerinde sağladığı kolaylıklar uygulamalı olarak arazi üstünde gösterilerek makinelerin kullanımının yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.

Isparta ilinde kurulan Zirai Kalkınma Birliğinin, Bakanlığa sunduğu projeye göre Isparta ve çevresinde tarım ve ziraatta kullanılan araç ve gereçlerin modern olmaması sebebiyle yetiştirilen ürünlerin verimi düşüktür. Birliğe üye olan çiftçilere birlik aracılığıyla modern araç ve gereçler dağıtılmalıdır. Elinde hiç araç ve gereci olmayan çiftçiler de mevcuttur. Bunlara da birlik aracılığıyla modern araç ve gereç dağıtımı yapılmalıdır. Tarla ziraatı kadar önemli olan meyveciliğin yapılması için merkezdeki tüm köylerin katılımıyla bir fidanlık kurulmalıdır. Fidan aşılarını köylü ve şehirli halka, Zirai Birlik tarafından dağıtılmalıdır. Eski bağcılıktan modern tekniklerle yapılan yeni bağcılığa geçiş, Zirai Birlik eliyle hızlandırılmalıdır. Bölgede halıcılıktan önce halkın geçim kaynağı olan İpekböcekçiliğini tekrar hak ettiği seviyeye yükseltmek için yeni dutluklar tesis ederek halkı böcek yetiştiriciliği konusunda eğitmek ve yetiştirilen ipekleri halı dokumalarında kullanımı sağlanmalıdır. İlde eskiden beri yapılmakta olan arıcılık için yeni ve modern kovanlar temin ederek verim arttırılmalıdır. Sonuç olarak ilde tarım ve hayvancılığın gelişimi için zararlı hastalıklarla mücadele

²⁴⁰ “Zirai Kalkınma Birliğinin Amacı Ve Yaptığı İşler, *Isparta*, 27 Kasım 1946.

etmek ve gereken her türlü modern araç ve gereci temin ederek çiftçilerin ve halkın ihtiyacına cevap vermek gerekmektedir²⁴¹.

Isparta çevresi ormanlarla kaplı olduğu ve yıllık yağış miktarı normalin altına düşmediği için humuslu toprak tipi yaygındır. Humuslu toprak çiftçi için elverişli olduğundan tarım kolay yapılır. Toprağın kimyası ıslaha muhtaç değildir. Bölgede pek çok tarım ürünü yetişir. Meyvelerden en fazla kiraz, vişne, elma, armut, kestane, nar, şeftali ve kızılcık yetişirdi²⁴².

1.2.2.1. Tarım

Isparta tarım açısından verimli topraklara sahip olan bir şehirdir. Tahıl ürünü yetiştirmenin yanı sıra bakliyat ve meyve yetiştiriciliği önemsenmiştir. Akdeniz ve Karasal iklim arasında geçiş olan Isparta'da daha çok tahıl ürünleri ekilmiştir. 1940 verilerine göre Isparta'da tarım için kullanılan arazinin %85'inde tahıl ürünleri, %4.66 bakliyat, %10.34'ünde diğer tarım ürünleri yetiştiriciliği yapılmaktadır. Tahıl ürünlerinin başında buğday gelmektedir. 1940 yılında buğday 29.997 hektardır. Aynı yıl 21.929 hektarlık alanda arpa ekimi yapılmıştır. Isparta merkezde baklagillerden bakla, börülce, karnıkara, nohut, burçak, mısır ekimi yalnızca ihtiyacı karşılayacak kadar ekilirken, Eğirdir ilçesinin Anamas* köyünde fasulye ekilir ve çevre illere ticareti yapılırdı²⁴³.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, çok eskiden beri kullanılan hububat tohum cinsinin bozulduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine Cumhuriyet yönetimi, tohum ıslah etmek ve sürme-rastık hastalıklarıyla mücadele etmek için şehrin dört bir yanında "Tohum Temizleme Evleri" kurmuş ve faaliyete geçirmiştir. Tohumluk buğday ve arpaların her yıl temizlenmesine ve ilaçlanmasına önem gösterilerek verim kabiliyetinin arttırılması amaçlanmıştır²⁴⁴. 1939 yılında Isparta iline dört tohum temizleme makinesi verilmiştir. Faaliyetlerine devam eden tohum temizleme makinelerine özellikle ekim zamanında

²⁴¹ Enver Zeynelgil, *a. g. m.*, 1945, s. 1925.

²⁴² A. Talat Erten, "Isparta Vilâyetinin Coğrafi Ve İktisadi Vaziyeti İklimi", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, Isparta, 1941, s. 1234.

* Anamas köyü günümüzde Aksu ilçesidir.

²⁴³ K. Gökçora, "Isparta Vilâyeti Tarla Ziraatının Durumu", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, Isparta, 1941, s. 1217-1218.

²⁴⁴ "Cumhuriyet Devrinde Yapılan Ziraat İşleri", *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

köylüler müracaat etmiştir. 1939 yılının Ekim ayında Isparta'nın merkez köylerinde 70.760 ton, Eğirdir'in köylerinde 25.435 ton, Yalvaç'ın köylerinde 79.830 ton toplamda bir ayda 176.025 ton tohumluk buğday temizlenmiştir²⁴⁵. Aşağıda 1940-1946 yılları arasında Isparta'da temizlenen tohum miktarı verilmiştir.

Tablo 10. 1940-1946 Yılları Arasında Isparta'da Temizlenen Tohum Miktarı

Yıllar	Miktar (Ton)
1940	852.298
1941	1.288.318
1942	1.350.509
1943	1.000.228
1944	827.130
1945	1.120.184
1946	1.280.658

Kaynak: “İlimizde Tohum Temizleme ve İlaçlama Çalışmaları”, *Isparta*, 28 Ocak 1948.

Tablo 13 incelendiğinde tohum temizleme faaliyetlerinin özellikle 1940-1942 yılları arasında hız kazanmış olması dikkat çekicidir. 1942-1943 yılları arasında düşüş yaşanmışsa da ilerleyen yıllarda artış devam etmiştir.

Isparta şehrinde çok eskiden beri bağcılık yapıldı. Özellikle Atabey, Uluborlu, Senirkent ve İslâmköy ilçelerinde yapılan üzüm yetiştiriciliği bölgenin üzüm ihtiyacını karşılayabilecek düzeydeydi. Üzüm ile daha çok sofralık olarak pekmez yapılır ve kurutulurdu. Cumhuriyetle birlikte üzüm sanayi ürünü olarak ispiroto, şarap ve rakı üretiminde kullanılmaya başlanmış ve üzüm bağları için daha geniş tarım alanları ayrılmaya başlanmıştır. Şehrin tüm ilçelerinde yapılmaya başlanan bağcılıkta, yetiştirdikleri üzüm bağları ile öne çıkan ilçeler; Keçiborlu, Uluborlu, Senirkent ve Yalvaç olmuştur. Isparta'nın iklim ve toprak özelliklerine uygun yirmiden fazla üzüm çeşidi bulunmaktaydı. Cumhuriyet Döneminde Isparta'da, sanayi ürünü olarak üzüm dışında haşhaş yetiştirilmiştir²⁴⁶.

Isparta'da, 1930'lu yılların sonunda bağlara filoksera denilen bir hastalık girmiş birçok bağda mahsule ağır zarar vermiştir. Çiftçi bu problemin çözümünü Amerika asması temininde bulmuştur. Isparta köylü ve çiftçisi bu durum karşısında bilgisini arttırmaya ve tarımın bütün alanlarında ilerlemeye gayret göstermiştir. Buna ek olarak,

²⁴⁵ “Tohum Temizleme Makinelerinin Faaliyetleri”, *Isparta*, 22 İkinci Teşrin/Ekim 1939.

²⁴⁶ Enver Zeynelgil, “Isparta Vilâyetinin Zirai Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s. 1513.

köylü tarımda modernleşmeyi de yakından takip etmiş ve kara sabanı terk ederek yerine pullu traktör ve harman makinelerini kullanmıştır²⁴⁷.

Isparta'da iklim uygun olmadığı için turfanda sebzecilik yapılamamakta ancak ev ihtiyacını karşılayacak kadar bostan sebzeciliği ve meyvelikler arasında ziraat sebzeciliği yapılmaktaydı. Isparta'nın ihtiyacı olan turfanda sebzeler kamyonlarla Antalya'dan taşınır, yazın sebze meyvelerin bol ve ucuz olduğu zamanlarda kurumaya elverişli olanlar kurutulularak kışlık yiyecek ihtiyacı temin edilirdi. Halkın bu gıdalara daha kolay ve ucuz bir şekilde ulaşabilmesi için Vilâyet Daimi Encümeni 1938 yılında mevcut pazara ek olarak, Isparta'da salı günleri sebze, meyve pazarının kurulması ve gıda maddelerinin ucuzlatılması hakkında tebligat yayımlamış haftada iki kez pazar kurulması kararı almıştır²⁴⁸.

1941 yılında, Isparta şehri içinde bağ, bahçe, gülistan ve sebzeciliklere ayrılan arazi toplamı 9.493 hektardır. Bunun 4.690 hektarı bağ, 2. 741 hektarı meyve bahçesi, 180 hektarı gülistan, 928 hektarı bostan, 990 hektarı sebze bahçesidir. Cumhuriyet yönetimi, her ilim ve meslekte olduğu gibi ziraat alanında da yenilik yapmış ve bu reform kendini Isparta meyveciliğinde göstermiştir. Daha önce amatörce yapılan bahçeciliğin ticari açıdan da çok önemli olduğu bahçıvanlar tarafından anlaşılmış ve yeni tesis edilen meyve bahçelerinde ziraat ilmi uygulanmış ve ticarî zihniyetle hareket edilmiştir²⁴⁹.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde (1923-1938), Isparta ilinde tahıl alanı 40.169 hektar, sanayi bitkileri alanı 2.395 hektar, ekilip dikilen bahçeler 1.887 hektar, sebze bahçeleri 1.655 hektar, meyve bahçeleri 2.729 hektar, bağlar 2.602 hektar, gül bahçeleri 1.800 hektar, ormanlar 41.000 hektar, çayırlar 88.180 hektar, mera 512.041 hektar, boş arazi 70.000 hektar, nadas 64.757 hektardır²⁵⁰. Tek Parti Döneminde ildeki ziraat gelişimi aşar vergisinin kaldırılması (1925) ile başlamıştır. İlde kurulan milli banka şubeleri ziraatçıları desteklemiştir. İle ziraat makineleri getirilmiş, demiryolunun da gelmesiyle (1936) tarım ürünleri civar illere sevk edilmiştir. Kurulan fidanlıklarla

²⁴⁷ A. Talat Erten, "Isparta Vilâyetinin Coğrafi Ve İktisadi Vaziyeti İklimi", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, Isparta, 1941, s. 1234.

²⁴⁸ "Vilâyetler Haberleri", *Isparta*, 8 Haziran 1938.

²⁴⁹ Enver Zeynelgil, *a. g. m.*, 1943, s. 1513.

²⁵⁰ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 81.

meyvecilik geliştirilmiştir. Tohum temizleme ve tarım ürünlerini ıslah etme gibi çalışmalarla tarım ürünlerindeki kalite arttırılmıştır²⁵¹

1.2.2.2. Hayvancılık

Isparta’da alçak ve yüksek dağların bulunması ve bunların içindeki vadilerin mevcudiyeti Isparta’da hayvancılık yapımı için uygun bir ortam sağlamıştır. Hayvancılığın yapılması ziraatın gelişmesi için önemli olduğu gibi savaşlarda da önemliydi. Cumhuriyet yönetimi, yurt genelinde olduğu gibi Isparta’da da hayvan yetiştiriciliğini teşvik etmiştir. Isparta halkı yönetimden gelen bu teşvike ilgi ve alaka ile karşılık vermiştir²⁵².

Isparta iklimi, hayvancılığın yapılması için elverişliydi ancak şehirde ticarî amaçla hayvan yetiştirilmezdi. Evlerde az miktarda arıcılık, ipekböcekçiliği ve tavukçuluk yapılmaktaydı. Tek Parti Döneminde, Isparta’da yetiştirilen hayvan türleri; sığır, at, kısırak, merkep, koyun ve kıl keçisidir²⁵³. Isparta’nın ikliminden dolayı kış ve yaz otlakları mevcuttur. Hayvanların açlığı bu otlarla giderilir ve bu nedenle verim de fazla olurdu. Tereyağı, peynir, yoğurt piyasaya sevk edilirdi ancak henüz süthaneler mevcut değildi. Isparta’da hayvancılık daha çok küçük işletmeler halinde köylü ailesi elindeydi. Bu işletmelerde özellikle genç hayvanların bakım işine yeterince önem verilmemekteydi. Hâlbuki hayvan yetiştiriciliğinden verim alabilmek için gebe dişiye ve doğumdan sonra yavruya çok iyi bakmalıydı. Yavru bir yaşına kadar iyi beslenirse ırkı vasıflarını muhafaza eder ve böylece istenilen kalite ve verim ortaya çıkardı. Bunun için Isparta’da çiftçiye hayvan bakımı üzerine teknik bilgiler verilmeli, kullanılacak damızlıkların tespit ve tayini yapılmalıydı. Esasen, devlet aldığı tedbirler ile hayvan hastalıklarıyla mücadele etmekte ve yetiştiricinin malını ve emeğini sağlam tutmak için sigorta ile korumaktaydı ancak yetiştiricilikte verimi arttırmak için sadece hayvan hastalıklarıyla mücadele etmek yeterli değildi²⁵⁴.

²⁵¹ Şerif Çapan, “Cumhuriyet Devrinde Ziraat”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin / Ekim 1944.

²⁵² Fuat Altinkurt, “Isparta’da Hayvan Bakımı Ve Bir Araştırma”, *Ün Dergisi*, Cilt 1, Sayı 10-11-12, Isparta, 1935,s.166-167.

²⁵³ *Ün Dergisi*, C.9, S.109-100-111, 1943, s. 1517.

²⁵⁴ Hakkı Özmen, “Isparta’da Hayvan Bakımı Ve Islahı”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta 1943, s. 1516-1517.

Isparta'daki hayvan yetiştiriciliği teşviki daha çok at ve kısrak için yapılmıştır²⁵⁵. At ve kısrakların yanında eşek de yetiştirilirdi. Eşekler özellikle tarım işlerinde köylünün eliydi. Koyun olarak "Akkarman" koyunları Isparta'nın yerli koyunlarıydı. Bursa'nın Merinos koyunlarına göre tüyleri daha serttir. Bu nedenle battaniye, kaba kumaş hammaddesi olarak kullanılırdı. Isparta koyunu yünleri sert olduğu için kumaş fabrikaları için gerekli olan yüz özelliklerine sahip değildi. Bu nedenle Merinos koyunları ile çiftleştirilerek ıslahı sağlanmaya çalışıldı. Isparta'da arazi şartları nedeniyle koyun fazla bulunmamaktaydı. İlçelerinde en fazla Uluborlu çevresinde bulunurdu. Diğer bölgelerde özellikle Eğirdir ve çevresinde keçi beslenmekteydi. Daha çok keçi besiciliği yapılmasının sebeplerinden biri Isparta'da kışların uzun yaşanması sebebiyle koyunların bir müddet ağılarda beslenmek zorunda olmasıdır. Keçi ise, Isparta'da doğal olarak yetişen Pınar ağacı yaprakları ile beslendiği için besicisine ekonomik açıdan daha az yük olmaktadır²⁵⁶.

Cumhuriyet Döneminde, şehir dâhilinde cinsleri bozulmuş yumurta ve et verimi azalmış olan kümes hayvanlarının cinslerini ıslah etmek için şehir merkezinde Legorn ve Rodeyland cinslerinden bir tavuk üretme istasyonu açılmıştır. Burada elde edilen yumurtalardan 1.500 adedi merkez ve köylere üretim amacıyla dağıtılmıştır. 100 adet damızlık piliç yatılı okullara verilmiştir²⁵⁷.

Halıcılığın Isparta'da kökleşmesinden önce Isparta halkı geçimini ipekböcekçiliği yaparak sağlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra arz talep nedeniyle ipekböcekçiliği yerini tamamen halıcılığa bırakmıştır. Zirai Birlik, millî ekonomiye hizmet etmesi için halkı hazırlayarak eski dutlukları yeniden canlandırmış ve ipekböcekçiliği için yeni dutluklar tesis etmiştir. Isparta'da halıcılık sanayisi yanında ipek sanayisinin açılması hedeflenmiştir²⁵⁸.

Cumhuriyet'in ilk döneminde Isparta'da, veterinerlik hizmetleri de verilmiştir. Veterinerler, hayvanlarda bulaşıcı hastalık takibi yapmış ve hayvan nesli ıslahı için çalışmıştır. Veterinerler, Ziraat Vekâleti tarafından hayvan hastalıklarının çıktığı bölgelere gönderilerek, hastalıklara özel aşı ve serumları ücretsiz olarak tatbik

²⁵⁵ Fuat Altınkurt, *a. g. m.*, 1935, s. 166-167.

²⁵⁶ Fuat Altınkurt, "Isparta'da Hayvan Bakımı Ve Bir Araştırma", *Ün Dergisi*, C. 2, S. 14, Isparta, 1935, s. 199-200.

²⁵⁷ "Cumhuriyet Devrinde Yapılan Ziraat İşleri", *Isparta*, 20 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

²⁵⁸ "Zirai Kalkınma Birliğinin Amacı Ve Yaptığı İşler", *Isparta*, 27 Kasım 1946.

etmişlerdir. Veterinerler aynı zamanda hayvan sağlık zabıtası kanunun her hastalığın etrafa bulaştırılamaması için alınmasını istediği umumi tedbirleri almış ve hastalıkların söndürülmesi için çalışmışlardır²⁵⁹.

²⁵⁹ “Cumhuriyet Devrinde Veteriner İşleri”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ISPARTA'DA EĞİTİM FAALİYETLERİ

Isparta ilinde eğitim, köklü bir geçmişe sahiptir. 1224 yılında Atabey'de açılan Ertokuş Medresesiyle Isparta, Selçuklular döneminde önemli kültür merkezleri arasındadır. Osmanlı Devleti Döneminde, bu medreseden alınan icazet ile Süleymaniye'den alınan icazet ile bir tutulmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in hocası Müslihittin Mustafa bu medresede yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, Isparta sancağında eğitimin ileri düzeyde olmadığı bilinmektedir²⁶⁰.

Cumhuriyet Döneminde, her alanda olduğu gibi eğitim sahasında da büyük gelişme kaydedilmiştir. Reform etkisi sadece maddede kalmamış, duygu ve düşüncede değişiklikler birbirini takip etmiştir. Isparta ili de Cumhuriyet'in feyizlerinden hissesine düşeni almıştır²⁶¹. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk milletinin ortak duygu ve düşüncelerle birbirine kenetlendiği bilinmektedir. Cumhuriyet rejimi ve yönetimi, yurdun öz evlatlarını okullarda eğiterek devlet idaresi görevlerine getirmeyi, Türk gençliğine gelecekteki bu görevlerini, öğretmenler aracılığıyla anlatmayı millî bir hedef edinmiştir²⁶². Çünkü milletin geleceği Türk gençliğine emanettir.

Cumhuriyet'in kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, eğitim hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamaktadır: *“Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul malumatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-i tahakküm, yahut medeni bir zevkten ziyade, maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden ameli ve kabili istifade bir cibaz hale getirmektedir.”*²⁶³ Cumhuriyet devriminin eğitimdeki amacı, ulus kültürünü yerleştirmek ve öğrencileri hayata hazır hale getirerek hayattaki başarılarını arttırmak olmuştur. Tüm bunların yanında beden ve ruh halleri bakımından sağlam bireyler yetiştirmek, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk eğitim sisteminin amaçları arasındadır. Isparta'da ise Cumhuriyet'in ilk kadın öğretmenlerinden olan Şükriye Güler: *“Eğitim insan yetiştirme sanatıdır. Çocuk elmas, onu yetiştirecek olan öğretmendir. Tam insan; düşünebilen,*

²⁶⁰ Isparta İl Yıllığı, 2003, s. 79.

²⁶¹ “Cumhuriyet Devrinde Isparta Maarifindeki İnkişaf”, Isparta, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

²⁶² Memduh “Altı Ok: Birinci Ok Cumhuriyetçiyiz”, Ün Dergisi, C. 1, S. 1, Isparta 1934, s. 2-3.

²⁶³ Necmi Sarı, “On İki Asrın Yıldönümü”, Ün Dergisi, C. 2, S. 127,-128, Isparta, 1935, s. 281-284.

*anlayabilen, anlatabilen, cesaret gösteren, başladığı işi bitiren, kendi iradesiyle kendisine yol açan, açtığı yolda yürüyen insandır.”*²⁶⁴ diyerek, Cumhuriyet öğretmenlerinin eğitime yaklaşımlarını ortaya koymuştur.

2.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Isparta’da Uygulanışı

Cumhuriyet Türkiye’sinin eğitim devrimlerinden en önemlisi 3 Mart 1924’te ilan edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’dur²⁶⁵. Bu kanunla, cumhuriyet rejiminin devrim esasları kabul edilmiş, eğitim ve öğretimde tam bir birlik tesis edilmiştir. Kız çocuklarına da eğitim ve öğretim hakkını tanıyan bu kanun, cumhuriyetin Türk kadınına tanıyacağı hakların sadece ilkidir²⁶⁶.

Cumhuriyet Döneminde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında çıkarılan Maarif Kanunu (1926) ile birlikte Isparta Ortaokuluna (Rüştiye Mektebi) 1927 yılında ilk kez kız öğrenciler kabul edilmiş, erkek öğrenciler ile birlikte eğitim görmeye başlamışlardır²⁶⁷. Osmanlı döneminde İnas Mektebi olarak bilinen ve Cumhuriyette Gazi İlkokulu olan Kız Ortaokulu da 1927 yılında bu kanun kapsamında karma eğitime başlamıştır²⁶⁸.

Osmanlı’nın son dönemindeki bozulmalardan eğitim sistemi de etkilenmişti. Isparta’da hocalara ve kalfalara öğrenci aileleri tarafından, maddi destek verilip hediyeler sunulduğu için, daha çok zengin ailelerin çocukları okuma imkânı buluyordu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında, Isparta’da eğitim çağına gelmiş yoksul öğrenciler de eğitim alma imkânına kavuşmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile zengin ailelere ayrıcalık tanınmamış, kişi hangi sosyal statüye sahip olursa olsun kadın, erkek, fakir ya da zengin her Türk vatandaşı okuma imkânı kazanmış ve eğitim belli bir zümrenin imtiyazı olmaktan çıkarılmıştır. Her türlü zekâ ve yeteneğe sahip olan çocukların eğitim yolları bu kanunla açılmıştır²⁶⁹.

Cumhuriyet Türkiye’sinin eğitim devrimlerinden olan ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında bulunan *tek okul* sisteminin kabulü ile ilk eğitimin Türk

²⁶⁴ Şükriye Güler, “Kültür Hareketleri”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 69-70, Isparta, 1940, s. 965.

²⁶⁵ Resmî Gazete No: 430, 6 Mart 1924, s. 63.

²⁶⁶ Necmi Sarı, *a. g. m.*, 1935, s. 283

²⁶⁷ Hilmi Dilmen, “Isparta Okulu Tarihçesi III”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 43-44, Isparta, 1937, s. 631.

²⁶⁸ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 96.

²⁶⁹ Ethem Erten “Geçmiş Günlerde Okul Töreni”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 38, Isparta, 1937, s. 547-548.

okullarında alınma zorunluluğu getirilmiştir. Isparta'daki azınlıklar Tehcir ve Göç kanunları kapsamında gönderildikleri için Isparta'daki azınlık okullarının lağvedilmesine gerek kalmamıştır. Isparta'da Millî Mücadele döneminden sonra açılan mektepler olmuştur. Bu mektepler Tevhidi Tedrisat Kanunu kapsamında kapatılmıştır. Medrese-i İlmiye, Darül Hilafet'ül Aliye, İmam ve Hatip Mektebi, İkinci İmam ve Hatip Mektebi ve Muallim Mektebi Isparta'da bu kanun kapsamında kapatılan okullardır²⁷⁰.

2.2. Harf İnkılâbının Isparta'da Uygulanışı ve Ulus Okulları

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi üzerine Türk dili, Arap ve Fars dillerinin etkisine girmiştir. Bu durum Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan Osmanlıcaı ortaya çıkarmıştır. Osmanlıca, devletin resmi dili olarak kabul edilmiş ve daha çok aydın zümre tarafından kullanılmıştır. Türkçe ise Türk halkının konuşma dili olarak yaşamını sürdürmüştür. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olarak bulunduğu Osmanlıcaı, kırsalda yaşayan Türk halkı okuyup yazmakta zorlanmıştır. Bu olumsuzluklar, harfler üzerinde ıslah ve çeşitli düzenleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır²⁷¹.

Cumhuriyet Döneminde, Mustafa Kemal Atatürk'ün *Sarayburnu Konuşması* sonrasında, 1 Kasım 1928'de TBMM'den çıkan kanunla Yeni Türk harfleri kabul edilmiştir²⁷². *Resmî Isparta* gazetesinde yer alan bilgilere göre Isparta'da Latin harflerini halka öğretmek için şehrin farklı bölgelerinde resmî ve özel olmak üzere iki farklı türde kurs açılmıştır. Devlet memurları için resmî kurslar, halk için de özel kurslar açılmıştır. Memurlar zorunlu olarak kurslara katılmıştır. Özel kurslara da halkın rağbeti oldukça yüksek olmuştur. Halk, Türkçe okuyup yazabilmek için bu kurslara kendi istekleri ile katılmıştır. Camilerde vaizler, İslam'ı insanların anlayışına yaklaştırmak için Türkçe hutbe okumuştur. Böylelikle şehir halkının Türkçe okuyup yazmaya ilgisi artmıştır²⁷³.

²⁷⁰ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 97.

²⁷¹ Ayşegül Şentürk, "Harf İnkılâbının Yapılışı ve Uygulanışında Basının Rolü", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, Isparta, 2012, s. 30.

²⁷² Resmî Gazete No: 1353, 3 Kasım 1928, s. 1030.

²⁷³ *Böcüzâde Süleyman Sami'nin Isparta Ahalisine Beyannâmesi ve Şehir Mektupları*, Haz. Hasan Babacan, s. 70.

Isparta’da 1928-1929 yıllarında açılan Ulus Okullarında, alınan öğrenciler iki gruba ayrılmıştır. A grubunu hem eski yazıyı hem de Latin harflerini okuyamayanlar oluştururken, B grubunu eski yazıyı okuyup yazabilen, Latin harflerini okuyamayanlar oluşturmaktadır²⁷⁴. 1928-1929 ders yılından itibaren faaliyete geçen Ulus Okullarından okumayı öğrenmek isteğinde bulunan vatandaşlar, büyük oranda başarılı olmuştur. Ulus okullarının çeşitli ders yıllarındaki faaliyetleri aşağıda verildiği gibidir²⁷⁵.

Tablo 11. 1923-1938 Yılları Arasında Isparta Ulus Okulları Eğitim Faaliyetleri

A Dershaneleri				B Dershaneleri		
Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1928-1929	3.356	6.474	9.830	-	-	-
1929-1930	1.201	2.908	4.109	60	135	195
1930-1931	860	1.431	2.291	132	186	318
1931-1932	261	854	1.115	101	140	241
1932-1933	1.465	2.243	3.708	78	306	386
1933-1934	-	-	-	-	-	-
1934-1935	-	227	227	7	59	66
1935-1936	-	38	38	-	62	62
1936-1937	-	137	137	-	248	248
1937-1938	15	347	362	-	161	161
TOPLAM	7.158	14.659	21.817	378	1.297	1.675

Kaynak: *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 53.

20 Aralık 1928 tarihli bir belgeye göre, Harf İnkılâbı ve Ulus Okulları (Millet Mektepleri) Isparta’da büyük bir ilgi uyandırmış, halk yeni harfleri öğrenme arzusu ile halk dershanelerine devam etmiştir. Halk dershanelerinden mezun olanlara mahalleli büyük yemek ziyafetleri organize etmiştir. Şarkikaraağaç’ın köylerinden birinde hiç okuma yazması olmayan bir çobanın yeni Türk harflerini okuyup yazmayı öğrenmesinden sonra kendi köyüne öğretmen olarak atanması halktaki arzuya kanıttır²⁷⁶. Buna ek olarak basın aracılığıyla da halk yeni harfleri öğrenmesi konusunda cesaretlendirilmiş ve her fırsatta yeni harfleri öğrenmenin ve kullanmanın önemi vurgulanmıştır. *Resmî Isparta* gazetesinde yeni harflerin kullanımını teşvik için halka çağrılar yapılmıştır. Bu çağrılardan bir örnek şu şekildedir: “Öz Türkçe öyle bir kaynaktır ki ondan dilimize sağlık ve canlılık akacaktır.”²⁷⁷

²⁷⁴ Hasan Babacan, “Harf İnkılâbının Isparta’da Uygulanması”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, Isparta, 2008, s. 103-109.

²⁷⁵ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 53.

²⁷⁶ BCA, Dosya No: 30.10.0.0, Yer No:64.431.43.

²⁷⁷ *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 26 Eylül 1934.

2.3. Cumhuriyet Dönemi Okulları

Cumhuriyet yönetimi, eğitim ve öğretim faaliyetlerini hızlandırmak ve yaygınlaştırmak için pek çok kurum ve kuruluşu hizmete açmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Isparta'da eğitim alanında açılan kurum ve kuruluşlar aşağıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

2.3.1. İlkokullar

Cumhuriyet öncesi dönemde, 1902 yılında, yapılan eğitim seferberliğiyle Isparta'da dört ilkokul faaliyete geçmiştir²⁷⁸ Cumhuriyet Döneminde Isparta'da, 1923-1938 yılları arasında ve yalnız köylerde 49 okul binası inşa edilmiştir. Cumhuriyet'ten önce bina olarak şehirde 7, köylerde ise 9 okul mevcuttu. 1938 yılına gelindiğinde modern denecek şekilde 58 okul binası şehir ve köylerde birer eğitim anıtı olarak yükselmiştir. Isparta'da, Cumhuriyet'in ilk on beş yılında toplamda 72 ilkokul faaliyete geçmiştir. Bu okulların önemli bir kısmı köylerde açılmıştır. Aynı yılda bu okullarda 11.600 Türk çocuğu okumaktadır. Bu okullarda 36'sı kadın olmak üzere 180 öğretmen çalışmıştır²⁷⁹. Çoğunluğu yatılı olan bu okullar öğretmenleri ile birlikte inşa edilmiştir²⁸⁰.

1922 yılında Isparta'da bulunan Sağlık Müdürü Besim Zühdü'nün eserinde yer alan bilgilere göre Isparta'da 7-12 yaş arası eğitim çağında bulunan çocuklardan 7.163 erkek çocuktan 3.850'si ve 2.234 kız çocuktan 677'si okula devam ediyordu. Erkek öğrencilerin okula devam oranı %50 iken kız öğrencilerin devamı %8'dir²⁸¹. Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan tespitlere göre sayısı kırk bine ulaşan köylerimizde yine şehir ve kasabalarda yaşayan eğitim çağında olup da okutulmayan bir milyon çocuk bulunmaktaydı²⁸². 1935 yılı sayımlarına göre Isparta'da 11.452 çocuk okul yaşamına devam etmiştir. Eğitim çağında bulunan çocukların sayısı 20.680'di. Bu sayı eğitim çağındaki çocukların yarısından fazlasının eğitim faaliyetleri içinde

²⁷⁸ Enver Süldür, *a. g. e.*, s. 44.

²⁷⁹ Şevket Aydın, "Isparta'da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu", *Ün Dergisi*, C. 5, S. 58, Isparta, 1938, s. 809-810.

²⁸⁰ "Isparta'da Yapılan Okullar Ve Öğretmen Okulları", *Isparta*, 16 Ocak 1946.

²⁸¹ Besim Zühdü, *a. g. e.*, Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 25.

²⁸² Nazım Örensu, "Köylerimiz Ve Eğitim Kanunu", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 41, Isparta, 1937, s. 582.

olduğunu göstermektedir²⁸³. TBMM başkanı Kazım Özalp 1935 yılında Isparta'ya yaptığı gezi sırasında, Isparta'da kısa sürede eğitim ve öğretim alanında yapılan inkılâpları aşağıdaki sözleriyle ifade etmiştir:

*“Isparta’da talebe çokluğu gözüme çarptı. Orta mektebin 362 talebesi, üç sınıfta sekiz şubesi olduğunu öğrendim. Vilâyette ilk tahsil de ileri derecededir. Bunlar Isparta halkının kültüre verdiği yüksek değeri gösterir. Isparta memlekete iyi hizmetler yapmış büyük şahsiyetler yetiştirmiştir. Bugün kendilerine genişçe temas ettiğim uyanık ve çalışkan gençler arasında da yüce şahsiyetler çıkacaktır.”*²⁸⁴

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, çocuk eğitimi için öncelikle okuryazarlık ve kültür gelişimi amaç olarak belirlemişse de çocukların beden gelişimi üzerinde de titizlikle durulmuştur. Milletin kuvvetini ve geleceğini çocuklara bağlayan genç Cumhuriyet yöneticileri, çocuk sağlığı ve eğitimi için halkla uyum içinde çalışmıştır²⁸⁵. Yine beden gelişimleri için “Beden Terbiyesi” dersi adı altında çocuklara jimnastik hareketler tatbik edilmiştir. Atatürk’ün “*Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.*” sözlerinden hareketle çocukların beden gelişimi için çalışılmakta, beden gelişimi geride kalan veya yavaş seyreden çocuklar, ana besin maddesi olan “süt” ile okullarda düzenli olarak beslenmekteydi²⁸⁶.

Isparta’da Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan tüm okulların sınıflarında kütüphaneler oluşturulmuş ve özellikle ilkokullarda çocuklara okuma alışkanlığı okul sıralarında öğretmenler tarafından aşılanmıştır. Öğretmenler ders konuları dışında, farklı kitap ve dergi okuyan çocukların kişisel gelişimlerini sağlamak amacıyla yapılan okuma faaliyetleriyle yakından ilgilenmiştir²⁸⁷. Türk çocukları ilk kez 1936 yılında Kültür Bakanlığının çıkarmış olduğu donanımlı ders kitaplarına ulaşmış, kitaplar okullarda ücretsiz olarak dağıtılmıştır²⁸⁸. Tek Parti Döneminde 1936 ve 1948 yıllarında olmak üzere iki kere ilkokul ders kitabı bastırılmıştır. Bu kitaplarda öğrencilerin öncelik olarak yaşadıkları bölgenin tarih ve coğrafyasını öğrenmeleri amaçlanmıştır. Her yörenin tarih

²⁸³ Şevket Aydın, “Isparta’da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 59, Isparta, 1939, s. 825.

²⁸⁴ “Bildirim”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 20 Şubat 1935.

²⁸⁵ *Ün Dergisi*, C. 5, S. 50-51, Isparta, 1938, s. 718.

²⁸⁶ Süleyman Telli, “Isparta İli Çocuklarının Gelişme Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 22-23-24, Isparta, 1936, s. 322-323

²⁸⁷ M. Yılmaz Tuzcu, “Talebenin Okul Dışı Faaliyeti”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 69-70, Isparta, 1940, s. 971.

²⁸⁸ Kemal Turan Ünal, “Mektepler Açılırken”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 31, Isparta, 1936, s. 433-434.

ve coğrafyası farklı olduğundan Isparta’da Bekir Türk isimli bir öğretmen, Isparta’nın yöresel ve resmî kayıtlarını inceleyerek bu bilgileri derlemiş ve dönemin Millî Eğitim Müdürü Nazım Örensu’ya sunmuştur²⁸⁹.

Cumhuriyet öğretmenleri, öğrencilerin okul saatleri dışındaki faaliyetleriyle de ilgilenmekte, çocukların bu zamanları nasıl geçirmeleri gerektiğini konuşabilmek için konferanslar düzenleyerek fikir alışverişinde bulunulmaktaydı. 1939 yılında Isparta’da yapılan bir konferansta Öğretmen Yılmaz Tuzcu ilkokul çağındaki çocukların okul dışı faaliyetlerinin şu şekilde olması gerektiğini açıklamıştır: Bir gün içinde en az dokuz-on saat uyumak (7-15 yaş), anne ve babaya ev işlerinde gücü yettiğinde yardım etmek, kendi seviyesine uygun okuma saatleri yapmak, oyun oynamak, koleksiyonculuk yapmak, kendini ifade gücünü arttırabilmek için çocuğu konuşturmak, masal anlatmak ya da okumak, radyo bulunan ailelerde çocuğun da radyodan yararlanmasını sağlamak, faydalı olacağı düşünülen filmleri izletmek, çocukları tiyatroya götürmek, resim, fotoğraf, herhangi bir çalgı aleti ile meşgul olmasını sağlamak, durumu müsait olan aileler için çocukları ata bindirmekti²⁹⁰.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Isparta’da başlayan ilkokul seferberliği 1945 yılında İsmet İnönü’nün “*İlköğretimi, büyük kitleyi maddi ve manevi alanda kaldırıp yükseltecek ana tedbir sayıyorum.*” ilkokul çalışmalarını arttırma yolundaki emriyle tekrar hız kazanmıştır. Okul yapma göreviyle görevlendirilen halk bıkmadan ve yorulmadan okul inşa etmeye devam etmiştir. Kadın-erkek, genç-yaşlı her Türk köylüsü eğitim ülküsüne inanarak ve yurt sevgisiyle hareket ederek bu seferberliğe katılmıştır. İlkokulların kökleştirilmesi için Gönen Köy Enstitüsünden mezun olan idealist öğretmenler, yeni yapılan bu okullara görevlendirilerek birçok öğrencinin yetiştirilmesinde görev almıştır²⁹¹.

1945 yılında başlatılan ilkokul eğitim seferberliği nedeniyle Isparta’da bir yıl içinde; köylerde 17 okul binası öğretmenevi ile birlikte olmak üzere tamamlanmış ve öğrencilerin istifadesine sunulmuştur. 3 tane ilkokul da eksiklikleri giderilerek eğitime

²⁸⁹ Bekir Türk, “Yakın Yurdun Tarihi Ve Coğrafyası”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2263.

²⁹⁰ M. Yılmaz Tuzcu, “Isparta’da Kültür Hareketleri”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 69-70, Isparta, 1940, s. 969-973.

²⁹¹ Şadi Aral, “Isparta’da İlköğretim Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 12, S. 137-138-139, Isparta, 1945, s. 1922-1923.

başlamıştır. Gelecek yıl için hazırlanan 52 ilkokul binası tamamlanmak üzeredir. 1-5 sınıflı olmak üzere 5 okul yapılmıştır. Eğitimci okullardan 43'ü bitirilmiştir. Okulların bazı sınıfları atölye haline getirilerek sanat araçları dağıtılmıştır. Aileleriyle birlikte kalabilmeleri için toplamda 83 öğretmen evi yapılmış ve bunlardan 56'sı kullanıma açılmıştır. 27 öğretmen evi bitmek üzeredir. Toprakla meşgul olmak asıl görevleri arasında bulunan köy öğretmenlerine tapulu olarak arazi tahsis edilmesi, eğitim seferberliği kapsamında yapılan faaliyetler arasındadır²⁹².

Cumhuriyet Döneminin ilk öğretmenleri, açılan ilkokullara *iş okulu* nazarıyla bakmıştır. Amaçları bilgi kazandırmaktan ziyade mevcut ilgi ve becerileri ortaya çıkararak bunları işlemek, yönlendirmek, düşünceyi incelterek çocukların anlayışlarını ve gözlemlerini arttırmak olmuştur²⁹³. Cumhuriyet okullarının metodu ise *işlemektir* ve bu yöntemde öğrenci faal ve okul da hayatın kendisidir. Kişinin yaşamında karşılığı olmayan bir bilgi veya uygulama Cumhuriyet okullarında da yoktur. Öğrenciler okullarda işleyerek, görerek, yaparak ve anlayarak öğrenmiştir. Ezbercilikten ve kuru bilgiden çok uzak olan bu eğitim sistemi ile kişilerin hayatta karşılaştıkları problemleri kolayca çözebilmesi, dolayısıyla başarısı hedeflenmiştir²⁹⁴.

2.3.1.1.Pansiyonlu Okullar ve Köy Okulları

Isparta köylerinde pansiyonlu okullar açılmadan önce tek sınıflı ve üç kademeli köy okulları vardı. Köy okullarında eğitim faaliyetleri verimsizdi. Okul araç ve gereçleri ders işlemek için yeterli değildi. Yine bu okulların ortamları sağlık açısından ders işlemeye elverişli değildi. Köy okullarına devam eden öğrenci sayısı eğitim çağındaki nüfusa göre oldukça düşüktü. Devam edenlerin birçoğu 7-8 yılda mezun olabilmekte ve mezun olduktan bir süre sonra da okuma-yazmayı unutmaktaydı²⁹⁵. 1933-1934 ders yılında Isparta'nın merkez ilçelerinden olan Keçiborlu'ya bağlı on okulda anket değerlendirmesi sonuçlarına göre üç yıl önce köy okullarından mezun olan öğrencilerden %15'i, beş yıl önce mezun olanlardan %24'ünün, sekiz yıl önce mezun olanlardan %30'unun hiç okuma yazma bilmedikleri görülmüştür. Bu sonuçlar

²⁹² Şadi Aral, "Isparta'da Kültür Hareketleri: Yapılan Okullar, Evler", *Ün Dergisi*, C. 13, S. 145-146-147, Isparta, 1946, s. 1984.

²⁹³ Şükriye Güler, "Isparta'da Kültür Hareketleri", *Ün Dergisi*, C. 6, S. 69-70, Isparta, 1940, s. 965.

²⁹⁴ Necmi Sarı, "On İki Asrın Yıldönümü", *Ün Dergisi*, C. 2, S. 20, Isparta, 1935, s. 284.

²⁹⁵ Kemal Turan Ünal, "Mektepler Açılırken", *Ün Dergisi*, C. 3, S. 31, Isparta, 1936, s. 433-434.

öğrencilerin %23'ünün üç basamaklı köy okullarından bir şey kazanamadıklarını göstermektedir. Maarif Bakanlığı 1933 yılında, eğitimde verimi arttırabilmek için her ilde beş kademeli ve yatılı ilkokulların açılmasına karar vermiştir. Bu okulların haftalık ders saati 26 saat olarak belirlenmiştir²⁹⁶.

Pansiyonlu okulların her köyde açılması bütçe olanakları bakımından mümkün değildi. Bu nedenle merkez ilçelerde açılması kararlaştırılmıştır. Isparta'da dönemin Valisi Fevzi Daldal'ın çalışmalarıyla ilk pansiyonlu köy okulu 1934-1935 Eğitim ve Öğretim yılına hazır olarak Gönen'de açılmıştır. Gönen köy yatısı 80 gündüz öğrencisi ile eğitim faaliyetine başlamıştır²⁹⁷. Köy okullarından birçoğu lağvedilerek öğretmenleri, öğrencileri ve mevcut araç gereçleri ile Gönen Köy Yatısına dâhil edilmiştir²⁹⁸. Pansiyonlu okulların yapılabilmesi için köylüler ve öğretmenler birlikte çalışmıştır. Bu birlik Isparta köylerinde Gönen dışında aynı yıl içerisinde beş tane daha pansiyonlu köy okulunun açılmasını sağlamıştır. Gönen halkı, yatılı okulun yanında mektep düzeninde yapılmış köy konağını da pansiyonlu okul için teslim etmiştir. Köylülerin ve öğretmenlerin çalışmaları ile bu binalara ek olarak fırın, mutfak, lavabo ve banyolar yapılmıştır. Köylüler pansiyonlu okula buğday, yağ, koyun yardımında bulunarak pansiyonlu okulun eğitim faaliyetlerine devam etmesi için büyük katkıda bulunmuştur²⁹⁹.

Gönen çevre köylerin ortasında bulunduğundan dolayı merkez durumundaydı. Açılan pansiyonlu okula uzak dağ köylerinden ve kasabalardan okula kabul edilmeleri için başvuranların sayısı oldukça fazlaydı. Köylüler çocuklarını okula yazdırabilmek için Gönen'e saatlerce yürüyerek gelirdi. Öğretmenler de Gönen çevresinde bulunan köylere giderek erzak yarımsız ve yataksız olmak üzere her köyden bir iki çocuk alıp okula getirerek eğitime dâhil etmekteydi. Köy yatı mekteplerinin okuma yazma öğretimi yanında en önemli amacı kendi işi her ne olursa olsun işini en iyi şekilde yapabilen, anne ve babasının işlerine yardım ederek yüklerini paylaşan ve köylüye örnek olabilecek bireyler yetiştirebilmektir. Köylerde öğretmenler eğitim çağındaki çocukları toplarken ailelere okulların bu misyonunu anlatmaktaydı. Pansiyonlu okulda

²⁹⁶ Hıfzırrahman Raşit, "Bir Dershanede 5 Sınıf Nasıl Yetiştirilir?", *Ün Dergisi*, C. 6, S. 66, Isparta, 1939, s. 926.

²⁹⁷ Tahir Erdem, "Isparta'da Köy Okulları", *Ün Dergisi*, C. 2, S. 22-23-24, Isparta, 1936, s. 316-318.

²⁹⁸ Neşet Köse, "Isparta Köy Yatı Mektepleri", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 9, Isparta, 1934, s. 134.

²⁹⁹ Şevket Aydın, "Isparta'da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu", *Ün Dergisi*, C. 5, S. 60, Isparta, 1939, s. 841.

eğitim gören çocukların kısa süredeki gelişimi herkes tarafından fark edilince okulun açılışından sadece bir yıl sonra 1936 ders yılında Isparta’da bu sayı 6’ya, 1937’de 10’a, 1938 yılında 11’e, 1939 yılında 14’e yükseltilmiştir³⁰⁰. Isparta’da pansiyonlu okula dönüşemeyen köy okullarının öğrenim süresi için değişikliğe gidilmiş ve 1940 yılında üç basamaktan dört basamağa çıkarılmıştır³⁰¹.

Beş yıllık pansiyonlu okullarda çalışan öğretmenler, hademeler, işçiler diğer okullarda çalışan meslektaşlarına göre iki kat kadar çalışıp hizmet etmiş olmalarına rağmen çalıştıkları kadarıyla maaş almayarak büyük fedakârlıklarda bulunmuştur. Bu okulların geliri genellikle yardımsever köy halkından karşılandığı için ekonomik işleyiş köylüyü sıkmayacak şekilde organize edilmiştir. Köylü eğitim için 40-50 hane birleşip okul yapmış, üstelik belli bir miktar ücret tahsis ederek yetkililerden öğretmen talep etmiştir³⁰². Öğretmenlerin yegâne amacı eğitilmiş bir toplum ve aydınlık yarınlar yaratmak olmuştur. Her birisi ayrı bir köyde, karışık düşünüş ve görüşler arasında yaşayan köy çocukları, beş sınıflı tam teşekküllü bir okulda, nezih idarecilerin ve öğretmenlerin gözetimi altında, her türlü kötülükten arınmış, temiz bir ciddiyet ve samimiyet havasında öğrenim görmüştür. Köy mekteplerinin pansiyonlu okullara dönüştürülmesi her noktadan isabetli bir karar olmuştur³⁰³.

1938 yılında Gelendost Pansiyonlu Köy Okulunun kadrosu 75 olarak belirlenmişse de gelen talepler karşısında kadro 99’a yükseltilmiştir. Isparta köylerinde kurulan pansiyonlu okullar iki türde kurulmuştur. Birisi 100-130 diğeri ise 30-60 öğrencilikti. Her pansiyonlu okulun çevresinde kendilerine işlenecek tarlalar tahsis edilmiştir. Her okulda sebze, çiçek, ağaç yetiştirmek için bölümler ayrılmıştır. Kılıç Pansiyonlu Okulunda öğrencilerin 300 çeşit meyve yetiştirmesi ve elde edilecek meyveleri aşı usulleriyle ıslah edebilmesi öğrenmeleri amaçlanmıştır³⁰⁴.

1939 yılına gelindiğinde Isparta’da gündüz eğitim veren ilkokullardan hariç, toplamda 14 pansiyonlu okul bulunmaktadır. Bu okullar beş sene eğitim vermiştir. Bu okullara çevre köylerden öğrenci alınmış ve köyünde okulu olmayan vatandaşların

³⁰⁰ Neşet Köse, *a. g. m.*, 1934, s. 134-136.

³⁰¹ “Kültür Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 76-77, Isparta, 1940, s. 1057.

³⁰² Nazım Örensu. “Millî Seciyenin Doğurduğu Terbiye”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 37, Isparta, 1937, s. 516.

³⁰³ Sadık Bilgiç, “Köy Yatı Mektepleri”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 13 Mart, 1935.

³⁰⁴ Tahir Erdem, “Isparta Köy Okullarının Bugünkü Durumu”, *Isparta*, 26 İkinci Kanun/ Ocak 1938.

çocukları da pansiyonlu okul eğitiminden yararlanmıştır. Yatılı okullar bulundukları çevrede bir kültür yuvası olmuş ve bu kültüre çevredeki her kişiyi dâhil etmiştir³⁰⁵.

Pansiyonlu köy okulları, bütün yaşayışları ve faaliyet cepheleriyle, yalnız eğitim ve öğretim işlerini gerçekleştirdiği vatan yavrularının değil, pansiyonlu okullarla sık sık temas etmek durumunda bulunan çocuk velileri için de iyi bir hayat ve çalışma örneği olmuştur. Pansiyonlu okulların çevrede kazandıkları güven, yönetim işlerinde yaşatılan düzen, özellikle yemek işlerinin kolaylıkla ve aksamadan temini konusunda büyük başarılar elde etmiştir. Dönemin Valisi Fevzi Daldal'ın emriyle pansiyonlu okullara yardımcı olmak için il merkezinde ve merkeze bağlı ilçelerdeki köylerde 523 dönümlük tarla ekilmiştir. Bu ekimden alınan ürünler, buğday, arpa, çavdar, nohut, mercimek, fasulye, börülce, patates ve soğandır³⁰⁶.

2.3.1.2. Gündüz Eğitim Veren Merkez İlkokulları

Isparta'da Cumhuriyet'in ilanından sonra gündüz eğitim veren merkez ilkokulları açılmıştır. Cumhuriyet İlkokulu 1925 yılında açılmıştır. İranlılar Mahallesi mezarlığının kaldırılmasıyla yapılan Fevzi Paşa İlkokulu 1926 yılında, Gülcü İlkokulu 1927 yılında, İsmet Paşa İlkokulu (t.y), İstasyon Caddesinde olan Ülkü İlkokulu 1938 yılında, Emre Mahallesinde bulunan İstiklâl İlkokulu 1931 yılında, Gazi İlkokulu İnas Rüştüyesi (Eski Kız Rüştüyesi) binasında 1931 yılında, Necati Bey İlkokulu ise 1941 yılında eğitime başlamıştır³⁰⁷.

2.3.2. Ortaokul ve Lise

Bu başlıkta Isparta'da bulunan ortaokul, enstitüler ve sanat okulları hakkında bilgi verilmiştir.

2.3.2.1. Isparta Ortaokulu

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan (1839) sonra Batı eğitim hayatı örnek alınarak rüştiyeler* açılmaya başlanmıştır. Maarif Vekilliği 1860 yılında, vilâyetlere

³⁰⁵ "Cumhuriyet Devrinde Isparta Maarifindeki İnkişaf", *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

³⁰⁶ Tahir Erdem, "Isparta Köy Okullarının Bugünkü Durumu", *Isparta*, 12 İkinci Kanun/ Ocak 1938.

³⁰⁷ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 98-99.

* Rüştiye: Ortaokul

şehir ve kasabalara ortaokul açılması için emir vermiştir.³⁰⁸ Isparta o dönemde Konya Vilâyetine bağlı bir şehir durumundaydı. Diğer şehirlerde ortaokulun açılması için henüz bir hareket yokken, Isparta kaymakamı Ali Necip'in gayreti ile Isparta yardımsever halkından para toplanarak, içinde kütüphane, sınıflar ve üç büyük salon barındıran bir ortaokul inşa ettirilmiştir. Bu okul Mekteb-i Rüştîye adıyla 1860 yılında düzenlenen bir törenle açılmıştır. İlk açıldığı yıllarda üç basamaklı olan bu ortaokul 1865 yılında beş basamaklıya çıkarılmıştır. Okula girebilmek için üç basamaklı köy okullarından mezun olmak yeterli olmuştur³⁰⁹.

19 Ağustos 1901 yılında, Isparta Mekteb-i Rüştîye Okuluna altı lise sınıfı dâhil edilmiştir. Okul 1901 yılından sonra iki sınıfı lise ve üç sınıfı ortaokul olarak eğitim hayatına devam etmiştir. 1913 yılında tekrar değişiklik yapılmış, ortaokul sınıfları alınarak ilkokula dâhil edilmiştir. Lise eğitim hayatı bunlardan ayrı olarak üç yıl devam etmiştir³¹⁰.

Cumhuriyet Devrinde, Isparta'daki ortaokulun mevcudu artmıştır. 1927 yılından itibaren sınıflara şubeler açılmaya başlanmış ve her sene okulun mevcudu artarak devam etmiştir. 1927 yılında birinci sınıf beş şube, ikinci sınıf dört şube ve üçüncü sınıf iki şubeli olmuştur³¹¹. 1929 yılında çevre köylerden gelen çocukları barındırmak ve kontrol edebilmek için 70-80 kişilik parasız bir yurt bina edilmiştir. Burada öğrenciler kendi aralarından seçmiş oldukları heyetle idare edilmiştir. Mahallelerde ikamet eden öğrencilerden evinde ışığı ve sıcak odası bulunmayanlar bu yurda gelip nöbetçi öğretmenin gözetiminde çalışma salonundan yararlanmıştır. Okulun bahçesi yeterli olmadığı için 1930 yılında okula ek olarak bahçe yapılmıştır. 1931 yılında ise dört dershaneli yurt yapımına başlanmış ve 1932 yılında hizmete açılmıştır. Cumhuriyet Ortaokulunun Kütüphanesi için Böcüzâde Süleyman Sami Bey, beş yüz cilde yakın kitabını okula hediye etmiştir. Bunun dışında bakanlığın gönderdiği ve okul yönetiminin satın aldığı kitaplarla döşenmiş, muntazam bir kütüphane oluşturulmuştur. 1938 yılında,

³⁰⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000-MS 2012*, Cantekin Matbaası, Ankara, 2012, s. 329.

³⁰⁹ Hilmi Dilmen, "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 41, Isparta, 1937, s. 590.

³¹⁰ Hilmi Dilmen, "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi II", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 42, Isparta, 1937, s. 609.

³¹¹ Hilmi Dilmen, "Isparta Okulu Tarihçesi III", *Ün Dergisi*, C. 4 S. 43-44, Isparta, 1937, s. 630-631.

Isparta ilinin Merkez ve Yalvaç ilçesinde olmak üzere iki ortaokul bulunmaktaydı. Bu okullara 1200 Türk çocuğu devam ederek eğitim almıştır³¹².

1948 yazında başlatılan ortaokul açma hamlesi, Isparta ve çevresinin 1948-1949 yılları eğitim faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur. Millî Eğitim Bakanlığınca 1948 yılında Şarkikaraağaç'ta bir ortaokul açılmıştır. Yine aynı yılın yazında Uluborlu'da halkın teşebbüsü ile özel bir ortaokul açılmış ve bu okul Millî Eğitim Bakanlığınca maddi yönden desteklenmiştir. Bu özel okul 1949 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesine alınmıştır. 1949 yılında Eğirdir ve Senirkent ilçelerinde de birer ortaokul açılmıştır. Eğirdir ortaokul binası tamamlanamadığı için ortaokul sınıfları, ilkokul binasına yerleştirilmiştir. Senirkent ortaokulu halkın yardımları ile tamamlanmıştır³¹³.

2.3.2.2. Isparta Lisesi

Isparta ilinin, 1949 yılında eğitim hayatında ortaokulların hızla açılmaya başlamıştır. Isparta'da, 1949 yılında, biri özel olmak üzere altı ortaokul bulunmaktaydı. Bu nedenle Isparta'da lise seviyesinde bir okulun açılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu zorunluluk dönemin Millî Eğitim Bakanlığınca da kabul edilmiştir. Bakan, 1950 Ocak ayında TBMM bütçe komisyonu görüşmeleri esnasında, lise seviyesindeki okulların açılacağı illerin başında Isparta'yı saymış bulunuyordu. Isparta eğitimcileri ve aydınları Isparta'da bir lisenin açılması gerektiğini yerel gazetede köşe yazıları ile ifade etmişlerdir. Bunun yanında açılacak olan lise için gerekli olan binanın yapımına yardım için halka çağrı yapılmış ve lise eğitiminin gerekliliği halka bu yazılarda açıklanmıştır³¹⁴. Isparta'nın ilk lisesi yoğun çalışmalar üzerine 1951 yılında açılmıştır. Merkez ilçede açılan Isparta Lisesi eğitim-öğretim hayatına özel okul olarak Isparta Halkevi binasında başlamış daha sonra ortaokul binasına taşınmıştır³¹⁵. Cumhuriyet'te lise seviyesinde açılan ve ilk okul olma özelliğini taşıyan bu okul, günümüzde Şehit Ali İhsan Kalmaz Lisesi (ŞAİK) adıyla bilinmekte ve İstasyon Caddesinde yer almaktadır.

³¹² Hilmi Dilmen, "Isparta Okulu Tarihçesi IV", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 45-46, Isparta, 1937-1938, s. 651-652.

³¹³ Kemal Turan Ünal, "Isparta Ve Çevresinin 1949 Yılı Sonunda Kültür, Bayındırlık Ve Ekonomi Hayatına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 15, S. 171-172, Isparta, 1949, s. 2279.

³¹⁴ Ömer Güllü, "Isparta'da Lise Nasıl Açılır?", *Isparta*, 6 Temmuz 1938.

³¹⁵ Nuri Katircioğlu, *a. g. e.*, s. 99.

2.3.3. Sanat Okulları ve Enstitüler

2.3.3.1. Akşam Sanat Mektebi ve Kız Enstitüsü

Isparta’da Akşam Kız Sanat Okulu ilk kez 1923 yılında açılmıştır. İstasyon Caddesinin sağında bulunan ve ilkokul için yapılan bir katlı bina Akşam Sanat Okuluna devredilmişti. Maarif Vekilliği, Isparta Vilâyeti Hususi Muhasebesine bu binanın yapımı için harcanan parayı iade ederek, binayı vekillığe mâl etmiş ve binada Akşam Kız Sanat Okulu’nun açılmasına onay vermişti. Bina, 22 Aralık 1939 tarihinde Akşam Kız Sanat Okulu olarak faaliyete başlamıştır. İki sınıflı olan bu okulda biçki, dikiş, çamaşır ve model bölümleri mevcuttu. Kurulduğu günden itibaren bölge insanının dikkatini üzerine çekmiş ve bu ilgi ile her gün biraz daha gelişmiştir³¹⁶.

1939-1940 ders yılında 78 mevcutlu olan okul, 1940-1941 ders yılında 158, 1941-1942 ders yılında ise 171 mevcuda ulaşmıştır. Yaptığı incelemeler sonucunda bu ilerlemeyi gören Maarif Vekilliği, Akşam Kız Sanat Okulunun faaliyetine Kız Enstitüsü olarak devam etmesine karar vermiştir. Biçki-dikiş, çamaşır, çiçek, moda, ev idaresi, yemek pişirme, pasta, resim, nakış, sağlık, çocuk bakımı gibi şubelerle kültür dersleri okul bünyesinde yer almıştır. Kız öğrenciler evlerinde geçirdikleri boş zamanları ise halı dokuyarak doldurmuştur³¹⁷. Kız Enstitüsünde, Akşam Sanat Okulundan farklı olarak halıcılık bölümü eklenmiştir. Halıcılık bölümü, Isparta’nın asıl sanatı olan halıcılığı motifleştirmek ve Türk minyatürlerini halıya döşemek amacıyla kurulmuştur³¹⁸.

Isparta Akşam Kız Sanat Okulunun 1942-1943 ders yılında Kız Enstitüsü olarak faaliyette bulunacağı Maarif Vekilliğinden tebliğ edilmiştir³¹⁹. 27 Nisan 1943 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Isparta’ya ziyarette bulunmuştur. İstasyonda devlet erkânı, öğrenciler, sporcular ve halk tarafından karşılanan cumhurbaşkanı, alkışlar eşliğinde yürüyerek stadyumu ziyaret etmiş, ardından Kız Enstitüsüne gelmiştir. Kız Enstitüsü önünde, kız öğrenciler hazır bir şekilde Cumhurbaşkanını karşılamış, ellerinde hazırladıkları küçük hediyeleri sunmuştur³²⁰.

³¹⁶ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 99.

³¹⁷ İhsan Kazandioğlu, “Isparta’da Kız Enstitüsü Açılırken”, *Isparta*, 7 Birinci Teşrin/ Ekim 1942.

³¹⁸ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 99.

³¹⁹ “Kız Enstitüsüne Kayıt Kabul İlanı”, *Isparta*, 7 Birinci Teşrin/Ekim 1942.

³²⁰ “Yüce Cumhurreisi Isparta’da”, *Isparta*, 28 Nisan 1943.

Isparta Kız Enstitüsü, açılışından iki yıl sonra ortaya koyduğu sanat eserlerinden oluşan bir sergi tertip etmiştir. Sergi, biçki-dikiş, nakış, ev idaresi, moda ve resim bölümlerinden oluşmuştur. 24 Haziran 1944 tarihinde kalabalık davetliler huzurunda Isparta Valisi Rıfat Şahinbaş sergiyi açmıştır. Kız Enstitüsünün samimi çalışmaları ile ortaya çıkardıkları el sanatları herkesçe takdir edilmiştir³²¹.

2.3.3.2. Isparta Erkek Orta Sanat Okulu ve Enstitüsü

Isparta Erkek Sanat Okulu, 1941 yılında açılmıştır. Okulun demircilik, marangozluk, tesviyecilik ve elektrik şubeleri bulunmaktaydı³²². Erkek Sanat Okulu 1943-1944 ders yılında Eğirdir yolu üzerindeki bir binaya taşınmıştır. Okulda ilk olarak, tesviye atölyesi açılabilmiş ve bazı teorik dersler başlamıştır. Açılışından kısa bir süre sonra marangozluk ve demircilik dersleri de verilmiştir³²³.

Sanat Orta Okulu, 21 Aralık 1945 tarihinden itibaren Millî Eğitim Bakanlığınca Erkek Sanat Enstitüsüne çevrilmiştir. Faaliyete geçtiği ilk günden itibaren çevreden ilgi gören bu okulun, her yıl öğrenci sayısı artmıştır. Enstitü olunca, üç basamaklıdan beş basamaklıya geçmiştir. Beş yıl burada teknik bilgi ve sanat öğrenen öğrenciler mezun olduktan sonra birer uzman olarak memleket işlerini yetki ve başarı ile ele almıştır. Okulun enstitüye çevrilmesi ile öğrenci velileri şehir dışında daha üst dereceli okul arama ağırlığından kurtulmuştur. Çocuklarını para ile başka illerdeki enstitülerde okutmak için maddi imkânı olmayan ailelere bu gelişim güzel imkânlar sağlamıştır. Ayrıca enstitüden mezun olan gençler, istedikleri takdirde daha üst dereceli teknik okullara girebileceklerdi³²⁴.

1945 yılında Atabey’de Isparta Erkek Sanat Enstitüsü’ne bağlı Köy Demircilik ve Marangozluk kursu açılmıştır. Bir yıllık çalışmalarını tamamladıktan sonra Atabey’de bir sergi hazırlamışlardır. 26 Nisan 1946’da dönemin valisi Nuri Atay ve beraberinde okul müdürleri ve halkla birlikte sergiye katılmıştır. Sergi; düzenli olarak çalışılan emeğin izlerini taşımaktaydı. Marangozluk aletleri ve demircilik kısmında da köy yaşayışı ile ilgili her çeşit araç gereç yer aldı. Sergi salonu duvarlarında sanata ait

³²¹ “Kız Enstitüsünün Zengin Sergisi Göğsümüzü Kabarttı”, *Isparta*, 28 Haziran 1944.

³²² Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 99

³²³ Kemal Turan Ünal, “Isparta’da Sanat Okulu”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 116-117, Isparta, 1943, s. 1600.

³²⁴ “Isparta Erkek Orta Sanat Okulu Enstitü Oldu”, *Isparta*, 9 Ocak 1946.

vecizeler bulunmaktaydı. Yıl sonunda bu kurstan 10 marangoz, 12 demirci adayı diploma almıştır³²⁵.

2.3.3.3. Gönen Köy Eğitim Kursu ve Köy Enstitüsü

Köy Eğitim Kanunu, TBMM’de 11 Haziran 1937 tarihinde kabul edilmiştir. 3639 sayılı Köy Eğitim Kanununa göre nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin eğitim ve öğretim faaliyetlerini gerçekleştirmek için öğretmenler görevlendirilecektir. Bu öğretmenler, köylünün ziraat işlerini modern şekilde yapılabilmesi için köylüye rehberlik edecektir. Köy Eğitim Kanunu, Eğitim ve Ziraat Bakanlığı tarafından ziraat işleri yapmaya elverişli okul ve kurslarda yetiştirilmiştir. Eğitim yetiştirme kurslarının masrafları, Eğitim ve Ziraat Bakanlıkları bütçesinden ödenmiştir³²⁶.

24 Nisan 1939’da Isparta’da Köy Eğitim Kursu açılmıştır³²⁷. Gönen Köy Eğitim Kursu, ilk eğitim ve öğretim hayatına 25 öğretmen kadrosu ile başlamıştır³²⁸. 100 mevcudu ile Nisan 1939 faaliyete geçmiş olan Isparta Köy Eğitim Yetiştirme Kursu, 21 Ekim 1939’da ilk eğitim dönemini kapatmıştır. Isparta, Burdur, Denizli illerinden alınacak 40’ardan 120 mevcut ile Nisan 1940 tarihinde ikinci eğitim dönemine başlamıştır³²⁹.

Köy Eğitim Kursları, köylüyü her alanda geliştirmek ve kaldırmak için açılmıştır. Köy Eğitim Kurslarının süresi altı aydır. Öğrenciler bu kurslarda, yeni sistem tarım işleri, iyi yaşam yolları, temizlik, sıhhat, bağ-bahçe yapımı, okuma-yazma, arıcılık, tavukçuluk işlerini verimi arttırabilmek için daha modern yöntemleri öğreneceklerdi. Köy Eğitim Kurslarını, daha çok beş yıllık pansiyonlu okullara gücü yetmeyen ailelerin çocukları tercih etmiştir. Türkiye’de bulunan kırk üç bin köyün sadece beş bininde yatılı okul açılabilmişti. O dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin %75’i köylerde yaşamaktaydı. Devletin direği köylülerdi. Bu nedenle, köylü derhal aydınlatılmalı ve her alanda işlerlik kazanmalıydı.

³²⁵ Hüseyin Sezgin, “Demircilik-Marangozluk Kursu Sergisi”, *Isparta*, 8 Mayıs 1946.

³²⁶ Resmî Gazete No:3238, 24 Haziran 1937, s. 3639.

³²⁷ İhsan Kazandioğlu, “Gönen Köy Enstitüsü”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s. 1502.

³²⁸ “Eğitim Kursları ve Kadroları Tespit Olundu”, *Ulus*, 6 Nisan 1939.

³²⁹ “Gönen Köy Eğitim Kursu Faaliyete Başlıyor”, *Isparta*, Birinci Kanun/ Aralık 1939.

Askerliğini başarıyla tamamlamış gençler bu kurslar için seçilmişti. Köylerine gittiklerinde okur-yazarlık için öğretmenlik yapacakları gibi köylüyü tarım ve hayvancılıkta da kalkındıracaklardı. Köy eğitimcilerinin başında bir de gezici öğretmen bulunarak köyleri ve eğitimcileri ziyaret edecek ve faaliyetlerini takip edecekti. Köy eğitimcileri, köy öğretmenliği için çok uygundu. Şehirde büyüyen ve şehirdeki okullarda kendini yetiştiren öğretmenler, köylere geldiklerinde okur-yazarlığın dışında köylüye bir şey katamıyor, köyün zor şartlarına da ayak uydurmakta zorlanıyorlardı. Şehirden gelen öğretmenler ders zamanı köyde kalıyor, tatil aylarında memleketlerine geri gidiyorlardı. Hâlbuki köylerde asıl iş yazları olmaktadır. Bu nedenlerle köy kalkınmasında istenilen hedefe varılamıyordu. Yapılan yeni plânlamaya göre köy eğitimcileri köyde doğup büyüyenlerden seçilirse köy kalkınması için etkili işler yapılacaktı. Bunun için köy eğitimcileri köylerde yetişen gençler arasından seçilmiştir³³⁰.

Köy Eğitim Kursunun Gönen’de açılmasına sebep olan bazı faktörler vardı. Bunlar; Isparta’ya sadece 24 km uzaklıkta olması ve şehre işlek yollarla bağlı olması, hemen her mevsim karlarla kaplı olması ve arkasında çamlık bir dağın olması sebebiyle havasının ve suyunun çok temiz olmasıydı. Gönen, Köy Eğitim Kursu açıldıktan kısa bir süre sonra gelişmiş ve köy olmaktan çıkarak kaza olma özellikleri kazanmıştır. Kursta eğitime başlayan gençler, her birisi bir öğretmenin idaresinde orijinal adlarla açılan gruplara dâhil edilmişti. Bunlar; Gül, Çiçek, Arı, Davraz, Akın, Güneş, Menderes, Yeşilova gruplarıydı. Bu gruplar her gün düzenli olarak ders görür ve kursun işlerini yapardı. Burada yetişen eğitimciler ekip biçerek, bozkırı sebze ve meyve bahçesine çevirdiler. Genç eğitimciler, kurs için yapılan; kümes, ahır, arı kovanları, süthane, fırın, voleybol sahası ve kantin yapımında bizzat çalıştı. Bu faaliyetleri ilk başlarda uzaktan izleyen köy halkı zamanla eğitim kurslarına yakınlardı³³¹. 1939 yılında Gönen Köy Eğitim Kursu tarafından hazırlanıp sunulan *Köyde Okul* adlı piyese ilk olarak yirmi izleyici katılmıştır. Bu izleyicilerin tümü erkekti. Her hafta sergilenmeye devam edilen piyese zamanla rağbet artmış, tiyatro sahası kadınlı erkekli

³³⁰ Tefik Tıgılı, “Gönen Eğitim Kursunda”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 62-63, Isparta, 1939, s. 898-901.

³³¹ Şevket Aydın, “Gönen Eğitim Yetiştirme Kursu”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 67-68, Isparta, 1939, s. 950-952.

dolmuştur³³². Aşağıda Yardımcı Eğitimci Osman Atasoy tarafından yazılan bir şiire yer verilmiştir:

EĞİTMEN

Eğitmen, Cumhuriyet temelinde bir taştır.
Manalıdır bu isim, düşünmeye muhtaçtır.
Dünya bilir onu hep o değerli bir baştır.
Eğitmenler köylüye en samimi yoldaştır.
Öncülüktür ödevi köycülük cephesinde,
Hazırdır koskocaman bir ordu ensesinde.
Ücretini aramaz devletin kesesinde,
Duyulacaktır adı tarihin ensesinde.
O bunalan köylere hayat veren bir yeldir,
Enstitüden köylüye haber veren bir teldir.
Yıllar süren yaraya merhem koyan ilk eldir,
Her eğitimci köyünde Hasan Ali Yücel'dir³³³.

Köy ilköğretim davasını kökünden çözmek ve Türk köylüsünü kısa zamanda kalkındırmak amacıyla TBBM'nin çıkardığı 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile Isparta'da bir Köy Enstitüsü kurulması kararlaştırılmıştır³³⁴. Bu karar Isparta'da duyulunca köylerde bir sevinç ve heyecan oluşturmuştur. Her köy, enstitünün kendi bölgelerinde açılmasını istemiştir. İslâmköy, Gönen ve Kılıç köyü konuyu rekabete kadar götürmüştür. Köy halkı, bu isteklerini köy heyetleri aracılığı ile Valiliğe, Eğitim Bakanlığına iletmış ve enstitünün kendi köylerinde kurulması için gereken maddi yardımları yapabileceklerini belirtmişlerdir. Bu köylerde görev yapan öğretmenler, heyetlerin bu faaliyetlerinde öncü olmuştur³³⁵.

Maarif Vekilliği İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç, Isparta'nın enstitü kurulabilecek köylerini incelemek için Isparta'ya gelmiştir. İsmail Hakkı Tonguç idareciler ile yaptığı incelemeler sonunda enstitünün Gönen'de kurulmasına karar vermiştir. Bu karardan ile 1 Nisan 1940 tarihinde Gönen Köy Eğitim Kursu, Gönen Köy Enstitüsüne dönüştürülmüştür. 1940 yılının Temmuz ayında Gönen Köy Enstitüsü resmen faaliyete başlamıştır. Enstitüye alınan çocukların tümünün çiftçi çocuğu olduğu okul tarafından yapılan bir anketle belirlenmiştir. Enstitüye öğrenci kaydı alındıktan sonra enstitü binası için ilk inşaat çalışmaları başlamıştır. Enstitünün hangi arazi üzerine kurulacağı kesinleşince, Gönen halkının enstitünün yapımı için verdiği araziler

³³² Tefik Tıgh, "Isparta Ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış VIII", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 129-130, Isparta, 1944-1945, s. 1810.

³³³ *Isparta*, 17 Mart 1943.

³³⁴ Resmî Gazete No: 3803, 17 Nisan 1940, s. 4491.

³³⁵ İhsan Kazandioğlu, "Gönen Köy Enstitüsü", *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s. 1502.

sahiplerine geri iade edilmiştir. Gönen halkı tarafından yaptırılan iki katlı bir okul binası enstitüye hediye edilmiş, içinde yapılan bazı değişikliklerle bina eğitime hazır hale getirilmiştir. Bundan sonra irili ufaklı on beş bina daha yapılmış ve binaların yapımında ustalarla birlikte öğretmen ve öğrenciler de çalışmıştır. Bu binalar; idare ve öğretim yeri, sanat öğretimi ve tarımsal aletlerin muhafazası, yemekhane, mutfak, çamaşırlık, revir, yatakhane, öğretmen evleri ile kümes ve ahırlar olmak üzere kullanılmıştır.

Gönen Köy Enstitüsündeki eğitim programı, bölgenin topoğrafik özellikleri göz önünde bulundurularak, talimatname gereği öğretmenler tarafından oluşan kurulca belirlenmiştir. Enstitüde günlük faaliyet, öğrencilerin sabahın beşinde kalkmaları ile başlamaktadır. Öğretmen, öğrenci ve idare görevlileri hep birlikte kahvaltı yaptıktan sonra önceden belirlenmiş iş grupları ile çalışma arazilerine giderdi. Öğretim işleri, haftalık ders programına göre sınıfta, iş sahasında ve gerektiği yerlerde öğretmenler tarafından işlenmekteydi. Gönen Köy Enstitüsünün ilk yıl içindeki çalışma grupları; demircilik, marangozluk, dokuma ve dikiş grupları şeklindedir³³⁶.

Enstitüde bulunan kız öğrenciler ise halı dokur, keten ve pamuk ipliğiyle kumaş yapmayı öğrenirdi. Bir köy kadının evinde, bahçesinde, tarlasında yaptığı işleri burada görüp uygulayarak öğrenirdi. Gönen Köy Enstitüsündeki kız öğrencilerin, gelecekteki eşine hakiki bir eş ve bir arkadaş olarak yetişmesi hedeflenmiştir. Kız öğrencilerin, çocuk bakımı, el işleri ve sağlık tedbirlerini öğrenmelerine daha çok zaman ayrılmıştır³³⁷. Yardımcı Eğitimci Osman Atasoy'un, Gönen Köy Enstitüsü sevgisi ile yazdığı şiirine, *Ün* dergisinde geçtiği şekilde aşağıda yer verilmiştir:

KÖY ENSTİTÜSÜ

Sende görüldü Türklüğün süsü,
Gördüğün görgü köylü görgüsü,
Çektiğin türkü köyün türküsü,
Güvenle dolsun Köy Enstitüsü.
Türk'e yakışan gidiş gidişin,
Elele vermişsin erkeğin dişin.
Birer örnektir bütün her işin,
Bir köy demektir senin bir kişin.
Köye doğrudur bu nurlu yolun,
Beraber işler kafanla kolun,
Mucize doludur sağın ve solun,
Bekliyor köyünde seni okulun.

³³⁶ Tevfik Tıgılı, "Isparta Ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış VIII", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 129-130, Isparta, 1944-1945, s. 1806-1809.

³³⁷ Kemal Turan Ünal, "Gönen Köy Enstitüsü", *Isparta*, 9 Eylül 1942.

Yaktın ışığı yıllarca sönen,
Yanılmaz seni anan öğünen,
Senin adındır dillerde dönen,
Kardeşlerinle ey yeşil Gönen³³⁸!

1941 yılının Temmuz ayında enstitü; Isparta, Burdur ve Denizli köylerinden gelen öğrencileri kayıt etmiştir. 1941 yılında, 15 kız ve 77 erkek olmak üzere 92 öğrenci kaydedilmiştir. Aynı yılın aralık ayında 16 kız ve 148 erkek öğrenci kaydı daha alınmıştır. 1941-1942 öğretim yılında alınan 14 kız ve 206 erkek öğrenci ile okul mevcudu 476'ya yükselmiştir. 1944 yılında ilk mezunlarını veren okul, Isparta için 42, Burdur için 31 öğretmen yetiştirilmiştir. Mezuniyet günlerinde okullarında bir merasim hazırlanmış, merasime vali Naci Kıcıman başta olmak üzere, hükümet ve parti erkânı ve Isparta'dan bazı davetliler katılmıştır³³⁹. Gönen Köy Enstitüsü ilk mezunlarını verirken Enstitü Müdürü Ömer Uzgil, okulda dört yıl süren eğitim hayatının özetini yaptığı şu konuşma ile vermiştir:

*“Şu gördüğünüz iki okul binasının 500 bin tuğlası gün battıktan sonra ay ışığı altında uzaklardan sırtlarımızda taşındı. Türkü söyleyerek yapılan bu işten artık bize tatlı bir hatıra kaldı. Dondurucu soğuklarda döşenen şu dümdüz yolun yapılışında duyulan üzüntüler de şimdi tatlı bir hayal oldu. Güçlüklerle dolu bu çalışmalarda onların iradeleri çelikleşti. Bu güçlükleri yenmeden zevk alan gençler gözü pek iş kahramanı oldular. Bu yapıların taşı, tuğlası, kireci ve kiremidine varıncaya kadar her şey onların eliyle hazırlandı. Duvarları onların eliyle örüldü. Çatıları onların ekserleriyle kuruldu. Onlar bu iş hayatı içinde ileri teknik bilgi ve iktidar kazandılar. Makinelerin kudretini onların homurtulu sesleri içinde çalışarak anladılar. Toprakla savaşıma ve didinme zevkleri hiç dinmeden arttı. Şimdi köylerine ileri tekniği, makineyi sokmanın sevincini duyarlar.”*³⁴⁰

Isparta Milletvekili Kemal Turan Ünal'ın, ilin yerel gazetesinde Gönen Köy Enstitüsü başlığıyla bir köşe yazısı yayımlanmıştır. Bu yazıda enstitü mezunlarının yetiştirilme amacının halkı bilinçlendirmek ve devlet ile köylü arasında bir köprü

³³⁸ Turgut Akkaş, “Tek Yol”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 106-107-108, Isparta, 1943, s. 1463.

³³⁹ “Gönen Köy Enstitüsü İlk Mezunlarını Verdi”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1944.

³⁴⁰ “Gönen Köy Enstitüsü İlk Mezunlarını Verirken Enstitü Müdürü Söylevi”, *Isparta*, 8 İkinci Teşrin/Kasım 1944.

vazifesini görmek olduğunu belirtmiştir³⁴¹. Gönen Köy Enstitüsü, 1951 yılında ilköğretmen okuluna çevrilmiş ve eğitim süresi dört yıldan altı yıla çıkarılmıştır³⁴².

2.3.4. Isparta Himaye Heyetleri

1933 yılında Isparta merkez, ilçe ve kazalarında fakir ve öksüz okul çocuklarını korumak için “Isparta Himaye Heyetleri” kurulmuştur. Bu heyetler kısa sürede Isparta halkının ilgisini kazanmış ve sayıları artmıştır. Himaye Heyetleri, Isparta merkezi ve köyleri, Karaağaç merkezi ve köyleri, Eğirdir merkezi ve köyleri, Uluborlu merkezi ve köyleri ile Yalvaç merkezi ve köylerinde faaliyet göstermiştir.

Himaye heyetlerinin açılışından sadece iki yıl sonra Isparta’da mevcut olan tüm okullar himaye heyetleri teşekkülüne sahip olmuştur. Himaye heyetlerinin gelirleri; çocuk velileri aidatı, bağış ve hediyeler, Isparta Halkevi hususi yardımları, vasiyet yoluyla bırakılan mallar, vakıf gelirleri, öğrenci gösterilerinden elde edilen paralar olmuştur. Himaye heyetleri sayesinde iki yıl içerisinde 4.118 çocuk sevindirilmiş ve topluma kazandırılmıştır. Fakir çocukları giydirme, zayıf çocuklara süt temini, çocuk sağlığını korumak için ilaç tedbiri, çocuklara okul eşyası temini, okullara okul araç-gereç temini ve kütüphane tesisi, çocuk bayramları masrafları, veliler ile görüşmeleri arttırabilmek için hazırlanan öğrenci gösterimleri Himaye Heyetlerinin faaliyetleri arasındadır³⁴³.

Cumhuriyet yönetimi, eğitimi Anadolu ve köylerinde seferberliğe dönüştürmüş, eğitim çağındaki tüm çocuk ve gençlere ulaşmayı Millî bir hedef edinmiştir. Toplumun ihtiyacı olan eğitim devrimlerini hızla yapılmış, bu bağlamda ilkokullar yaygınlaştırılmıştır. Bunun yanında, *eğitimli toplum* idealinin bütünlüğünü sağlayabilmek için, okuma yaşını aşan yetişkinler için de çeşitli eğitim faaliyetleri düzenlenmiş, okuryazarlığın yanında her alanda bilinçli ve kültürlü bir toplum hedeflenmiştir.³⁴⁴ Himaye Heyetleri, Millî eğitimde önemli bir yere ve öneme sahiptir. Aşağıda Millî Şef İsmet İnönü’nün, himaye heyetlerinin önemi hakkında yapmış olduğu

³⁴¹ Kemal Turan Ünal, “Gönen Köy Enstitüsü”, *Isparta*, 9 Eylül 1942.

³⁴² *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 79.

³⁴³ Necmi Sarı, “Isparta Vilâyetinde Okuma Çocuklarını Koruma İşleri”, *Ün Dergisi*, C. 2. S. 16, s. 217-220.

³⁴⁴ Emrullah Nutku, “Mektep Çağından Evvelki Çocuklar”, *Ün Dergisi*, C. 1.S. 1, Isparta,1934, s. 7-9.

bir kesite ve Isparta Halkevi dergisi *Ün*'de, halkın himaye heyetlerini desteklenmesi için yapılan çağrıya yer verilmiştir:

*“Sayın Yurttaş! Damla damla göl olur, az olsa da elinden gelen yardımı esirgeme. Bu gün yardım ettiğin yavrular içinde, yarın bütün bir ulusun yüzünü güldürecek şahsiyetler olduğunu unutma!”*³⁴⁵

2.3.5. Isparta Öğretmenler Sandığı

Isparta Öğretmenler Tasarruf Ve Yardım Cemiyeti 1936 yılında ilk ve ortaokul öğretmenleri ile eğitim gönüllüleri tarafından oluşturulmuştur. Sandık, iki yüz kişinin bir araya gelmesiyle açılmıştır. Bu sandık daha sonra, kendi aralarından seçtikleri beş kişilik bir kurul tarafından yönetilmiştir³⁴⁶. Sandığın kurulmasındaki amaçlardan biri öğretmenleri tasarrufa alıştırarak maddi anlamda zor durumda kaldıklarında birikmiş paralarının olmasını sağlamaktır. Öğretmenler ihtiyaçları olduğunda sandıktan ödünç para alabilir, ölen arkadaşlarının yakınlarına maddi yardımda bulunabilir, öğretmen yakınlarının hasta olması durumunda faizsiz olmak üzere borç para verebilirdi. Yine bu sandığın girişimi ile bir yurt gezisi düzenlenmiş, yüz kişilik bir öğretmen grubuna yurdun sanayi ve ticaret merkezleri, fabrikaları, tarihi mekânları tanıtılmıştır. Isparta'da iki yıllık ömrü olan bu mali kurum, sandık teşkilatı olmayan başka illerdeki öğretmenlere de örnek olmuştur³⁴⁷.

2.4. Isparta Türk Ocağı ve Faaliyetleri

Isparta Türk Ocağının kesin olarak kuruluş tarihi ve kurucuları hakkında bilgi edinebileceğimiz herhangi bir belgeye ulaşamamıştır. Isparta Türk Ocağı üyeleri aynı zamanda Halk Fırkası azalarıdır. Bu kimseler, dönemin imkânsızlıklarına rağmen Isparta gençliğinin ilmi, fikri, toplumsal bilgilerinin gelişmesi için araştırmalar ortaya koyabilmek adına Türk Ocağı binasını oluşturmuşlardır³⁴⁸. Türk Ocağı, ilde çağdaş eğitim, değer ve etkinliklerin yaygınlaştırılmasında önemli bir faktör olmuştur³⁴⁹. 1930

³⁴⁵ *Ün Dergisi*, C. 5, S. 50-51, Isparta, 1938, s. 718.

³⁴⁶ Şevket Aydın, “Isparta’da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu IV: Öğretmenler Tasarruf Ve Yardım Sandığı”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 62-63, Isparta, 1939, s. 873-874.

³⁴⁷ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 59.

³⁴⁸ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:66.251.1.-9.

³⁴⁹ “Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi*, 1982, s. 3586.

yılında ildeki Millî Kütüphane Türk Ocağına taşınmış ve halkın bu vesileyle ocağı ziyaret etmeleri hedeflenmiştir³⁵⁰. 1924'te Vakıflar Müdürlüğü binasında bulunan Türk Ocağı, Hükümet binası civarındaydı. Aynı yıl bu bina Isparta İplik Fabrikası için tahsis edilmiştir³⁵¹. Daha sonra Isparta Türk Ocağı faaliyetlerini, Çayboyu'nda bulunan ve maliyeden satın almış olduğu iki katlı ahşap binada, 1931 yılına kadar sürdürmüştür³⁵².

Isparta Türk Ocakları ilçelerde de örgütlüydü. Eğirdir Türk Ocağı, 1924 yılından 1931 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüş ve kurultaylara temsilci göndermiştir. Faaliyetlerini özel idareden satın almış olduğu ahşap binada sürdürmüştür. Senirkent Türk Ocağı, 1925-1931 yılları arasında faaliyet göstermiştir. 1949'da tekrar açılarak 1971'e kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Türk Ocağı Senirkent şubesi, 12 Mart 1971 Muhtırası ile kapatılmıştır. Basında çıkan haberlere göre 1974 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Şarkikaraağaç Türk Ocağı, faaliyetlerini 1925 yılından 1931 yılına kadar sürdürmüştür. Uluborlu Türk Ocağı, Meşrutiyet Döneminde faaliyet göstermeye başlamış ve çalışmalarını 1911-1931 yılları arasında belediyeden sağladığı binada sürdürmüştür. Türk Ocağı Uluborlu şubesi, Isparta ilinde meşrutiyet döneminde faaliyet gösteren tek ocaktır. Türk Ocağı Yalvaç şubesi ise faaliyetlerini 1924-1931 yılları arasında sürdürmüştür³⁵³. Isparta'da Türk Ocağı binası 6 Haziran 1932 tarihinde partiye devredilmiş daha sonra Halkevi için tahsis edilmiştir³⁵⁴. Isparta ilçelerindeki Türk Ocakları ise partiye devredilmiştir³⁵⁵.

2.4.1. Kurs ve Konferans

Isparta Türk Ocağı ve ilçe şubeleri, düzenlemiş olduğu kurs ve konferanslarla halkı millî, ekonomi, sosyal ve sağlık konularında bilgilendirmeyi amaçlamıştır³⁵⁶. Eğirdir Türk Ocağı, 11 Eylül 1928 tarihinde yeni Türk harflerini öğretmek için kurs açmıştır. Senirkent Türk Ocağı, 21 ve 26 Nisan 1925 tarihlerinde iki konferans düzenlemiştir. Bu konferanslardan ikincisi bağıcılık ve bağılardaki hastalıklarla mücadele

³⁵⁰ “Vilâyet Haberleri: Mûsamere”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1930.

³⁵¹ Hilmi Dilmen “Isparta’da İlk Fabrikası”, *Yeni Ün*, C. 4, S. 32, Isparta, 1969, s. 1603.

³⁵² BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 66.251-1.

³⁵³ İbrahim Karaer, “Türk Ocaklarının 1931 Yılında Feshi, Emlak, Alacak ve Borçlarının Tasfiyesi”, *Türk Yurdu*, 2011, C. 31, S. 285, s. 69-73.

³⁵⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:66.251.1-144.

³⁵⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:66.251.1-1.

³⁵⁶ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları (1912-1931)*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992, s. 87.

yöntemleri anlatılmıştır. Şarkikaraağaç Türk Ocağı, 23 Ağustos 1928 tarihinde yeni Türk harflerini öğretmek için kurs açmıştır. Bu kursa 100 öğrenci devam etmiştir. Büyük Zaferin kazanılmasından sonra Anadolu’da ilk faaliyete geçen ocaklardan biri de Uluborlu Türk Ocaklarıdır. Uluborlu Türk Ocakları kütüphane faaliyetleri üzerine yoğunlaşmış ve önemli eserlerin kütüphaneye kazandırılmasına önem vermiştir. Yalvaç Türk Ocağı’nda 1928 yılında açılan halk dershanelerine 81 öğrenci devam etmiştir³⁵⁷.

2.4.2. Sinema ve Gösteri Sanatları

Türk Ocakları, halkın sanat yoluyla eğitilmesi ve bilgilendirilmesine önem vermiştir. Bu amaca ulaşmak için büyük ölçüde sinema sanatından yararlanmıştır. Belirtilen dönemde, Ankara Türk Ocakları Genel Merkezi Türkiye’nin en güzel sinemasına sahiptir. Isparta Türk Ocağı da sinema salonu ve sinema makinesine sahiptir. Isparta Türk Ocağında çeşitli filmlerin gösterimiyle halkın sanatsal faaliyetlere katılımı desteklenmiştir³⁵⁸.

Isparta Türk Ocağının, 1930 yılının ikinci müsameresi yaz ayında yapılmıştır. Müsamerenin konusu Temsil Heyeti Ceza Kanunu’dur. Havanın sıcak olmasına rağmen gösterinin sergileneceği salon erkenden dolmuştur. Müsamereye vali, milletvekilleri, dava vekilleri, avukatlar ve halk katılmıştır. 17 Temmuz akşamı bir buçuk saat boyunca sergilenen gösterinin perde aralarında hükümet doktoru Salâhattin Bey tarafından tamburla fasıl yapılmıştır. Türk Ocağı heyeti, bu müsamere ile elde ettiği geliri Isparta’nın sağlık hizmetleri için ayırmıştır³⁵⁹.

1931 yılının Şubat ayında, Isparta merkezde ilkokul öğrencilerinin hazırlamış olduğu gösteri, Türk Ocağı salonunda sergilenmiştir. Çok kalabalık olan kitleye sergilenen bu gösteride, kız öğrenciler beyaz tüllere bürünerek İstiklâl Marşı okumuştur. İstiklâl Marşı’nı okuyan öğrencilere orkestra eşlik etmiştir. Daha sonra bir öğrenci siyah tahta üzerine ve yine orkestra eşliğinde vatanın sınırlarını çizmiştir. Yapılan bu gösteriler ile halkın millî hisleri kabarmış ve alkışlar eşliğinde: “*Yaşasın Türk Yavruları!*” diye sloganlar atılmıştır. Gösterinin birinci perdesi böylelikle kapanmış ve

³⁵⁷ İbrahim Karaer, *a. g. m.*, 2011, s. 70-73.

³⁵⁸ İbrahim Karaer, *a. g. e.*, s. 169.

³⁵⁹ “Vilâyet Haberleri: Müsamere” *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1930.

ikinci perdede Abdülhak Hamit Tarhan'ın mefkûresi ve Süreyya E. Recep Bey'in *Dört Şehit Anası Aişe Bacı* isimli şiiri okunmuştur³⁶⁰.

Türk Ocağı, Isparta'da bulunan dönemin yardım cemiyetleri ile ortak çalışmıştır. 1931 yılında öksüz ve yoksul çocukların ihtiyaçlarının karşılanması için valinin de teşvikiyle Çocuk Esirgeme Kurumu ile birlikte müsamere tertip etmiştir. Bu müsamereye vali ve kolordu komutanı eşleriyle katılmıştır. Şehrin askeri ve idari çalışanlarının katıldığı müsamere, ortaokul müzik öğretmeninin verdiği keman ziyafeti ile başlamıştır. Daha sonra Türkçe öğretmeni olan Hikmet Bey'in şiirleriyle devam eden program, *Çifte Keramet* piyesi ile son bulmuştur³⁶¹.

2.4.3. Spor

27 Şubat 1931 tarihinde Türk Ocağı salonunda toplanan aydınlar, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı tüzüğüne göre Isparta'da oluşturulacak olan bölge idman heyeti için seçim yapmıştır. Bu toplantıda, Akıncılar Birliği kurucularından Şeyh Alioğlu Şevket, Isparta spor teşkilatının, Denizli teşkilatına bağlı olduğunu ve çalışmalarının yetersiz olduğunu dile getirmiştir. Şeyh Alioğlu, bu açıklamasından sonra Isparta spor teşkilatına, valinin veya kumandan paşanın başkanlık etmesi gerektiği teklifinde bulunmuştur. Vali, bu görevin memleket gençlerinin üstlenmesinin daha doğru olacağını söylemiştir. Yapılan seçim sonucunda Hafız Kadiroğlu Hilmi Bey başkanlığa gelmiştir. Meclis-i Umumi Azası İbrahim Bey ve Güllüoğlu Ömer Adil kâtipliğe getirilmiştir. Isparta merkez spor kurulunda; Akıncılar Birliği kulübünden operatör Etem, Erkan-ı Harp Refik, Ziraat Müdürü Halit, Şeyh Alioğlu Şevket, Abdullahoğlu Hüsnü Beyler heyet azalığına getirilmiştir³⁶². Şeyh Alioğlu Şevket Bey'in tavsiyesi ile Isparta merkez spor teşkilatının onur kuruluna Eğitim Müdürü Şevki, Çakmakçioğlu Hilmi, Erkan-ı Harp Behzat Beyler seçilmiştir³⁶³.

³⁶⁰ "Müsamere", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 4 Mart 1931.

³⁶¹ "Müsamere", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 17 Şubat 1931.

³⁶² "Spor Mıntıkası Teşkilatı", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 4 Mart 1931.

³⁶³ "Divan-ı Haysiyet", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 4 Mart 1931.

2.5. Isparta Halkevi ve Faaliyetleri

Cumhuriyet Halk Fırkasının 1931 yılında toplanan kongresinde, Türk Ocaklarının kapatılarak yerine Halkevlerinin açılması kararı alınmış, yine bu kongrede Halkevlerinin çalışma şubeleri dokuz alanda belirlenmiştir³⁶⁴. Alınan bu kararla 1932 yılında Türk Ocakları kaldırılarak, Halkevleri kurulmuştur. Isparta Halkevi, 19 Şubat 1933 tarihinde açılmıştır. Isparta Halkevinin açılmasıyla Isparta'nın eğitim ve sosyal alanlarda gelişimi için parti başkanlığından maddi yardım alınmıştır³⁶⁵.

Eski Türk Ocağının yerine kurulan Isparta Halkevi, zamanla eğitim faaliyetleri ihtiyacına cevap veremediğinden, yeni bir bina yapımına karar verilmiştir. Eski Türk Ocağının satılıp, elde edilen gelirle yeni Halkevinin inşaatında kullanılması için genel sekreterlikten izin istenmiştir³⁶⁶. Isparta Halkevinin açılışından iki yıl sonra yazılan bir raporda, Isparta Halkevinin yeni bir binaya ve paraya ihtiyacı olduğu yazılıdır³⁶⁷. 1935 yılı Halkevi çalışma raporunda, Isparta Halkevi başkanı Fehim Aksu Isparta Halkevi binası hakkındaki görüşlerini, Isparta Halkevi binasının şehir merkezinde kurulması, müze ve kütüphanesinin de zenginleştirilmesi gerektiği şeklinde açıklamıştır³⁶⁸. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün ifadesiyle Halkevleri, tüm entelektüellerin gelişim ve ilerlemesi için ortak bir vasıta mekânıdır. 1936 tarihli bir raporda Isparta Halkevi Başkanı Fehim Aksu, dönemin entelektüellerinin Halkevlerine üye olmak dışında, Halkevinde toplanarak çalışmalara katılmaları gerektiğini belirtmiştir. Gelişim ve devrimlerin ancak bu şekilde halka ulaştırılabileceğini ifade etmiştir³⁶⁹.

Isparta Halkevi için yapılan yeni bina 1938 yılında tamamlanmıştır. Daha büyük binaya geçişle birlikte Halkevi çalışma programları da genişletilmiştir³⁷⁰. Bina toplantı salonu ve idare kısmı olmak üzere iki bloktan oluşmaktadır. Odalar dışında lavabo ve banyo da bulunmaktadır. Bina toplantı salonu ve sinema salonu olarak da kullanılmıştır. 1939 yılında Isparta'nın Yalvaç ve Şarkikaraağaç ilçelerinde Halkevleri için yeni binalar inşa edilmiş ve Isparta'da bulunan Halkevi sayısı 11'e ulaşmıştır. Halkevleri;

³⁶⁴ Ömer Güllü, "Halkevi Açılış Töreninde", *Ün Dergisi*, C. 6, S. 67-68, Isparta, 1939, s. 940.

³⁶⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:201.797.4-22.

³⁶⁶ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:66.251.1-6.

³⁶⁷ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-8.

³⁶⁸ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.210.1-39.

³⁶⁹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-8.

³⁷⁰ Etem Ertem, "Isparta Halkevinin Bir Yıllık Çalışmasına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s. 1531.

Isparta, Eğirdir, Şarkikaraağaç, Yalvaç, Uluborlu, Sütçüler ilçelerinde bulunmaktaydı. Bunun yanında İslâmköy ve Gelendost'ta olmak üzere iki tane Halkodası vardı³⁷¹. İslâmköy ve Gelendost Halkodaları 1941 yılında açılmıştır. İslâmköy Halk Odasından köylünün çok faydalandığı kaynaklarda kaydedilmiştir³⁷². Gelendost Odası, mevcut Halkevlerinin mali durumu yetersizliği nedeniyle ilçede yeni Halkevi açmaktan kaçınmış, uygun yerlerde Halkodaları açmıştır³⁷³.

Halkevleri, bulundukları illerde her alanda yerel çalışmalar yapmış, çıkardıkları gazete ve dergilerde bu çalışmalarını ayrıntılı bir şekilde yayımlamıştır. Halkevlerinin en büyük çalışanları öğretmenler olmuştur. Halkevlerinin açıldığı yıllarda Avrupa'da her şehirde kütüphane mevcuttu. Şehre yeni atanan bir vali veya genç bir adliyeciyi görevini yapacağı şehrin bölgesinin toplumsal ve hukuksal alanda durumunu öğrenmek için bu şehir kütüphanesine başvururdu ancak Anadolu'da böyle bir oluşum henüz mevcut değildi. Cumhuriyet yönetimi, açtığı Halkevleri ile Avrupa'daki bu kütüphanelerin görevini görmeyi amaçlamıştır. Halkevleri, bulundukları illerin eğitim yuvası halini alacaktır³⁷⁴.

Isparta merkez ve ilçelerinde mevcut olan Halkevlerinde, Türkçe okuma ve yazma kursu açılmıştır. Ulus Okullarının devamı olan Halk Dershanelerine özellikle Isparta'nın Senirkent ilçesinde katılım fazla olmuştur³⁷⁵. Okuma yaşı geçen kadın ve erkek yurttaşlar A ve B grupları olarak açılan bu kurslara eksiklerini gidermek için katılmıştır³⁷⁶. 1949 yılında çıkan bir karar ile Halkevi bünyesinde başlatılan Türkçe okuma ve yazma kursu sadece hiç okuma yazması olmayanlar için açılmış ve kurs süresi bir yıldan dört aya indirilmiştir³⁷⁷. Halkevlerinin eğitim faaliyetleri arasında sadece okuma yazma öğretimi hizmeti yoktur. Halkı her konuda bilgilendirmek çeşitli kurslar açmıştır. Halkevleri halkın sanatla olan bağlarını da tesis etmeye çalışmış ve yetenekli olan insanların gelişimi için resim, müzik, heykel ve gösteri kursları

³⁷¹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:201.797.4-6.

³⁷² BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:271.1083.1-13.

³⁷³ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:201.797.4-7.

³⁷⁴ Z. Fahri Fındıkoğlu, "Kültürde Âdemi Merkeziyet", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, s. 1257-1258.

³⁷⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:1055.1053.1-27.

³⁷⁶ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:1055.1053.1-24.

³⁷⁷ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:1055.1053.1-4.

açmıştır³⁷⁸. Isparta merkez kaza ve ilçelerinde açılan Halkevleri, ilk yıllarda verdikleri konferanslar ile özellikle halkı inkılâp, istiklâl, Cumhuriyet gibi konular hakkında bilinçlendirmeyi amaçlamıştır³⁷⁹. Isparta Halkevi salonunda verilen konferanslar, kadın ve erkeklerden oluşan kalabalık halk tarafından alkışlar eşliğinde dinlenmiştir³⁸⁰.

Halkevleri, halkın kendi anlayış ve unsurlarından kurulmuş olan millî bir oluşumdur. Dağılıp giden millî eserlerimiz buralarda toplanmış, halk kültürünün unutulmuş tarafları gün yüzüne çıkarılmıştır. Halkevleri, yurttaşların meslek hayatları dışında buluştukları, birbirlerine ve memleketlerine faydalı olmak için çalıştıkları yer halini almıştır. Bunların dışında yeni kurulan Türk devletinin temelini atan Atatürk inkılâplarının amaçlarını özümseme ve ana öğelerini canlandırmakla görevli olmuştur³⁸¹. Isparta Halkevi de bu bilinçle kurulmuş, 1951 yılında 5830 sayılı kanunla kaldırılana kadar çalışmalarını başarıyla sürdürmüştür³⁸². Halkevinin şubeleri; dil-edebiyat-tarih, güzel sanatlar, gösteri, spor, sosyal yardım, halk dershaneleri ve kursları, kitaplık ve yayın, köycülük ile müze ve sergidir. Isparta Halkevi ile çalışma şubelerinin faaliyetlerine aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir³⁸³.

2.5.1. Dil-Edebiyat-Tarih Şubesi

Halkevi Türk dili şubesi, Türk dilinin bugünkü yazı ve edebiyatında kullanılmayan ancak halk arasında yaşayan kelimeleri, millî masalları, halk deyişleri, türkü ve ağıtları, atasözleri, lehçeleri, Türk adları, yer adları gibi konular üzerinde araştırma yapar ve bu araştırmaları derlenen vesikalar ile Halkevinin yayın organı *Ün* dergisinde yayınlardı. Türk edebiyatı; bölgemizde doğmuş, yetişmiş, şahsiyet kazanmış insanların, halk şairlerinin yaşamı, eserleri, bölgemize ve Türkiye'ye yaptıkları hizmetler bu şube tarafından araştırılıp Isparta halkının ilgisine sunulmuştur³⁸⁴.

³⁷⁸ Kemal Turan Ünal, "Isparta Halkevi İkinci Yılıni Bitirirken", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 10-11-12, Isparta, 1935, s.149-150.

³⁷⁹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:1010.897.3-20.

³⁸⁰ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:1010.897.3-26.

³⁸¹ Kemal Turan Ünal, "Halkevlerinin Ve Odalarının Onuncu Yılı", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, s. 1259.

³⁸² Resmî Gazete No:5830, 8 Ağustos 1951, s. 7782.

³⁸³ Ömer Güllü, "Halkevi Açılış Töreninde", *Ün Dergisi*, C. 6, S. 67-68, Isparta, 1939, s. 941.

³⁸⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-8.

Türklerde yer adı koyma usullerini aydınlatmaya çalışan bu şube, 1935-1936 yılları arasındaki çalışmalarında bu yönde dört binden fazla yer adı derlemiştir. Köylere ve Yöröklere ziyaretler düzenlenmiş, kelime ve sözdizimi derlemeleri yapmış, dil ve edebiyat alanında çevremizin lehçelerini araştırmaya büyük önem vermiştir. Dil bayramları kutlamaları için Halkevinde program hazırlayan bu şube, katılımcılara *Türk Dili Tetkik Cemiyetinin* söylevlerini radyodan dinletmiştir. 1935 yılı Dil Bayramı'nda Halkevindeki programda Emine Kaynak ve Fehmi Aksu tarafından *Dil İnkılâbımız ve Dilimizin Yayılışı Ve Tesirleri* konulu iki konferans verilmiş ayrıca eski ve yeni tarzda şiirler okunmuştur³⁸⁵.

Millî bayramları ve özel gün ve hafta programlarını hazırlayan bu şube 10 Kasımlarda Atatürk'ü anma programları düzenlerdi. Cumhuriyet Bayramı, Lozan Günü, İnönü Zafer Günleri, Ekonomi ve Çocuk Bayramı Haftası, Teyyare Şehitlerini Anma Günü gibi özel gün ve haftalarda törenler düzenler ve bu günlerin mana ve önemini bu konferanslarla anlatmaya çalışırdı. Bunların dışında çocuk terbiyesi, hukuk, zirai ve iktisadi konularda düzenli olarak konferanslar düzenler, halkın aydınlanmasına çalışırdı³⁸⁶. Öğretmenlerin kendi aralarında düzenledikleri konferansları organize ederdi³⁸⁷. Bu şubenin en önemli faaliyeti Isparta Halkevi neşriyatı olan *Ün* dergisini düzenli olarak çıkarmış olmaktır³⁸⁸. 1935 raporuna göre Isparta *Ün* dergisi düzenli olarak her ay 1000 adet basılmıştır³⁸⁹.

Tarih şubesi; Isparta ve çevresinde yaşayan tarihe geçmiş veya geçememiş olan tarihi şahsiyetlerin, saz şairlerini, folklor araştırmalarını, muhitin ekonomik, tarihi, coğrafi ve içtimai durumları üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. Bu konuları tarihî belgeleri ile birlikte *Ün* dergisinde halkın bilgisine sunmuştur³⁹⁰. Tarih kolu aynı zamanda Türk İnkılâbının kökleşmesine yarayan hikâye, şiir ve tasvirlerin yayınına çalışmıştır³⁹¹. Tarih şubesi çalışmaları kapsamında, Isparta adliyesi mahzenlerinde bulunan eski sicillerin yerel tarihimizi ve folklorumuzu ilgilendiren kısımları resmen tetkik görevi taşıyan bir üye tarafından incelenmiştir. Isparta tarihinin aydınlanması için

³⁸⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-3.

³⁸⁶ Etem Ertem, "Isparta Halkevinin Bir Yıllık Çalışmasına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s. 1532.

³⁸⁷ "Halkevi Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta 1941-1942, s. 1316.

³⁸⁸ "Halkevimizin Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, s. 1633.

³⁸⁹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-7.

³⁹⁰ Etem Ertem, *a. g. m.*, 1943, s. 1534.

³⁹¹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-8.

merkez ve ilçelere geziler düzenleyen Tarih şubesi; taş, kağıt, deri ve ağaç cinlerinden birçok tarihi vesika üzerinde araştırmalar yapmıştır³⁹².

1935 yılında Sagalassos ve Kapı Kaya antik kentlerine geziler düzenleyerek tetkik yapan tarih şubesi üyeleri, bu alanlarda Roma döneminden kalma amfiteyatro, okul, lahit gibi sağlam binaların bulunduğunu ancak zamanla iklim ve insan eliyle tahribata uğradığını rapor etmiştir. Antalya karayolunun, Burdur kısmı yapılırken, karayolunun Sagalassos tarafından geçmesi fikri beyan edilmiş ancak yol yapım esnasında buradaki tarihi eserlerin zarar görmemesi için dönemin bayındırlık direktörlüğü ile iletişime geçilmiştir³⁹³.

2.5.2. Güzel Sanatlar Şubesi

Halkevinin Güzel Sanatlar şubesi, Türk müziğinin bölgedeki yansıması olan halk müziklerini ve bölgede yetişmiş olan müzik ustalarını araştırarak kaydedirdi. Kasaba ve köyler ile Yörükler arasındaki türkü notalarının tespit ederek ve Isparta'da söylenen halk türkülerini derleyerek Halkevi dergisinde yayımlamak bu şubenin göreviydi. Diğer yandan resim, mimari ve heykeltıraş hakkında bölgenin eski eserlerini incelemek, bu eserleri örnek göstererek yenilerinin yapımı için ilgili ve yetenekli insanları teşvik edici yazılar yazmak, resmin halıcılığımızdaki önemini anlatmak, modelcilik, şehir ve köylerdeki evlerin mimari yapısını incelemek, yerel sanat ve süsleme işlerini incelemek, nakış, dokumacılık, oyma, kabartma, işleme ve tezhip hakkında bilgilendirici yazılar neşretmek, yerel enstrümanları incelemek, güzel yazı teknikleri üzerinde çalışmak ve halkın bilgisine sunmak bu şubenin görevleri arasındaydı³⁹⁴.

Güzel Sanatlar şubesi, resim kursları da açarak kursiyerlerin yeteneklerini takviyeye çalışmış ve meydana gelen eserlerle sergi açarak sanatı halka götürmüştür. 1947 yılında Kız Enstitüsü Resim Öğretmeni Beraat Batu tarafından resim kursu açılmış ve bu kursa 16 öğrenci devam etmiştir. Aynı yılın mayıs ayında orta dereceli okullar

³⁹² BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-3.

³⁹³ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-4.

³⁹⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-8.

arasında resim sergisi açılmış ve sergi sonunda derece alan öğrencilere jüri heyeti tarafından armağan verilmiştir³⁹⁵.

Güzel Sanatlar şubesi müzik bölümünün başlattığı tüm çalışmalara Isparta halkının katılımı yüksek olmuştur. Şube, 1947 yılında aylık 225 lira ücret vererek bir müzik öğretmeni görevlendirmiştir. 1947 yılında müzik kolunun orkestra bölümüne 8 yaşından 16 yaşına kadar ilk ve ortaokul öğrencileri ile Kız ve Erkek Sanat Enstitüsünden olmak üzere 56 öğrenci devam etmiştir. Bando bölümünde ise 16 ve 17 yaşlarında 18 öğrencisi devam etmiştir. Sazı olmayan öğrencilere Halkevi tarafından saz ve diğer müzik aletleri temin edilmiştir³⁹⁶. Aile toplantıları düzenleyen bu şube balo ve dans programları da gerçekleştirdi³⁹⁷. Nişan ve nikâh organizeleri yapıldı. Bu programlarda bir caz takımı getirilirdi. Bu takım ileride kurulacak olan Halkevi bando ve caz takımının temelini oluşturmuştur³⁹⁸. Aynı takım Halkevi salonunda konserler de vermiştir³⁹⁹.

2.5.3. Gösteri Şubesi

Gösteri şubesi, açıldığı günden itibaren sürekli çalışarak gelişmiş, genç insanlar yeteneklerinin ortaya çıkmasında yardımcı olmuştur. Gösteri şubesi özellikle millî bayramlarda çeşitli konular üstünde halka öğrencilerle birlikte gösteriler sunmuştur. Gezgin gösteri grupları sayesinde de Halkevine gelir elde edilmiştir. Kış aylarında ve ilkbahar mevsiminde köylere giden gösteri şubesi köylünün ihtiyacı olan konularda gösteriler sunarak köylüyü bilgilendirmeye çalışmıştır⁴⁰⁰. Isparta Halkevi Gösteri şubesinin kurulduğu ilk yılda konferans ve gösteri konuları sayısı ile katılımcı sayıları aşağıda verildiği gibidir⁴⁰¹:

³⁹⁵ Ertem, a. g. m., 1943, s. 1534.

³⁹⁶ Fikri Aytaç, "Isparta Halkevinin 1947 Çalışmasına Kısa Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 14, S. 163-164-165, Isparta, 1947-1948, s. 2211.

³⁹⁷ "Halkevi Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta 1941-1942, s. 1316.

³⁹⁸ "Halkevimizin Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, s. 1633.

³⁹⁹ Fikri Aytaç, "Isparta Halkevinin 1948 Yılı Çalışmalarına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2277.

⁴⁰⁰ "Halkevi Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 12, S. 142-143-144, Isparta, 1946, s. 1984.

⁴⁰¹ Fehmi Aksu, "Evimizin Bir Yılı", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 10-11-12, Isparta, 1935, s. 152.

Tablo 12. Isparta Halkevi 1934 Yılı Gösterileri ve Katılımcı Sayısı

Gösteri Sayısı	Toplanma Konusu	Katılımcı Sayısı
1	Mete Han “Konferans”	510
1	Isparta Günlemeci*	600
1	Türk Tiyatrosu	300
1	Özdilimiz	320
1	Dil Bayramı	470
1	Kubilây Günü Ve İnkılâbımız	400
Toplam: 6		2600

Kaynak: *Ün Dergisi*, C.1, S.10-11-12, 1935, s.152.

Her ay halka ücretsiz olarak sergilenen gösteriler halktan büyük rağbet görmüştür. 1933 yılında toplamda on iki, 1934 yılında on beş temsil verilmiştir. Halk ile temasa geçen bu şube, ulusal heyecanı oluşturup beslemek için çok elverişlidir. Şubenin çalışmalarında öğretmenlerden ve yerli kadınlardan destek alınmıştır⁴⁰². 1935 yılında ise toplamda 8 gösteri sergilenmiştir. Bunlardan en başarılı olanları; *Kozanoğlu*, *Tırtıllar*, *Himmetinoğlu* ve *Beş Devir* gösterileridir. Oyuncular genelde ortaokul öğretmenleri ve eğitim hayatından sonra çeşitli işlere yönelen kişilerden oluşmuştur. Temsiller için kıyafet, dekorasyon gibi küçük eksiklikler olsa da halk eğitiminde etkili olan güzel sanatların gösteri kolu geliştirilmeye çalışılmış, çalışmalara hız kesmeden devam etmiştir⁴⁰³.

Halkevi gösteri komitesi büyük gayret ve çalışmalar ile Türk tarihinin zengin sayfalarını aydınlatan *Atila* piyesini 30 Nisan 1938’de seçkin bir kitle huzurunda temsil etmiştir. Üç saat devam eden piyeste seyirciler sıkılmadan, derin bir merak ile izlemişlerdir. Sergilenen *Atila* piyesi ile Türk cesaret ve kahramanlığı canlandırılmış, millî his ve duygular okşanmıştır⁴⁰⁴. 1940 yılında; *Ateş*, *Gündoğar*, *İstiklâl*, *Tohum* piyesleri temsil edilmiştir⁴⁰⁵. 1947 yılında piyes gösterilerinin arttığını gözlemlenmektedir⁴⁰⁶.

Kız Enstitüsü, 8 Nisan 1944 Cumartesi akşamı Halkevinde müsamere gösterisi yapmıştır. *Hayalimizde Yarın*, *Yapışkanlar*, *Karoli’nin Aşkı* gibi başlı başına birer sahne mevzuu olan piyes ve operetleri mükemmel bir hazırlanışın ifadesini bir gecede

* Günlemeç: Tarih

⁴⁰² BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.210.1-38.

⁴⁰³ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-5.

⁴⁰⁴ Sadık Bilgiç, “Halkevinde Verilen Temsil”, *Isparta*, 4 Mayıs 1938.

⁴⁰⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.212.1-24.

⁴⁰⁶ Fikri Aytaç, *a. g. m.*, 1947-1948, s. 2211.

sergilemişlerdir. *Hayalimizde Yarın*; konusunu toplumun olaylarından almıştı ve piyes sonunda ahlâk mesajı verilmişti. *Hayalimizde Yarın*; Kız Enstitüsünün varlığının ve gelecekte de niçin olması gerektiğinin önemini anlatmıştır. *Karoli'nin Aşkı* ise Isparta'da ilk defa görülen ve çok kudretli bir müzikle sergilenen tarihî bir operettir. Müzikalde, geçmiş asırların karakterini taşıyan kostümler, koro halinde söylenen müzik her türlü beğeni ve değeri almıştır. Müzikalin hazırlanmasında Kız Enstitüsü öğretmenleri yönlendirici olmuştur⁴⁰⁷.

Halkevi Gösteri şubesi, Sosyal Yardım şubesi ile birlikte çalışarak Isparta'nın eğlence alanında en büyük ihtiyaçlarından biri olan sinemayı 1943 yılının Cumhuriyet Bayramı'nda açmış ve işletmiştir⁴⁰⁸. 10.600 liraya getirilen sinema, vatandaşların Halkevine karşı gösterdikleri büyük ilginin verimi olmuştur⁴⁰⁹. 1949 yılında Temsil Şubesi aracılığı ile Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından gönderilen Ankara Yeni Ceza Evi ve Adana gezi filmleri ücretsiz olarak tüm Isparta halkına gösterilmiştir⁴¹⁰.

2.5.4. Spor Şubesi

Spor şubesinin başlıca açılış amacı daha önceden var olan spor kulüplerinin daha bilinçli ve sistematik bir şekilde çalışmasını sağlamaktı. Isparta'da bulunan spor kulüpleri bu şubenin himayesine alınmış, kulüpler için maddi ve manevi destekte bulunulmuştur⁴¹¹. Isparta'da 1931 yılında, bir spor alanı ile Avcılar Kulübü, Akıncılar Birliği, Isparta Spor adlarıyla bilinen üç spor kulübü mevcuttu. Bu kulüplerin haricinde Şarkikaraağaç ilçesinde bir spor kulübü daha vardır. Avcılar kulübünün 67, Akıncıların 32, Isparta Sporun 49, Karaağaç'ın 52 üyesi bulunmaktaydı. Mevcut spor kulüplerinin bir binası olmayıp Halk Fırkasının binasında bir oda tahsis edilmişti⁴¹².

Isparta Halkevinin açılması ile birlikte diğer şubeler gibi spor şubesi de çalışma faaliyetlerine başlamıştı. Bu şubenin, Isparta ve çevresinde spor yapma isteğinin arttırılması konusunda yararlı işler yapmak, yakın kaza ve köylere spor gezileri yapmak

⁴⁰⁷ “Kız Enstitümüzün Müsameresi”, *Isparta*, 12 Nisan 1944.

⁴⁰⁸ “Vilâyet Haberleri: Halkevi Sineması Başlıyor”, *Isparta*, 20 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

⁴⁰⁹ “Halkevimizin Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, s. 1633.

⁴¹⁰ Fikri Aytaç, “Isparta Halkevinin 1948 Yılı Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2278.

⁴¹¹ 1933-1934 *Isparta Halkevi Broşürü*, Isparta Halkevi, 1934, s. 13.

⁴¹² BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:66.251.1-163.

gibi açılış amaçları vardı⁴¹³. Beden eğitimi için halkı bilinçlendirmek amaçlı yazılar yazmak; avcılık, binicilik, dağcılık, kayak, at binme ve futbol gibi spor dallarını araştırıp Isparta için en uygun spor dallarını belirleyerek uygulanışına geçmek; kasaba ve köylerdeki millî oyunlarımızı, danslarımızı tespit edip neşretmek bu kolun göreviydi⁴¹⁴.

1935 Halkevi çalışma raporuna göre Halkevinin on beş kişilik bir bisiklet kolu bulunmaktaydı. Bu şube, 1935 yılında yakın köylere ve Eğirdir kazasına bisiklet gezisi gerçekleştirilmiştir. Isparta Halkevi spor şubesine bağlı altı federe kulüp bulunmaktaydı. Spor alanı olarak İstasyon Caddesinde gülyağı fabrikası kurulması için istimlak edilen alan seçilmişti. Spor alanı projesi hazırlanarak Ankara'ya gönderilmiş ve projeyi onay istenmiştir⁴¹⁵. Isparta'da bu şubenin çalışmaları aracılığıyla özellikle gençler arasında spora karşı büyük bir heves gözlemlenmiştir. Atıcılık, binicilik, nişancılık, izcilik gibi bölümlere ayrılan bu kol üyeleri her gün düzenli olarak egzersiz yapardı⁴¹⁶. Kayak ve güreşle meşgul olmuşlardır⁴¹⁷. Güreş, Isparta merkez ve ilçelerinde adet hükmündeydi. Güreş karşılaşmaları istasyon civarındaki çayırılıkta yapılırdı⁴¹⁸.

Spor şubesi, gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği faaliyetlerle bölge insanının sporu sevmesini sağlamaya çalışmıştır. Kış ve salon sporları için gerekli araçların teminine uğraşmıştır⁴¹⁹. 1935 yılında Akıncılar ve Gelendost futbol takımlarına yardım edilmiş, birinci olanlara Halkevi salonunda çay partisi ve spor hakkında bir konferans verilmiştir. 1935 yılında Halkevi bahçesine bir pinpon masası eklenmiştir. Halkevinin bir odasına konan bu masa tenisi, gençleri tatil zamanlarında kendine çekmiş ve sağlığa zararlı yerlere gitmelerine engel olmuştur. Tenis malzemeleri getirilerek yaz aylarında Halkevi bahçesinde tenis karşılaşmaları düzenlenmiştir⁴²⁰. 1947 yılında tenis çalışmalarına katılan kişi sayısı 720'dir. 1947 yılında Isparta ve Antalya Halkevi Tenis Takımı karşılaşmış ve Isparta birinciliği kazanmıştır⁴²¹.

⁴¹³ Fehmi Aksu, "Evimizin Bir Yılı", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 10-11-12, Isparta, 1935, s. 153.

⁴¹⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-8.

⁴¹⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.210.1-39.

⁴¹⁶ Etem Ertem, "Isparta Halkevinin Bir Yıllık Çalışmasına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s. 1534.

⁴¹⁷ "Halkevi Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta 1941-1942, s. 1316.

⁴¹⁸ "Evimizden Haberler", *Ün Dergisi*, C. 7, S. 75, Isparta, 1940, s. 1046.

⁴¹⁹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-12.

⁴²⁰ "Halkevimizin Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, s. 1633.

⁴²¹ Fikri Aytaç, *a. g. m.*, 1947-1948, s. 2212.

1947 yılında Isparta’da pingpong çalışmalarına 1975 kişi katılmıştır. Çeşitli zamanlarda yarışmalar düzenlenmiş ve birincilere madalya hediye edilmiştir. Aynı yıl voleybol çalışmalarına 1800 üye katılmıştır. Avcılar kolu da aktif olarak av gezileri düzenlemiştir. Avcılık çalışmalarına; Findos, Kuleönü, Bozanönü, Sav, Ağapınar ve Hisar’da 38 avcı katılmış ve bu bölgelere büyük yardımı dokunmuştur⁴²².

2.5.5. Sosyal Yardım Şubesi

Halkevinin sosyal yardım şubesi, her şeyden önce halkın sağlığı ile ilgilenmiştir. Fakir vatandaşların muayene ve tedavilerini ücretsiz olarak yapmış, kadın hastalıkları üzerine de bir uzmanla birlikte çalışmıştır⁴²³. Yoksul ve fakir hastaları tedavi ettiren bu şube, ilaç temini de yapardı. Ameliyat olması gereken ama çeşitli nedenlerle olamayan insanların ameliyatını yaptırmıştır. Örneğin gözleri görmeyen bir ihtiyarın gözlerini, yaptırdıkları ameliyat ile açtırmıştır. 1935 yılı kayıtlarına göre şehirli ve köylü elli sekiz yardıma muhtaç insana ilaç yardımında bulunmuştur⁴²⁴. Şube, sağlık bilgileri, çocuk bakımı, sağlıksız gıdalar, kötü yaşam koşulları, bulaşıcı hastalıklar gibi konular üzerinde araştırmalar yapmış, bölge nüfusu gelişimi için çalışmalar yürütmüştür⁴²⁵. 1935 yılında *Zehirli Gazlar ve Bunlardan Korunma* üzerine iki defa konferans vermiştir⁴²⁶.

Şube, uzak memleketlerde okuyan öğrencilerin yol paralarını temin etmiştir. Kış günlerinde halka odun yardımında bulunmuştur.⁴²⁷ Yoksul olan ailelere kömür yardımında da bulunulmuştur⁴²⁸. Isparta dışından şehre ortaokul öğrenimini tamamlamak üzere gelen gençlere kalma yeri konusunda yardım edilmiş ve yeni senelerde gelecek öğrenciler için pansiyonlarda her yıl yatak sayısı arttırılmaya çalışılmıştır. Sosyal yardım şubesi, Çocuk Esirgeme Kurumu ile işbirliği yaparak yoksul

⁴²² BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-5.

⁴²³ Fikri Aytaç, *a. g. m.*, 1949, s.2278.

⁴²⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-6.

⁴²⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-9.

⁴²⁶ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-6.

⁴²⁷ “Halkevi Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta 1941-1942, s. 1316.

⁴²⁸ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:998.857.1-34.

öğrencilerin her gün öğle yemeğini vermiştir. Temsil ve müsamere kolu ile de işbirliği yapmış ve çay partileri düzenleyerek aile toplantıları gerçekleştirmiştir⁴²⁹.

Okullardaki çocuklara yardım etmeye devam eden sosyal yardım şubesi, 1935 yılında üç öğrencinin geçimini sağlamış, on iki yoksul öğrencinin giyim ihtiyacını karşılamış, kırk beş okul öğrencisine okuma-yazma malzemesi temin etmiştir. Hapishanedeki vatandaşların okuma-yazma öğrenebilmesi için çalışmalar yürütmüştür. Balo ve piyango bağışlarından elde edilen gelirin bir kısmını yoksul ailelere yardım olarak veren sosyal ve yardım şubesi, bir kısmı ile de sinema makinesi getirmiştir. Bu kol 1947 yılında 67 kişiye 876 lira yardımda bulunarak, kendisinden beklenen görevi mali duruma göre yapmıştır⁴³⁰.

Vatandaşların birbirine ve topluma karşı görevleri yani vatandaşlık ve medeni bilgiler, aile hayatı, devlet ve millet kavramları, vazife, hak, vergi, askerlik mükellefiyeti, Atatürk ilkelerinin tahlili ve halka anlatımı, bölgemizdeki sosyal ve millî kurumların faydaları ve hizmetlerinden halkı haberdar etmek bu şubenin üstlendiği diğer görevlerdi⁴³¹.

2.5.6. Halkevi Dershaneleri ve Kurs Şubesi

Halkevi dershanesi ve kurs şubesi, 1934 yılında okuma yazma kursları açarak millî eğitimin okuma oranının yükseltmesi davasına çalışmıştır⁴³². Fransızca ve matematik kursları açan bu kol, sürekli gelen okurlarına da bilgi takviyesinde bulunmuştur. Derslerinden bütünlemeye kalan öğrenciler için kurslar açmış ve öğrencileri desteklemiştir. Halkevi aracılığı ile yapılan ve halkı bilinçlendirmeye yönelik olan konferansları kahvehanelerde gerçekleştirdiği de olmuştur⁴³³.

1940 yılı teftiş raporuna göre Halkevi kursları arasında; hemşirelik, hastabakıcılık ve motor kursları da bulunmaktadır⁴³⁴. 1940 yılında açılan hemşirelik ve hastabakıcılık kursunu başarı ile tamamlayanlara dönemin valisi Tevfik Hadi Baysal

⁴²⁹ Etem Ertem, "Isparta Halkevinin Bir Yıllık Çalışmasına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s. 1533-1534.

⁴³⁰ "Halkevimizin Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, s. 1633.

⁴³¹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-9.

⁴³² "Halkevi Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 12, S. 142-143-144, Isparta, 1946, s. 1984.

⁴³³ "Evimizden Haberler", *Ün Dergisi*, C. 7, S. 73-74, Isparta, 1940, s. 1029.

⁴³⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.212.1-25.

tarafından diplomaları verilmiştir. Diploma töreninde bir asker tarafından hemşire ve hastabakıcıların orduda görecekları önemli görevleri anlatan bir konuşma yapılmıştır. Biçki-nakış, resim, müzik, atış kursları, İngilizce kursları 1940 yılında açılan diğer kurslardır⁴³⁵.

1947 yılında ortaokulda bütünlemeye kalan öğrencileri desteklemek amacıyla Matematik ve Fransızca kursları açılmış ve tutulan öğretmenlere aylık ücret verilmiştir. Bu yılda matematik kursuna 20, Fransızca kursuna 17 öğrenci devam etmiştir. Aynı yıl halk dersaneleri resim kursu da açmış ve 16 öğrenci resim kursuna devam etmiştir. Resimde başarı gösteren öğrencilere 53 lira 23 kuruşluk hediye dağıtılmıştır⁴³⁶. 1949 yılında ilk kez üç aylık İngilizce kursu açılmıştır⁴³⁷.

2.5.7. Kitaplık ve Yayın Şubesi

Kitaplık ve yayın şubesinin açılışının temel amacı halk bilgisini arttırmaktır. Bu nedenle her Halkevinde bir okuma odası ve kütüphane açılmıştır. Halkın ihtiyacına göre kitap bulundurmak, halka okuma sevgisi kazandırmak, köylere seyyar kütüphane götürmek, kitap sergileri açmak, halkın güncel haberlerden uzak kalmaması için yayımladığı gazete ve dergileri okuma odalarında bulundurmak bu şubenin görevleri arasındadır⁴³⁸.

Yayın işlerini diğer kollarla birlikte çalışarak yürütmüştür. Isparta yerel tarihi, coğrafyası ve etnik özellikleri araştırmalarının yayımlandığı *Ün* dergisini bu şube çıkarmıştır. Isparta Halkevi binasının içinde iki kütüphane yer almıştır. Bunlardan ilki Halkevi Kütüphanesidir. Merkezden gönderilen mobilyalar ile oluşturulan bu kütüphanede 2.496 cilt kitap bulunmaktaydı. Sadece Cuma günleri kapalı olan, gece ve gündüz halka açık olan bu kütüphanede, 1943 yılı içinde 12.169 erkek ve 3.947 kadın yurttış faydalanmıştır. İkincisi ise Halkevi Odalarıdır. Burada 3.947 adet muhtelif eser bulunmaktaydı. Gece ve gündüz halkın istifadesine sunulan yerde bir yıl içinde 10.188

⁴³⁵ “Haberler”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 80-81, Isparta, 1940, s. 1118.

⁴³⁶ Fikri Aytaç, “Isparta Halkevinin 1947 Çalışmasına Kısa Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 14, S. 163-164-165, Isparta, 1947-1948, s. 2212.

⁴³⁷ Fikri Aytaç, “Isparta Halkevinin 1948 Yılı Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2278.

⁴³⁸ Tülin Turan, *Isparta Kültür Tarihinden Bir Kesit: Isparta Halkevi ve Faaliyetleri (1933-1969)*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004, s. 58.

erkek ve 4.406 kadın okur faydalanmıştır⁴³⁹. Halka ve öğrencilere kitap temini yanında gazete ve dergileri takip etme imkânı da sağlamıştır⁴⁴⁰. *Ün* dergisi bu kolun yayımlaması ile basılmakta ve masrafı takip edilmekteydi⁴⁴¹.

Cumhuriyet Döneminde, Isparta’da Halkevlerindeki kütüphanelerden başka ayrıca üç tane de kütüphane kurulmuştur. Bu kütüphanelerden birisi Isparta Merkez ilçede, birisi Yalvaç’ta ve diğeri Şarkikaraağaç ilçelerinde açılmıştır⁴⁴². 1935 yılının başında Isparta Halkevine bağlı bir kitap sarayı açılmıştır⁴⁴³. Hilmi Dilmen’in 1938 yılında *Ün*’de yayınladığı bir yazısında Isparta’nın Merkez kazasındaki kütüphaneler ve sahip oldukları kitap sayıları aşağıdaki gibi verilmiştir⁴⁴⁴:

Tablo 13. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Isparta’daki Kütüphaneler

Kütüphaneler	
1	3.840 Ciltli Halil Hamit Paşa Kütüphanesi
2	2.821 Ciltli Ortaokul Kütüphanesi
3	1.337 Ciltli Halkevi Kütüphanesi
4	1.100 Ciltli Öğretmenler Kütüphanesi
5	- Orduevi Kütüphanesi

Kaynak: *Ün Dergisi*, C.4, S.45-46, 1938, s.650.

Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılâbı hakkındaki eserlerin, nutuk ve konferansların aynen veya özet olarak yayınlamak, ilgili konular dâhilinde yabancı kaynaklardan nakil ve tercüme yapmak, memleketteki bilimsel-sosyal gelişim haberleri duyurmak ve gençlerimize yararlı bilgiler neşretmek bu şubenin göreviydi⁴⁴⁵. Isparta köy ve ilçelerinden okumak için gelip gaz bulmada sıkıntı yaşayan, pansiyon veya kirada bulunan öğrencilerin, Halkevi kütüphanelerinde çalışarak günlük dersleri için hazırlanmaları yine bu şube sayesinde gerçekleşmiştir⁴⁴⁶.

⁴³⁹ Etem Ertem, *a. g. m.*, 1943, s. 1533.

⁴⁴⁰ “Halkevi Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 12, S. 142-143-144, Isparta, 1946, s. 1985.

⁴⁴¹ Fikri Aytaç, *a. g. m.*, 1947-1948, s. 2212.

⁴⁴² “Cumhuriyet Devrinde Isparta Maarifindeki İnkişaf”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

⁴⁴³ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-14.

⁴⁴⁴ *Ün Dergisi*, C. 4, S. 45-46, Isparta, 1937-1938, s. 650.

⁴⁴⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-9.

⁴⁴⁶ “Halkevimizin Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, s. 1634.

1940 yılı teftiş raporuna göre, Halkevi Kütüphanesine ücretli olarak bir memur atanmaktadır. Bununla birlikte işler daha düzenli yürümekte ve kütüphanedeki kitap ve gazetelerin sayısı arttırılmaya çalışılmıştır⁴⁴⁷. 1948 yılında Genel Sekreterliğin, Isparta Sinemasına halka izlettirilmek üzere göndermiş olduğu; *Missori'nin İntibaları*, *Sıtma Savaşı*, *Çocuk Islahı* filmleri bu şube aracılığıyla gösterime konmuştur⁴⁴⁸.

Isparta Halkevi kuruluşundan kapanışına kadar Isparta'da iki yerel gazete ve iki yerel dergi çıkarmıştır. Bunlar; *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet gazetesi*, *Doğan gazetesi*; *Ün ve Enerji dergileridir*⁴⁴⁹. Halkevinin yayıncılıkta bazı kuralları vardır. Bunlar; yazıların halkın anlayabileceği sade bir dille yazılması, fikirler açık bir şekilde ifade edilmesi, yazıların siyasi olmaması, aktarılan bilgilerin yerel olması ve her yazılan yazının belgeye dayalı olmasıdır⁴⁵⁰.

Ün Dergisi: Isparta Halkevinde 4 Mart 1944 günü gecesi Isparta'nın entelektüelleri bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantı sonunda Halkevinin faaliyetlerini anlatan bir dergi çıkarmaya ve adının *ÜN* olmasına karar verilmiştir⁴⁵¹. *Ün* dergisi yerel araştırmalarımızın aynası görevini görmüştür. Halk ve Türk bilginleri tarafından sevilen ve tutulan bir dergi olmuştur. Ayda bir kere 1000 nüsha olarak basılmaktaydı. Türkiye'de mevcut olan 103 Halkevine, resmî makamlara, Türk kültür kurumlarına, Türk bilim insanlarına ve Isparta Halkevi üyelerine ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Cüzi bir miktarla, sadece basım masrafını karşılayacak şekilde abonmanlara dağıtılmıştır⁴⁵². Dergi, Isparta İlk Adım Matbaasında basılmıştır⁴⁵³.

Enerji: Kültür ve eğitim dergisidir. Ayda bir defa 32 sayfa olarak 500 adet basılmıştır. Doğan Basımevinde basılırdı. 250 adedi bölgede ve 250 adedi de bölge dışında dağıtılırdı.

Resmî Isparta: Yayım hayatına 1922'de Isparta adıyla başlayan gazete, Cumhuriyetin ilanından sonra 1935 yılının Haziran ayına kadar *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi* adıyla, 1935 yılının Haziran ayı itibariyle *Cumhuriyetçi Isparta* ve 1937

⁴⁴⁷ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.212.1-25.

⁴⁴⁸ Fikri Aytaç, *a. g. m.*, 1947-1948, s. 2213.

⁴⁴⁹ Hilmi Dilmen, "Isparta'da Okuma İşleri", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 45-46, Isparta, 1937-1938, s. 650.

⁴⁵⁰ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:834.296.1-9.

⁴⁵¹ "Halkla Konuşma: Ün Üç Yaşına Girerken", *Ün Dergisi*, C. 2, S. 22, 23, 24, Isparta, 1936, s. 313.

⁴⁵² BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.210.1-38.

⁴⁵³ Hilmi Dilmen, *a. g. m.*, 1937-1938, s. 650.

yılından 1955 yılına kadar *Isparta* adı ile yayımlanmıştır. 1935 yılında maddi yetersizlikten dolayı kapatılması düşünülen gazetenin yayımını Halkevi yayımcılık şubesi üstlenmiş ve gazete basılmaya devam etmiştir. Resmî vilâyet gazetesi olarak haftada bir kez yayımlanmıştır⁴⁵⁴.

Doğan Gazetesi: Ocak 1938’de halk gazetesi olarak yayım hayatına başlamıştır. Gazete, haftada bir defa olmak üzere çıkarılmıştır. Cumartesi günleri yayımlanan Doğan Gazetesi, haftada 300 adet Doğan Basımevinde basılmaktaydı⁴⁵⁵.

2.5.8. Köycülük Şubesi

Köylerimizin yaşayışını ve geleceğini Türk medeni şartlarına göre düzenlemek; tarihi, sosyal, siyasi bünyemize halk yaşayışını geliştirmek; Köy Kanunu’nun her maddesi üzerinde köylünün anlayabileceği bir dille analiz etmek bu şubenin göreviydi. Köy kıyafetleri, köy evleri, köy ekonomisi, köy okulları, köy tarımı, köy sağlığı kısaca köy hayatı ile ilgili her şeyi incelemek ve köylü için çalışmalar ortaya koymak bu şubenin çalışma alanıdır⁴⁵⁶.

Köycülük şubesi, Burdur’un Belönü, Isparta’nın İslâmköy ve Lağus* köylerine birer gezi yaparak halkı ziyaret etmiş, köylülerin istedikleri dokuma tezgâhları ve ipliklerin temini için hükümet ile gerekli yazışmaları yapmıştır. Köycülük kolu köylere giden heyet içinde doktor da bulundurur köylülerden hasta olanları muayene edilmesini sağlardı⁴⁵⁷. Köylere gezi düzenleyen bu şube, ziraat ile de ilgilenir, bu konuda köylüye tavsiyelerde bulunurdu. Köyleri ziyaret eden köycülük şubesi heyeti, köylerde hayvan bakımı, ağaçlandırma, tohum ıslahı, Köy Kanunu uygulanması, eski eserlerin korunması, köy yatı mekteplerinin faydaları, köyde temizlik işleri gibi konular üzerine konuşmalar yapmıştır⁴⁵⁸.

⁴⁵⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.210.1-39.

⁴⁵⁵ *Geçmişten Günümüze Isparta*, Hazırlayan: Hüseyin Gül, Songül Boybeyi, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Desen Ofset, Ankara, 2009, s. 365.

⁴⁵⁶ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:66.251.1-163.

* Yakaören

⁴⁵⁷ “Halkevi Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta 1941-1942, s. 1316.

⁴⁵⁸ “Halkevimizin Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, s. 1634.

Şube, Lağus, Deregümü, Atabey, Diyedin köylerinde çilek yetiştirmede başarılı olmuştur⁴⁵⁹. 1934 yılının Eylül ayında Lâğus, Deregümü, Kayı ve Çünür köylerinin sandıklarına gelir sağlayabilmek uygun gördükleri çayırılık alanlarda eğlence ve panayır düzenlemiştir. Bu panayırlarda her türlü köy mahsulleri ve el işlemleri sergilenerek en iyi hayvan yetiştirenlere ödüller verilmiştir. Bu aktivite için lazım olan her şeyi köycülük şubesi karşılamıştır⁴⁶⁰. 1936 yılı Halkevi çalışma raporuna göre, köycülük şubesi köylünün şehirdeki işlerini kolaylaştırmış ve 267 köylünün tapu ve nüfus işlerini yapmıştır⁴⁶¹.

1940 yılında, köylülerin Ziraat Bankasına olan borçlarının, hasılatı satmadan önce alınması durumunun sıkıntı oluşturması nedeniyle borçların ekim ayında alınması talep edilmiş ve köycülük şubesi aracılığı ile parti merkezine iletmıştır. Köylünün bu isteği merkez tarafından kabul edilmiştir⁴⁶². 1947 yılında merkeze yakın köyler Isparta Halkevine davet edilerek “Köy Geceleri” tertip edilmiştir. 1948 yılında köylülerin katılımıyla Isparta Halkevinde “Toprak Bayramı” kutlanmıştır⁴⁶³. 1949 çalışma raporuna göre köycülük şubesi maddi destek alamadığı için bu yıl ilk kez çalışma faaliyetleri gerçekleştirememiştir⁴⁶⁴.

2.5.9. Müze ve Sergi Şubesi

Isparta ve çevresinin tarihi eserler bakımından zengin olması burada bir müze açılmasını gerekli kılmıştır. Roma, Bizans, Selçuk, Türk, Hristiyan, İslâm eserleri burada yan yana bulunmaktadır. Cumhuriyet Döneminde, Isparta Halkevinin yürüttüğü çalışmalar ile bu eserlerin birçoğunun yerin üstünde ancak büyük bir kısmının da yerin altında gömülü olduğu tespit edilmiştir. Isparta, Eğirdir, Ağlasun, Uluborlu, Yalvaç gibi zengin ve eski medeniyet merkezlerinden çıkan birçok tarihi eserlerimiz yabancı müzelere taşınmıştır. British Müzesinde; Baris-Isparta, Prostanna-Eğirdir, Sagalassos-

⁴⁵⁹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-6.

⁴⁶⁰ “Köy Panayırı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 29 Ağustos 1934.

⁴⁶¹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-6.

⁴⁶² BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.212.1-25.

⁴⁶³ Fikri Aytaç, “Isparta Halkevinin 1947 Çalışmasına Kısa Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 14, S. 163-164-165, Isparta, 1947-1948, s. 2212.

⁴⁶⁴ Fikri Aytaç, “Isparta Halkevinin 1948 Yılı Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2278.

Ağlasun, Apollonia-Uluborlu, Antiocheia-Yalvaç gibi Pisidia bölgesinden çıkan paralarımız sergilenmektedir⁴⁶⁵.

Sosyal yardım ve köycülük şubeleriyle birlikte etnoğrafik ve folklor araştırmaları için köy gezilerine katılan müze ve sergi şubesi, buralardan toplayabildiği eşyalar ile Halkevinde bir odayı müze deposu yapmıştır. 1934 yılında *Ulus* gazetesinin yaptığı habere göre Isparta Halkevi, Isparta'nın köylerinde eski eserleri arama çalışmalarını plânlı bir şekilde ve özveri ile sürdürmüştür. Her köy çeşitli yönlerden taranarak bitiminde oluşturulan raporlar, Isparta Halkevine sunulmuştur⁴⁶⁶. Isparta Müzesi açılırken, Halkevi görevlileri Isparta gençliğine yerel gazete aracılığıyla çağrıda bulunmuş ve müzede toparlanacak objeler için bir takım ricalarda bulunmuşlardır. Bazıları şöyledir: *“Müzemizin programında ilimizin çevresi içinde bulunan eski eserlerin bulundukları yerleri bir harita üzerinde göstermek de vardır. Bu harita yapıldıktan sonra bu eserlere ait bilgileri toplamak amacımızdır. Bu gibi işlerin başarılabilmesi için birkaç meraklı kimsenin çalışması kâfi değildir. İlimizi tanımak yönünden düşünce itibariyle genç olan her yurttaşın bu alanda çalışarak üzerine düşen ödevi yerine getirmesi gerekir. Bu araştırmalar sırasında müzemizle alakadar etnografik ve arkeolojik eserleri toplayarak müzemize getirmeleri, getirilemeyecek olan eserlerin yerlerini ve biçimlerini fotoğraflarıyla birlikte topladıkları bilgi vesikalarıyla Halkevimize teslim etmeleri rica olunur.”*⁴⁶⁷

Isparta Halkevi Başkanı Fehim Aksu'nun 1935 yılında *Ün* dergisinde Isparta'da bir müze açılması gerekliliğini şu sözler ile ifade etmiştir: *“Isparta ili, bağrında tarihimizin ve sosyal varlığımızın en değerli anıtlarını, hazinelerini saklayan toprağımızdan bir parçadır. Burada görülen tarihsel yapıları korumak ve taşınması mümkün olan her çeşit izleri, eşyaları yerin öğretmeni, muhtarı ve kaymakamına teslim ederek Isparta Halkevi Müzesine yollamak ulusal bir borçtur. Bu hizmetin yapılmasıyla duyulacak manevi zevk pek derindir. İlimizde her yurttaşın bu zevki tadabileceği pek çok fırsatlarla karşılaşacağına inanıyoruz.”*⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Hikmet Turan Dağloğlu, “Isparta’ya Bir Müze Deposu Açmalıdır”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 13 Mart 1935.

⁴⁶⁶ “Isparta-Aksu Vadisi”, *Ulus*, İlkanun/ Aralık 1934.

⁴⁶⁷ Etem Ertem, “Müzemiz Açılırken”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 31 Temmuz 1935.

⁴⁶⁸ Fehim Aksu, “Halkevi Müzesi”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 19, Isparta, 1935, s. 280.

Halkevinin programlı köy ve tarih gezilerinde rastlanan eski eserler özenle toplatılmıştır. Bu eserlerin korunması için gerekli olan müze, 9 Mayıs 1935'te törenle Halkevi binasında açılmıştır. Üç oda bir salondan ibaret olan Isparta'nın ilk müzesi, Halkevinin en alt katında açılmıştır⁴⁶⁹. Isparta Halkevi Müzesinin açılma amacı iki madde ile ifade edilebilir. Bunlardan ilki; Isparta'da çok eski devirlerde başlayan Türk varlığının kalıntılarını toplayarak, Türk sanatındaki yüksek zevk ve inceliği ortaya çıkarmaktır. İkincisi ise Isparta halkının kültürel gelişimleri için oluşturulacak olan müzeden faydalanmalarını sağlamaktır⁴⁷⁰.

Isparta Müzesi, arkeolojik kalıntılar ve evlerin sandıklarında saklanan eski eşyaların müze müdürlüğüne teslim edilmesiyle oluşturulmuştur⁴⁷¹. Müze şubesinin, arkeolojik ve etnografik eserleri para ile satın aldığı da olmuştur. Toplanan etnografik eserlerle bir müze açabilmek için merkezden para yardımı alınmıştır⁴⁷². Açılan bu müzede; kâğıt, deri kumaş, maden, taş ve toprak cinslerinden tarihi değeri olan yüz parçaya yakın obje sergilenmiştir. Arkeolojik değeri olan daha fazla objeye ulaşılmasına rağmen yer darlığından dolayı hepsi sergilenememiştir⁴⁷³. Müzeyi açıldığı yıl, 1138 vatandaş ziyaret etmiştir⁴⁷⁴. Gayretli çalışmalar sonunda açılan Isparta Müzesi, ziyaret edilen Isparta halkı tarafından çok beğenilmiştir⁴⁷⁵.

1946 yılında, Isparta Halkevi Başkanı Fehim Aksu, *Isparta* gazetesindeki *Isparta'da Müze İhtiyacı* isimli yazısında, Isparta Müzesi'nin 1935 yılında Halkevi teşebbüsü ile açıldığını ancak açıldığı gündeki gibi kaldığını ve gelişmediğini, Isparta'nın daha büyük bir müzeye ihtiyacının olduğunu ve bunun için gerekli kültür birikimi ve kalıntı zenginliğine sahip olduğunu kaydetmiştir. Daha büyük ve daha çok eserin sergilenmesi için müzenin yeni yeri olarak merkezdeki İplikçi Cami seçilmiştir. İplikçi Caminin onarılarak müzeye çevrilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuş, açılacak bu yeni müze ile şehrin en işlek bölgesinin süslenmiş olacağı fikrini beyan etmiştir⁴⁷⁶.

⁴⁶⁹ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-7.

⁴⁷⁰ Fehim Aksu, "Halkevi Müzesi", *Ün Dergisi*, C. 2, S. 21, Isparta, 1935, s. 297.

⁴⁷¹ "Halkevi Müzesi Ve Kadınlarımız", *Ün Dergisi*, C. 3, S. 31, Isparta, 1936, s. 448.

⁴⁷² Etem Ertem, "Isparta Halkevinin Bir Yıllık Çalışmasına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, s.1535.

⁴⁷³ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:661.210.1-39.

⁴⁷⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:986.819.1-7.

⁴⁷⁵ "Dördüncü Kurultay", *Kurun*, 11 Mayıs 1935.

⁴⁷⁶ "Isparta'da Müze İhtiyacı", *Isparta*, 23 Ocak 1946.

Müze ve sergi şubesi, güzel sanatlar ve tarih şubesi ile birlikte 23 Şubat 1947 tarihinde, Halkevi salonunda millî kılık ve kıyafete ait bir sergi açmış, halk bu sergiye yoğun ilgi göstermiştir. Binlerce kişinin ziyaret ettiği bu sergi halkın takdirini toplamıştır⁴⁷⁷. 1949 yılında Isparta'da İngiltere Büyükelçiliği Basın Dairesi tarafından açılan İngiliz tarım sergisini 11.629 vatandaş ziyaret etmiş ve 5.977 vatandaş da filmini izlemiştir⁴⁷⁸.

Halkevlerinin faaliyetleri genel olarak değerlendirildiğinde, yapılan etkinliklerin en önemli özelliğinin savaştan yeni çıkmış bir toplumu tekrar bir araya getirici bir yönünün bulunduğu ve yeni kurulan ulus devletinin yaratıcılarından olduğu söylenebilir. İsmet İnönü'nün (1934) şu sözü de bu hususun ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir: *“Bu vatanın asırlardan beri muhtaç olduğu şey vatandaşların tek bir aile gibi toplanarak orada vatanın ilerlemesine medar olacak esaslı faaliyetleri beraber tanzim etmeleri ve beraber tatbik etmeleridir.”*⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Fikri Aytaç, “Isparta Halkevinin 1947 Çalışmasına Kısa Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 14, S. 163-164-165, Isparta, 1947-1948, s. 2211.

⁴⁷⁸ Fikri Aytaç, “Isparta Halkevinin 1948 Yılı Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2278.

⁴⁷⁹ Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, İdeal Matbaacılık, Ankara, 1990, s. 8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ISPARTA’NIN İDARİ VE SİYASİ DURUMU

3.1. İdari Hayat

Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki yönetimin taşra teşkilatlanmasının temelinde, 1864 ve 1871 yıllarında Abdülaziz döneminde yayımlanan Vilâyet Nizamnamesinin olduğu söylenebilir. Vilâyet Nizamnamesine göre Osmanlı tarihinde ilk kez modern şekilde yerel yönetim teşkilatı oluşturulmuştur. Teşkilat; vilâyet, liva (sancak), kasaba, nahiye ve köylerden oluşan yönetim birimlerine ayrılmış ve il yönetiminin temelleri atılmıştır. Vilâyet Nizamnameleri ile halkın seçim yoluyla katıldığı *Umumi Meclis*, *Genel Meclis* ve *İdare Meclisleri* açılmıştır. Bu yerel meclisler, 1876 *Kanuni Esasi* ile anayasada yerini almıştır⁴⁸⁰. Isparta’da kentleşme, 1924 yılında çıkarılan Köy Kanunu ile başlamıştır⁴⁸¹. Bu kanun ile yerleşim yerleri; köy, kasaba, kent ve büyük kent olmak üzere dörde ayrılmıştır⁴⁸².

3.1.1. İlçeler

Isparta ili Cumhuriyet’in ilanından önce Konya Vilâyetine bağlı bir sancaktı. 1920 yılında ayrılarak bağımsız bir sancak halini almıştır⁴⁸³. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte il olan Isparta’nın bu dönemde beş ilçesi bulunmaktadır. Bunlar; Merkez, Eğirdir, Şarkikaraağaç, Uluborlu ve Yalvaç ilçeleridir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, Keçiborlu ve Atabey Eğirdir’e, Gelendost Yalvaç’a, Senirkent Uluborlu’ya bağlı birer nahiyedir⁴⁸⁴.

1927 ve 1935 yılı nüfus sayımlarında Isparta’nın beş merkez ilçesi gösterilirken, 1940 yılı nüfus sayım sonuçlarında Sütçüler ilçesi ile birlikte altı ilçe

⁴⁸⁰ Yeter Çiçek, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.1, 2014, s. 58.

⁴⁸¹ Resmî Gazete No: 442, 7 Nisan 1924, s. 336.

⁴⁸² Mustafa Koç, *Baris-Hamit-Hamitâbad Tüm Yönleri İle Isparta*, Türk Köyü Yayınları, Isparta, 1983, s. 3.

⁴⁸³ Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, *a. g. e.*, s. 73.

⁴⁸⁴ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 20.

gösterilmektedir⁴⁸⁵. 1950 nüfus sayımı sonucunda ise Isparta ilçeleri arasında Keçiborlu'nun olduğu görülmektedir⁴⁸⁶. Tek Parti Dönemi sonunda Isparta'da toplam yedi ilçe bulunmaktadır.

3.1.2. Mahalleler

Böcüzâde Süleyman Sami Bey, 1910 yılında Isparta'nın 24 Müslüman mahallesi, 4 Rum mahallesi ve 1 Ermeni mahallesi olduğu bilgisini vermektedir. Şehirde toplamda 3381 hanenin olduğunu, bunlardan 800'ünün Rum, 98 hanenin Ermeni ve kalanın da Müslüman hanesi olduğunu kaydetmiştir⁴⁸⁷. Cumhuriyet'ten önceki dönemde, Çavuş, Kemer, Emre ve Temel Mahallelerinde Rumların, Germiyen Mahallesinde ise Ermenilerin yaşadığı bilinmektedir⁴⁸⁸.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Isparta merkezde yirmi beş mahalle bulunmaktadır. Bunlar; Dere, Yenice, Doğancı, Keçeci, Yayla, Poyraz, Sinan, Pazar, Çelebiler, Tabaklar, İğneci, Sülübey, Gülcü, Hisarefendi, Hisar, Germeyen, İskender, Gazi Kemal, Orta, Çay, Tekke, Yeni, Kemer, Çavuş ve Temel mahalleleridir. 1944 yılında bu mahallelerden bazılarının ismi değişmiştir. Poyraz PirMehmet Mahallesi, Tabaklar Kurtuluş Mahallesi, Hisarefendi Hisar Mahallesi, Germeyen İskender Mahallesi, Orta Kepeci Mahallesi, Çay Sermet Mahallesi adını almıştır. Bazı mahalleler birleşerek yeni isim almıştır. Tekke ve Yeni mahalleleri birleşerek Hızırbey, Sinan ve Pazar mahalleleri birleşerek Kutlubey, Kemer-Çavuş-Temel mahalleleri de birleşerek Turan Mahallesi adını almıştır⁴⁸⁹.

3.1.3. Valiler

Isparta'nın Cumhuriyet Dönemi valileri, Isparta'nın bayındırlığı, ilin her açıdan zenginleşmesi ve ilerlemesi için faaliyetlerde bulunmuştur. Isparta'da açılan fabrikalar, okul ve cami imarları, yol ve köprü yapımı, anıt gibi yapıların inşası, Cumhuriyet

⁴⁸⁵ Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1940, Ankara, 1941, s. 340.

⁴⁸⁶ Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1950, Ankara, 1961, s. 36.

⁴⁸⁷ *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 31.

⁴⁸⁸ Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, *a. g. e.*, s. 75.

⁴⁸⁹ Enver Süldür, *a .g. e.*, s. 30-31.

hükümetleri ve Isparta valilerinin ortaklaşa çalışmaları ile gerçekleşmiştir⁴⁹⁰. Aşağıdaki tabloda Tek Parti Dönemi Isparta Valileri yer almaktadır. Tabloda yer alan bilgilere göre Isparta'nın ilk Tek Parti Dönemi Valisi Müfit Bey'dir. Müfit Bey'de sonra sırasıyla Ekrem Bey, Durmuş Bey, Fevzi Daldal, Tevfik Hadi Baysal, Selahattin Üner, Rıfat Şahinbaş, Nuri Atay ve Asım Türali valilik görevini yürütmüşlerdir.

Tablo 14. Tek Parti Dönemi Isparta Valileri

Adı Soyadı	Göreve Başlama Tarihi	Görevi Bitirme Tarihi
Müfit Bey	24 Eylül 1921	26 Eylül 1925
Ekrem Bey	17 Teşrinievvel/Ekim 1925	24 Eylül 1930
Durmuş Bey	24 Temmuz 1930	21 Kasım 1932
Fevzi Daldal	1932	1939
Tevfik Hadi Baysal	30 Mayıs 1939	10 Kasım 1941
Selahattin Üner	11 Aralık 1941	13 Kasım 1942
Rıfat Şahinbaş	20 Kasım 1942	3 Ağustos 1944
Nuri Atay	11 Temmuz 1945	24 Temmuz 1947
Asım Türali	28 Temmuz 1947	17 Nisan 1950

Kaynak: *Isparta İl Yıllığı*, 2003, s. 434.

3.2. Siyasi Hayat

Bu başlıkta Isparta'da siyasi hayat, tek parti ve il teşkilatlanması açısından ele alınmıştır. Isparta'yı mecliste temsil eden milletvekilleri ile belediye başkanlığını yürüten isimlere yer verilmiştir.

3.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Isparta İl Teşkilatlanması

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı öncesi 1913'te çıkardığı *Vilâyet Kanunu* ile valinin ve yerel meclislerin yetkilerini genişleterek ülke idaresine katılımları arttırılmıştır⁴⁹¹. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Anadolu'da işgallerin başlamasıyla çeşitli şehirlerde Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. Kurulan bu millî cemiyetler 7 Eylül 1919'da Sivas Kongresinde Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adı altında birleştirilmiştir. Isparta'da kurulan *Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* buna bir örnek teşkil etmektedir. Isparta'da

⁴⁹⁰ Hikmet Dağlıoğlu, "Isparta Mutasarrıf, Mutesellim Ve Muhassılları", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 40, Isparta, 1937, s. 575.

⁴⁹¹ Yüksel Kaştan, "Osmanlı Devleti'nde 1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanun-i Muvakkati İle Vilâyet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 2016, s. 83-84.

cemiyetlerin kuruluşundan sonra Isparta mutasarrıflığı tarafından İstanbul Hükümeti ile bağlantı kesilmiş, Heyet-i Temsiliye'ye bağlanılmıştır. Milli Mücadele Dönemi Isparta Milletvekilleri şu isimlerden oluşmuştur: Cemal Paşa* (Mersinli), Hacı Tahir (Kucur), Hafız İbrahim (Demiralay), Hüseyin Hüsnü (Özdamar), İsmail Remzi (Berkün), Mehmet Nadir (Süldür)⁴⁹².

Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partisi kurulmuştur. Gazi Mustafa Kemal 8 Nisan 1923'te ARMHC'nin Halk Fırkasına dönüştürüldüğünü açıklamıştır. Seçimlerin bitmesi ve meclisin toplanmasıyla 9 Eylül 1923'te parti resmen kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası adını alan partinin nizamnamesine göre; her yıl ocak, nahiye ve kaza kurultayları; her iki yılda bir vilâyet kurultayları toplanmaktaydı. Parti büyük kurultayı ise dört yılda bir yapılırdı. Toplanan kurultaylar, parti arkadaşları ülkü ortaklığı ile hareket ettikleri için sıcak bir havada geçmekteydi. Kurultaylarda halkın istek ve ihtiyaçları sayılırdı. Alınan kararlarda her vatandaşın uzaktan veya yakından ilgisi bulunurdu. Parti çalışanları, ulusun geleceğini ve vatanın devamlılığını her şeyden üstün tutarak çalışmıştır⁴⁹³. Isparta idare heyeti verilen her görevi yapan ve her hayırlı işe koşan kimselerdi. Üyeler karşılıklı olarak birbirlerine bağlıydılar⁴⁹⁴.

1935 yılında toplanan Isparta umumi meclisi ilk toplantısını 19 Şubat 1935 tarihinde yapmıştır. Dönemin Isparta Valisi Fevzi Daldal merkeze çektiği telgrafta toplantıyı bu şekilde ifade etmiştir: “*Toplantı memleket için çalışmak hususunda samimi duygular içerisinde geçmiştir.*”⁴⁹⁵ 9 Mayıs 1935 tarihinde CHP'nin büyük kurultayının dördüncü açılışı Isparta'da coşku içerisinde kutlanmıştır. Kutlama için şehir birkaç günden önce hazırlanmaya başlanmış ve baştanbaşa süslenmiştir. Kutlama Isparta Halkevi bahçesinde gerçekleşmiştir. Atatürk'ün kurultayda verdiği söylev radyodan dinlenmiştir. Binlerce kişinin katıldığı kurultay açılışında söylev dinlendikten sonra toplantı yapılmıştır. Toplantıda Cumhuriyet'in ilanından sonra o güne dek yapılan

* Mersinli Cemal Paşa, I. Meclise Osmanlı Mebusan Meclisinden katılmıştır. (Kaynak: Turgut Ermumcu, “I. Dönem TBMM’de Isparta Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, Isparta, 2010, s. 140.

⁴⁹² *Milli Mücadelede TBMM’ye Çekilen Telgraflar*, Hazırlayan: Haluk Selvi, Bülent Cırık, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, TBMM Basımevi, 2020, Ankara, s. 198-199.

⁴⁹³ Fehim Aksu, “9 Mayıs 1935 Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Kurultayı”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 14, Isparta, 1935, s. 85-186.

⁴⁹⁴ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:271.1083.1-37.

⁴⁹⁵ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:43.178.7-5.

işler değerlendirilmiş ve Atatürk inkılâplarına bağlılık telgraf yazıları ile bildirilmiştir⁴⁹⁶. 1936 yılı Vilayet Genel Kurulu 12 Mart'ta Vali Fevzi Daldal başkanlığında toplanmıştır. Toplantıda bir yıllık faaliyetler değerlendirilmiş ayrıca gizli bir oylama yapılmıştır. Bu oylama ile Yaşar Çelik ikinci reis seçilmiştir⁴⁹⁷. 1936 yılında yapılan son Genel Kurul toplantısında bir yıl sonraki toplantının 4 Mart 1937 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır⁴⁹⁸.

Tek Parti Döneminde 1923, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943'te olmak üzere toplam altı genel seçim yapılmıştır. Bu dönemde iki dereceli seçim sistemi uygulanmış seçimlere sadece Cumhuriyet Halk Partisi katılmıştır. Bu kapsamda önce ikinci seçmen seçimleri, ardından da milletvekili seçimleri yapılmıştır⁴⁹⁹. 1923 seçimlerinde Isparta'dan TBMM'ye Hafız İbrahim Efendi (Demiralay), Hüseyin Hüsnü Efendi (Özdamar), Mükerrerem (Karaağaç) katılmıştır⁵⁰⁰. 1927 yılı seçimlerinde bir önceki dönem isimlerine ek olarak Mehmet Rıza Dinçer Isparta milletvekili olarak TBMM'ye katılmıştır⁵⁰¹. 1931 yılı seçimlerinde Rıza Dinçer'in yerine Kemal Turan seçilmiştir. Diğer milletvekilleri tekrar seçilerek TBMM'ye girmiştir. *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*'nin Aralık 1934'te yer alan haberine göre 1935 yılında Isparta'nın genel nüfusunun 158 binin üstünde olacağı ön görülmüştür. Milletvekilliği yasasına göre 40 bin nüfusta bir milletvekili çıkarıldığından, Isparta'nın 4 milletvekili çıkarması ve 233 ikinci seçicinin olması onaylanmıştır⁵⁰². 1935 yılı seçim sonuçlarına göre bir önceki dönem milletvekilleri aynı kadroyla seçilmiştir. 1939 yılı seçim sonuçlarına göre Isparta'da seçilen milletvekilleri; Kemal Turan Ünal, Mükerrerem Ünsal, İbrahim Demiralay, Hüsnü Özdamar'dır. 4 Nisan 1939 tarihinde seçilen isimlere Dâhiliye Vekâleti tarafından mazbataları takdim edilmiştir⁵⁰³. Aynı yıl İbrahim Demiralay'ın

⁴⁹⁶ "Dördüncü Kurultay", *Kurun*, 11 Mayıs 1935.

⁴⁹⁷ "Şehir Haberleri: Genel Kurulun Açılması", *Cumhuriyetçi Isparta*, 18 Mart 1936.

⁴⁹⁸ Esin Yüzbaşı, *Cumhuriyet Döneminde Isparta (1923-1980)*, T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Muğla, 2019, s. 214.

⁴⁹⁹ Kadri Unat, "Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 6, Bahar 2015, s. 209-248.

⁵⁰⁰ *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara, 2010, s. 24-125.

⁵⁰¹ *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, s. 176-177.

⁵⁰² "Kaç Saylavımız Olacak?", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 26 Birinci Kanun/Aralık 1934.

⁵⁰³ BCA, Dosya No:30.10.0.0, Yer No:76.500.1-2.

ölümü üzerine yerine ittifakla Remzi Ünlü seçilmiştir⁵⁰⁴. 1943 yılı milletvekili seçimi hazırlıkları Isparta'da, İç İşleri Bakanlığından valiliğe gönderdiği tebligatla başlamıştır. Valiliğe 1943 yılı Şubat ayının 22'sine kadar ikinci seçmenlerin belirlenmiş olması gerektiği bildirilmiştir. 1943 seçimlerinde Isparta'da seçilen milletvekilleri; Mükerrer Karaağaç, Kemal Turan Ünlü, Kazım Aydar ve Cemil Tüzemen'dir⁵⁰⁵.

1946 yılında Isparta'da milletvekili seçimler 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmıştır. Isparta milletvekilliğinin tamamını CHP'li adaylar kazanmıştır⁵⁰⁶. 1946 yılı seçimlerinde Isparta'da beş milletvekili seçilmiştir. Kemal Turan Ünal, Kazım Aydar, Rıfat Güllü, Sait Köksal, Şevki Yalvaç, 1946 yılında Isparta'dan seçilen milletvekilleridir⁵⁰⁷. Dört yıl sonra Isparta'da yapılan milletvekili seçiminde önceki dönem milletvekillerinden devam göreve devam eden olmamıştır. Isparta'dan seçilen beş milletvekilinin tamamını Demokrat Parti çıkarmıştır. Bu milletvekilleri; Sait Bilgiç, İrfan Aksu, Tahsin Tola, Kemal Demiralay ve Reşit Turgut'tur⁵⁰⁸. 1950 yılında gerçekleşen seçimlerle birlikte Isparta'da Tek Parti Dönemi hayatı sona ermiş ve Demokrat Parti Dönemi başlamıştır. Nitekim bu seçim ardından gelen muhtarlık ve belediye seçimlerini de etkilemiştir. 13 Ağustos 1950'de yapılan muhtarlık seçimlerinde Isparta merkezinin 21 mahallesinden 20'sini DP adayları, birini ise CHP adayı kazanmıştır. 3 Eylül 1950 tarihinde yapılan belediye seçimlerinde ise DP'li Ali Boşgelmez büyük bir çoğunluğun oyunu alarak Isparta Belediye Başkanı seçilmiştir⁵⁰⁹.

3.2.2. Belediye Hizmetleri

Isparta'da ilk belediye 1876 Anayasasına göre, 1886 yılında kurulmuştur. İlk Belediye Başkanı ise Hacı Etemoğlu Hacı Ali Ağa'dır⁵¹⁰. Cumhuriyet Döneminde, Mustafa Kemal Paşa'nın belediyecilikle ilgili "*Şehircilik işlerinde de teknik ve plânlı esaslar dâhilinde çalışmak lazımdır. Bunun için belediyelerimizi türeli bir surette aydınlatmak, kılavuzlamak işiyle uğraşacak merkezde teknik büro kurulmasını tavsiye ederim.*" sözlerinden sonra Cumhuriyet yönetiminin 1930 yılında çıkardığı 1580 sayılı

⁵⁰⁴ BCA, Dosya No:30.10.0.0, Yer No:76.501.1-1.

⁵⁰⁵ TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950, s. 228-229.

⁵⁰⁶ "İl ve Şehir Haberleri: Milletvekili Seçimi", Isparta, 24 Temmuz 1946.

⁵⁰⁷ TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950, s. 422-423.

⁵⁰⁸ BCA, Dosya No:30.10.00, Yer No:77.510.20-3.

⁵⁰⁹ BCA, Dosya No:30.11.1.0, Yer No:218.40.11-2.

⁵¹⁰ Isparta İl Yıllığı, 1982, s. 339.

Belediye Kanunu ile Türkiye belediyeciliğinde büyük bir inkılâp yapılmış ve belediyecilik ihtiyaç ve hayat şartlarına göre yeniden düzenlenmiştir⁵¹¹. Bu kanunla diğer belediyeler gibi Isparta Belediyesi de çalışma sistemi belirlemiş ve Türkiye'nin önde gelen belediyelerinden biri haline gelmiştir⁵¹². Aşağıda Isparta'da Tek Parti Döneminde Belediye Başkanlığı görevinde bulunan isimlere ve görev sürelerine yer verilmiştir.

Tablo 15. Tek Parti Dönemi Isparta Belediye Başkanları

Adı Soyadı	Hizmet Tarihleri
Alaybeyzâde Hakkı Bey	1923-1926
Dr. Nuri Bey	1926-1927
Alaybeyzâde Hakkı Bey	1927-1929
Hilmi Çakmakçı	1929-1946
Kemal Demiralay	1946-1947
Tevfik Kınık	1947-1950

Kaynak: *Isparta İl Yıllığı*, 2003, s. 448.

1923-1950 yılları arasında Isparta il merkezinde belediye başkanlığını sırasıyla Alaybeyzade Hakkı Bey, Dr. Nuri Bey, Alaybeyzade Hakkı Bey, Hilmi Çakmakçı, Kemal Demiralay, Aleybeyoğlu Tevfik Kınık yapmıştır. Tabloda yer alan isimler değerlendirildiğinde, 1929-1946 yılları arasında Hilmi Çakmakçı yaptığı 17 yıllık görev süresiyle dikkat çekmektedir. Bu nedenle Tek Parti Döneminde Isparta'da yapılan belediye hizmetlerinin birçoğunun Hilmi Çakmakçı döneminde gerçekleştiği söylenebilir. Tek Parti Döneminin son belediye başkanı Aleybeyoğlu Tevfik Kınık'tır.

3.2.2.1. Bayındırlık

Birinci Dünya Savaşı başlangıcında 1914'te Isparta'da büyük bir deprem meydana gelmiş ve neredeyse tüm Isparta yıkılmıştır⁵¹³. Depremin sebep olduğu yangınlar, yıkılmayan bazı binaları yakmıştır. O dönemde halk barınabilmek için gelişigüzel evler yapmıştır. Kurtuluş Savaşı, kahraman Türk ordusunun zaferiyle sonuçlandıktan sonra Yunanistan ile mübadele anlaşması imzalanmıştır. Tüm Türkiye'de olduğu gibi Isparta'daki Rumlar da Yunanistan'a gitmiştir. Rumlardan boşalan binalar yıktırılmak üzere satılmış ve birçoğu yıkılmıştır.

⁵¹¹ Resmî Gazete No:1580, 3 Nisan 1930, s. 1471.

⁵¹² *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s.123

⁵¹³ Hilmi Dilmen, "Isparta'da Okuma İşleri", *Ün Dergisi*, C. 4, S. 45-46, Isparta, 1938, s. 649.

Gül ve halı şehri olan Isparta, Cumhuriyet Dönemimin ilk yıllarında geniş ölçüde kalkınmaya ve imar edilmeye muhtaçtı. İmardan önce yapılacak işlerin en başında kanalizasyon, su, havagazı boruları ile elektrik telleri döşemesinin düzenlenmesi gerekmektedir. Bu yıllarda Isparta’da kanalizasyon düzenlemesi hemen hemen hiç yoktu⁵¹⁴. İstasyon Caddesinin kanalizasyon döşemesi 1928 yılında Belediye Başkanı Hilmi Çakmakçı’nın hizmet döneminde yapılmıştır. Belediye bütçesi ile yapılan kanalizasyon döşemesi 2500 liraya mâl olmuştur. Isparta çayının taşmasına engel olmak için çayın iki tarafına binlerce metre uzunluğunda ve 4 metre yüksekliğinde duvar döşenmiştir. Çeşitli caddelere yapılan yol ve binlerce metrelik kaldırımlar yine bu dönem faaliyetleri arasındadır⁵¹⁵.

1914 Isparta depreminden sonra 1931 yılında tekrar deprem meydana gelmiş ve bunun neticesinde büyük bir heyelan felaketi yaşanmıştır. Şehir bu felaketten sonra susuz ve elektriksiz kalmıştır. Değirmenler ve tabakhane işlememiştir. Isparta halkı, yardım için Kızılay’a ve hükümete başvurmuştur⁵¹⁶. Bu felaketten sonra dönemin belediye başkanı Hilmi Çakmakçı’nın ve milletvekili Kemal Turan’ın girişimleriyle 1931 yılında devlet eliyle Andık Deresine çay setleri yapılmıştır.⁵¹⁷ 1931 yılında, Isparta Valisi Durmuş Bey ve Belediye Başkanı Hilmi Çakmakçı’nın gayretli çalışmaları ile büyük bir stadyumun yapımına başlanmıştır⁵¹⁸.

1935 yılı Temmuz ayında Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Isparta’yı ziyaret etmiştir. Yeni yapılmakta olan istasyonu gezmiş ve gelecek tren hattının başlangıcı olan Bozanönü’ne geçerek incelemelerde bulunmuştur⁵¹⁹. Isparta ili, Cumhuriyet Döneminde bayındırlık ve sanayi faaliyetleri için hükümetten maddi ve manevi destek görmüştür. Yapılan işlere bakıldığında Isparta şehri, Millî Mücadele Döneminden sonra Cumhuriyet ile birlikte doğmuş ve gelişmiştir denilebilir⁵²⁰.

⁵¹⁴ M. Kemal Gürpınar, “Isparta’nın İmarı”, *Isparta*, 6 Mart 1946.

⁵¹⁵ “Isparta’mız Temiz Suya Kavuşurken”, *Isparta*, 11 Mayıs 1938.

⁵¹⁶ “Isparta Bir Heyelan Felaketi Geçiriyor”, *Vakit*, 9 Mayıs 1931.

⁵¹⁷ Ömer Güllü, “Isparta Tabaklığının Geçmişi”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 112-113, Isparta, 1943, s. 1566.

⁵¹⁸ “Muhabir Mektupları: Halı ve Gülyağı Memleketi Isparta’nın İki İhtiyacı”, *Akşam*, 1931.

⁵¹⁹ “Baladız-Burdur Yolu”, *Ulus*, 30 Temmuz 1935.

⁵²⁰ Fevzi Daldal, “Isparta’nın Büyük Günü İlbay Fevzi Daldal’ın Söylevi”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 25, Isparta, 1936, s. 346.

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında, Isparta merkezde yeniden bir hükümet konağı ve bir Halkevi, bir stadyum ve okullar inşa edilmiştir⁵²¹. Tüm bu işler 20 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirilmiştir. Isparta’da Cumhuriyet’in 16. yıl kutlamalarında başta hükümet konağı olmak üzere Halkevi, tabakhane, su tesisatı açılışları yapılmıştır⁵²². Yeni hükümet konağı, 1937 yılında yıktırılan eski hükümet konağı ile mutasarrıflık harem dairesinin ve yanındaki keresteci hanının arsaları üzerine oturtulmuştur. Bina arsasının yüzölçümü 690 metre karedir. Projeye, Nafia Vekâleti Yapı İşleri Umum Müdürlüğü Proje Bürosundan, memleketin imar vaziyeti göz önünde tutularak 16.295 lira 19 kuruş ödenmiştir⁵²³. Isparta ilinin, Cumhuriyet’in ilanından sonra 16 yıl içinde; 220.680 lira sağlık, 19.446.027 lira tarım ve veterinerlik, 895.762 lira eğitim, 321.719 lira bayındırlık, 1.028.110 lira çeşitli ortak işler için ve toplamda 4.459.682 lira harcanmıştır⁵²⁴.

1938 yılında *Isparta* gazetesinde yapılan haberde son sekiz yılda Isparta’da yapılan bayındırlık işleri sıralanmıştır. Bu işler arasında modern mezbaha, çarşı içerisinde halka açık iki tuvalet, Asri mezarlık ve Gülcü mahallesindeki mezarlık yeri, bekçi evi, belediye binası altında avukat dükkânı, belediye binası için havuz, fidan yetiştirebilmek için Belediye Fidanlığı, Isparta çayı (Büyük çay) üzerine yapılan iki taş köprü vardır. Merkez ve kazalarda tam teşekküllü 10, köylerde 14 yatılı ve beş sınıflı 34, üç sınıflı 21, üç sınıflı öğretmenli mektep inşa edilmiştir⁵²⁵. Isparta’nın başlıca eksiklerinden biri çocuk bahçesi idi. 1945 yılında, çocukların her mevsim toz toprağın içinde oynayabileceği bir bahçe plânlanmıştır. Modern ve bilgili tesisatla yapılacak olan bu bahçe ile çocukları bulaşıcı hastalıklardan korumak hedeflenmiştir. Burada çocukları her daim eğitim kaidesiyle yetiştirmenin amaçlandığı görülmektedir⁵²⁶.

1942 yılına ait CHP teftiş raporlarında, Isparta merkez kazasında Cumhuriyet yönetiminden önce fazla bir bayındırlık hizmeti olmadığı ancak bu yıla gelindiğinde her şeyin daha iyi ve düzenli olduğu, idare teşkilatını oluşturan kimselerin el ele vererek bir

⁵²¹ “Cumhuriyet Devrinde Nafia İşleri”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin / Ekim 1939.

⁵²² “Cumhuriyetin Yeni Eserleri Yeşil Isparta’ya Uğurlu Olsun”, *Isparta*, 8 İkinci Teşrin/ Kasım 1939.

⁵²³ “Isparta İlinin Bayındırlık Eserleri Ve Yeni Hükümet Konağı”, *Isparta*, 18 Nisan 1945.

⁵²⁴ “Cumhuriyetin İlanından Bugüne Kadar Isparta İdare-i Hususiyetinin Yaptığı”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

⁵²⁵ “Isparta’mız Temiz Suya Kavuşurken”, *Isparta*, 11 Mayıs 1938.

⁵²⁶ Tarık Bener, “Şehir Mektubu: Isparta’nın Güzelleştirilmesi”, *Isparta*, 12 Eylül 1945.

düzen içerisinde gayretle çalıştıkları ve bu kimselerin halk tarafından sevilen, sayılan kimseler olduğu bilgisi geçmektedir⁵²⁷.

3.2.2.1.1. İmar Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Isparta'da imar faaliyetlerine önem verilmiştir. 1914 depreminin de etkisiyle kamu kurumları dâhil pek çok yeni bina inşa edilmiştir. 1931 yılında *Akşam* gazetesinde Isparta imarıyla ilgili yapılan bu haber Cumhuriyet Dönemi başlarında Isparta şehrinin mevcut imarı bakımında bilgi vermektedir: *“Isparta, Batı Anadolu’da yer alan seçkin bir ildir. Isparta ili geniş bir arazi üzerine kurulmuştur. Merkezde 25 mahalleyi barındırmaktadır. Binaları ekseriyetle bağdadi ve ahşap olmasının sebebi 1914 yılında yaşanan ve büyük can ve mal kaybına neden olan depremdir. Bu muntıkada deprem eksik olmamıştır.”*⁵²⁸

Şehir imar plânları çizimlerden ve rapordan ibarettir. Bu çizimlerin uygulanışı ve raporda yazılanları şekillendirmek bir sanat ve eğitim işidir. Şehir imar plânı demek; o şehrin gelecekte alacağı şekli, çizimlerle tespit eden bir program demektir. Bu programın çizim ile ifade edilemeyen kısımları da plânla birlikte hazırlanan raporda gösterilmektedir. Isparta ilinin gelecekteki alacağı şekli kararlaştırmak için ilk iş olarak şehrin o günkü vaziyetini çok iyi tespit etmek gerekmektedir. İmar plânları oluşturulurken yöre halkının görüşü çok önemsenirdi.

Isparta imar plânının hazırlanabilmesi için 3 Ağustos 1935 tarihli imar kanunun on üçüncü maddesi gereğince şehrin ileri gelenlerinden bir heyet oluşturulmuştur. Vali, belediye başkanı, bayındırlık müdürü, belediye mühendisi, il sağlık müdürü, belediye hekimi, CHP reisi, Halkevi reisi, Kızılay reisi, Ticaret Ve Sanayi Odası reisi, ortaokul Fransızca öğretmeni ve üç ilkokul öğretmeninden oluşan bu heyette halkın imar konusundaki düşüncesini belirtmek için bir rapor hazırlamıştır. Isparta'nın ilk imar plân çalışmaları 1939 yılında Isparta Belediyesi adına Dâhiliye Vekâleti Belediyeler Fen Heyeti Şefliği tarafından yaptırılmıştır. Isparta'nın ilk imar faaliyetini oluşturacak olan bu ihaleyi Müteahhit Remzi Kaya üstlenmiştir. Müteahhit Remzi Kaya, 1941 yılında Isparta imarı için çizdiği haritayı tamamlamış ve şehrin ileri gelenlerinin oluşturduğu rapor ile Bayındırlık Bakanlığına sunmuştur. 1942 yılında Bayındırlık Bakanlığı Isparta

⁵²⁷ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:271.1083.1-12.

⁵²⁸ “Muhabir Mektupları: Halı ve Gülyağı Memleketi Isparta'nın İki İhtiyacı”, *Akşam*, 9 Nisan 1931.

ili imar projesini onaylamıştır. Gelen onayla birlikte aynı yıl projeyi hayata geçirebilmek için çalışmalara başlanmıştır⁵²⁹.

1942 yılında Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar Reisliği Şehircilik Bürosu kabul ettiği Isparta ili imar plânı taslağını, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Akademisi Şehircilik Bölümü Senatörü Profesör Doktor Gustav Oelsner'e iletmiştir. Dr. Oelsner, 1942 yılının Ağustos ayında Isparta Milletvekili Kemal Turan Ünal ile birlikte Isparta'yı ziyaret etmiş, Isparta'nın her sokağını ve önemli yerlerini tek tek görüp inceleyerek Isparta ilinin imar plânı taslağını oluşturmuştur. Profesör tarafından hazırlanan esaslar dairesinde Yüksek Mimar Doçent Doktor Kemal Ahmet Arû tarafından da incelemeler yapıldıktan sonra proje taslağı tamamlanmıştır⁵³⁰. O dönemde doçent olan Kemal Ahmet Arû günümüzde şehir ve bölge plânlama alanında duayen kabul edilmektedir.

Profesör Doktor Gustav Oelsner ve Doçent Kemal Ahmet Arû Isparta kent imar plânı projesini çizmişlerdir⁵³¹. Hazırlanan Isparta ili imar taslağı*, 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunun üçüncü maddesi hükmüne göre Belediye Meclisinin 29 Nisan 1943 tarihli toplantısında Isparta Belediyesinin ihtiyaçlarına uygun olduğu kararıyla kabul edilmiştir. Isparta Valiliğince de 11 Mayıs 1943 tarihinde kabul edilmiştir. Isparta Valiliği 12 Mayıs 1943 tarihinde imar plânını Bayındırlık Bakanlığına göndermiştir. Bayındırlık Bakanlığı 26 Mayıs 1943 tarihinde plânı onaylayarak, plânın gerçekleşmesi için çalışmalar başlatmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz etkiler Isparta imar faaliyetlerini de etkilemiş ancak 1949 yılından sonra imar faaliyetleri kaldığı yerden devam etmiştir. Halkın imar plânının uygulanmasında gösterdiği gayret ile Isparta çarşısı 1959 yılında yepyeni bir görünüm kazanmış, caddelere parke taşı döşenmiştir⁵³².

⁵²⁹ Kazım Aydar, "Isparta İmar Plânı Ve Tatbikatına Dair Düşünceler", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, s. 1639.

⁵³⁰ Kazım Aydar, "Isparta İmar Plânı Ve Tatbikatına Dair Düşünceler II", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 121-122, Isparta, 1944, s. 1667.

⁵³¹ Kemal Ahmet Arû, "Profesör Doktor Gustav Oelsner ve Doçent Yüksek Mimar Kemal Ahmet Arû'nun Hazırladığı Isparta Şehri İmar Plânı Raporu", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, s. 1660-1662.

* Çizilen bu plân Isparta Halkevi kasasında muhafaza edilmiştir.

⁵³² Kazım Aydar, "Isparta İlinin Bayındırlık İşleri ve 1949 Yılıının İlk Altı Aylık Çalışmasının Bilançosu" *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2251.

Tablo 16. 1923-1950 Tek Parti Döneminde Yapılan Bazı Yapılar

ESERLERİN ADI	YAPILDIĞI TARİH
Cumhuriyet Okulu	1925
İplik Fabrikası	1925
Belediye Binası	1926
Atatürk Heykeli	1930
Komutanlık Binası (Tümen)	1932
Gülyağı Fabrikası	1935
İstasyon	1936
Halkevi	1938
Hükümet Konağı	1939
Kız Sanat Enstitüsü	1943
Vali Konağı	1943
Yeni Hastane	1949

Kaynak: *Ün Dergisi*, C.15, S.171-172, 1949, s. 2296

3.2.2.1.2. Ulaşım

Osmanlı Devleti döneminde, 1893 yılında Aydın-Dinar demiryolu açılmış ancak Isparta ili bu hattın dışında kalmıştır. İmtiyazlı İngiliz şirketi, 1910 yılında Meclis-i Mebusunda kabul edilen bir kanunla hattın Dinar-Eğirdir istikametine uzatılması yetkisini almıştır. İngiliz şirketi sömürge siyasetini izleyerek, 1911 yılında Dinar'dan Karakuyu, Çapalı, Keçiborlu, Baladız, Kuleönü ve Eğirdir istasyonlarını yapmıştı ancak İngiltere'nin ticarî ve siyasî çıkarları gereği Isparta'ya demiryolu hattı çekilmemişti. Bu hattın yapımında çalışan işçiler de İngiltere'den getirilmişti⁵³³.

3.2.2.1.2.1. Demiryolu

Isparta halkı, uzun bekleyişlerden sonra demiryolu ulaşımına kavuşabilmiştir. Demiryolları, Isparta ulaşımında önemli bir yere sahiptir. Isparta demiryolu, Afyon-Antalya hattının yedinci koludur ve Bozanönü demiryolu ile Afyon- Antalya yoluna bağlanmıştır⁵³⁴. Dönemin Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın çalışmaları ile Isparta demiryolu hizmete açılmıştır. Aşağıda Isparta demiryollarının yapım kararı ile ilgili Aralık 1934 yılına ait gazete haberine yer verilmiştir:

“Isparta’ımızdan başlayarak Aydın demiryolunun Kuleönü ile Baladız istasyonları arasında münasip görülecek bir mevkide mezkûr Aydın hattı ile birleşmek inşasına başlandığı tarihten en çok iki yıl içinde bitirilmek üzere normal genişlikte bir

⁵³³ Enver Süldür, *a. g. e.*, s. 53-54.

⁵³⁴ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 31.

demiryolu yaptırılması için Bayındırlık Bakanlığı'na mezuniyet veren kanun TBMM Kurultayında kabul olunmuştur."⁵³⁵

25 Mart 1936 tarihinde, Isparta demiryolunu Başbakan İsmet İnönü ve arkadaşları hizmete açmıştır.⁵³⁶ Bu açılışa Ankara'dan Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Ekonomi Bakanı Celal Bayar, Finans Bakanı Fuad Ağralı, CHP Genel Sekreteri Recep Peker, TBMM Başkanı Nuri Conker de katılmışlardır.⁵³⁷ Afyon, İzmir, Aydın, Denizli, Burdur, Antalya valileri, parti ve Halkevi başkanları törene katılanlar arasındadır⁵³⁸. Aşağıda Başbakan İsmet İnönü'nün Isparta demiryolu açılışında yaptığı konuşmadan bir kesite yer verilmiştir.

*"Isparta'ya her gelişimde bir evvelinkinden daha ileri ve canlı gördüm. Bu sefer gördüğümüz canlılık, zannederim ki benim gibi bütün arkadaşların da dikkatini celbetmiştir. İki üç sene sonra Isparta'ya geldiğimiz zaman -biliyorum daha iyi olması için ne lazımdır- yeni eserlerle daha sevinçli bulacağımızı kuvvetle umuyorum."*⁵³⁹

Isparta demiryolu hattı, Afyon'dan Antalya'ya uzanmaktaydı. Isparta bu hat için yan tarafta kalmış ve ana kola iki ayrı koldan bağlanarak Isparta-Bozönü demiryolu açılmıştır. Isparta demiryollarının açılışı sebebiyle büyük kurultayda Ispartalıların duygularını, Milletvekili İbrahim Demiralay şu sözlerle meclise arz etmiştir:

"Yalnız biz değil, bütün millet sevginizi taşıyor. Siz ölmüş ruhlara hayat, unutulmuş memleketlere varlık vererek harabeleri mamur ağlayan kalpleri mesrur edersiniz. Büyüklerimizin büyük işaretinde dikenler gül, topraklar altın olur. Biz Ispartalılara bir değil bin defa sevinç ve dirlik verdiniz. Cumhuriyetimizin feyizleri; halılarımızı, gül yağlarımızı ve bütün ticari ve sınai emtiamızı kıymetlendirdi. Atatürk'ümüz dört sene evvel kudümle Isparta'mızı şereflendirdi. İsmet İnönü, Ali Çetinkaya, Celal Bayar, büyüğümüzün izini takip ettiler. Samimi duygularının abideleri birer birer dikiliyor. Bu muhterem şahsiyetlerin bizlere verdiği elmas parçaları güzel surette işlenerek çok kıymetli bir gerdanlık oluyor. Bu pırlanta gerdanlığın bir tanesini

⁵³⁵ "Kısaltmalar", *Resmî Isparta*, 19 Birinci Kanun/ Aralık 1934.

⁵³⁶ BCA, Dosya No:490.1.0.0, Yer No:43.178.7-2.

⁵³⁷ "Isparta'nın Büyük Günü", *Ün Dergisi*, C. 3, S. 25, Isparta, 1936, s. 345.

⁵³⁸ "Bozanönü Isparta", *Cumhuriyetçi Isparta*, 1 Nisan 1936.

⁵³⁹ "Başbakan İsmet İnönü'nün Isparta'daki Söylevi", *Ün Dergisi*, C. 3, Isparta, 1936.

daha göğsümüze varlık madalyası olarak asıyorsunuz. Memleketim namına hepinize büyük saygı ve minnetlerimi sunarak selamlarım.”⁵⁴⁰

Cumhuriyet yönetiminin, Isparta ilini, ana demiryoluna bağlamasının amaçları arasında; Isparta’nın meşhur halılarını Türkiye’nin her iline ulaştırmak, Ankara, İstanbul, İzmir, Afyon, Karadeniz’de Samsun’a, Akdeniz’de Mersin’e, Doğu’da Elazığ, Van, Diyarbakır ve Erzurum illerine direk ulaşım sağlamak, kiraz bayramlarında çevre illerden misafir alarak ilin bayındırlığını arttırmak vardı⁵⁴¹.

3.2.2.1.2.2. Karayolları

Isparta Belediyesi, şehir içinde 1925-1926 yıllarında Turan Mahallesinde 600, Mimar Sinan Caddesinde 800, Tümkomutanlık ile Alay pavyonları arasında 1200 metre karayolu yapılmıştır. Yine şehir içinde çeşitli mahaller ve zamanlarda 5200 metre kaldırım inşa etmiştir. Buna ek olarak 1934-1935 yıllarında 6800 metre, 1936-1937 yıllarında ise 5240 metre kaldırım inşa edilmiştir. 1934 yılından sonra İstasyon Caddesi ile mahalleler arasında 1588 metre uzunluğunda ve 8.20 genişliğinde beş adet yeni yol açılmıştır. Yine 1934 yılında, belediye binası önünden Tümkomutanlık binası ve ortaokul önüne kadar 400 metre uzunluğunda 12 metre genişliğinde yeni yol inşa edilmiştir. 1936 yılında Tümkomutanlık binası yanından İstasyon Caddesine 850 metre uzunluk 6 metre genişliğinde beton yol inşa edilmiş ve çevresi çimento harcıyla oturtulmuştur. Yapılan bu yol için dönüş yolu 1937 yılında yapılmış, 1938 yılında betonu atılmıştır. 1938 yılında Turan Mahallesinde 258 metre uzunluğunda, 12 metre genişliğinde yol yapılarak hizmete açılmıştır⁵⁴².

Isparta İl Özel İdaresi, ilin dalgalı arazisinde karayolları inşa ederek il merkezini ilçelere ve komşu illere bağlamış, ilde hayat ve hareketlilik uyandırmıştır. 1938-1939 CHP çalışma raporundaki bilgiye göre, Isparta-Antalya yolunu 45 kilometre kısaltan ve güney illeriyle ekonomik bağlarımızı arttıracak olan Belenönü karayolu, dönemin en gayretli valilerinden Fevzi Daldal öncülüğünde açılmıştır⁵⁴³. 1939 yılında yollarda 136+532 kilometre yol düzleştirilmiş, 93+388 kilometre yeni karayolu, 87+758 kilometre tamirat esasiye 33 adet ahşap ve 311 adet betonarme köprü inşa edilmiş, 69

⁵⁴⁰ “Türk Büyükleri”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 2 İkinci Kanun/ Ocak 1935.

⁵⁴¹ *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 37-38.

⁵⁴² *Isparta’da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 124-125.

⁵⁴³ BCA, 490.1.0.0.201.797.4-23.

köprü tamir ettirilmiştir. Bunlardan başka çeşitli yollarda 75.280 metre küp hafriyat ve 587.670 metre küp iml3 ameliyatı vücuda getirilmiş ve buna karşılık 107.692.996 lira harcanmıştır⁵⁴⁴. Cumhuriyet Devrinde, tüm ülkede olduğu gibi Isparta’da da yol vergileri halk tarafından nakit veya bedenen çalışarak ödenmiştir. 1933-1939 yılları arasında Isparta halkından alınan nakdî yol vergisi ve bedenen çalışarak vergi ödeyenlerin sayısı aşağıda verilmiştir⁵⁴⁵:

Tablo 17. Yol Yükümlüleri Vergisi

Seneler	Nakden Vergi Verenler	Bedenen Çalışan Yükümlü	Bedenen Çalışanların Nakit Karşılığı
1933	5.831	14.252	85.515
1934	7.436	19.541	117.246
1935	7.589	17.404	104.424
1936	17.189	8.504	42.520
1937	1.338	8.328	49.968
1938	15.424	6.711	40.266
1939	14.102	7.562	45.372

Kaynak: “İstatistik Köşesi”, *Ün Dergisi*, C.8, S.91-96, Isparta, 1941-1942, s.1282.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, Isparta’da Bayındırlık Bakanlığı tarafından yapılan karayolları ile Isparta ilinin, komşu illerle ulaşımının hedeflendiği görülmektedir. Devlet yolları arasına alınan bu yolların bakım ve onarım masrafları da genel bütçeden karşılanmıştır. Tek Parti Döneminde Isparta’da Bakanlık tarafından yapılan karayollarının tamamı aşağıda verildiği gibidir.

- Afyon-Dinar sınırı (Baladız) 26+000
- Baladız-Burdur sınırı 8+000
- Baladız-Isparta 21+000
- Isparta Belönü-Burdur Sınırı (Antalya karayolu) 17+000⁵⁴⁶.

1946 yılı CHP Isparta kongresinde halkın özellikle istekte bulunduğu konuların başında kışın ulaşımı kesilen yolların yapımı gelmektedir. Özellikle Eğirdir, Karaağaç, Yalvaç, Uluborlu, Sütçüler ilçelerinin devlet yardımıyla bir an evvel yapılması gerektiği rapor edilmiştir. Sütçüler ilçesinin, yakınında bulunan Eğirdir’e bile bir yol ile bağlı

⁵⁴⁴ “Cumhuriyet Devrinde Yapılan Nafia İşleri”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

⁵⁴⁵ “İstatistik Köşesi”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, s. 1282.

⁵⁴⁶ Kazım Aydar, “Isparta İlinin Bayındırlık İşleri ve 1949 Yılıının İlk Altı Aylık Çalışmasının Bilânçosu”, *Ün Dergisi*, C.15, S.169-170, Isparta, 1949, s.2247.

olmamasından dolayı posta işlerinin düzenli yürümediği, il merkezine senelerden beri bir telgraf hattının çekilmediği rapor edilmiştir⁵⁴⁷. Tek Parti Döneminin sonu olan 1950 yılında, Isparta ile ilçeleri arasındaki yol yapım çalışmalarının henüz tamamlanmadığı, Senirkent, Yalvaç, Eğirdir, Sütçüler ilçeleriyle ulaşımın yaz aylarında devam ettiği ancak yağmurlu günlerde ve kış aylarında ulaşımın kapandığı kaynaklarda kaydedilmiştir. Tek Parti Dönemi sonunda Isparta’da yapılmayı bekleyen karayolları aşağıdaki gibidir:

- Isparta-Eğirdir 34+000
- Eğirdir-Sarı İdris-Gelendost-Dört Yol 77+000
- Dört Yol-Akşehir sınırı 21+000
- Dört Yol-Yalvaç 17+000
- Dört Yol-Şarkikaraağaç 19+000
- Dinar-Keçiborlu 5+000
- Keçiborlu-Uluborlu 25+000
- Senirkent-Yalvaç 6+000
- Senirken-Sütçüler –
- Şarkikaraağaç-Beyşehir sınırı 13+000’dir⁵⁴⁸.

3.2.2.1.3. Haberleşme

Isparta’da ilk PTT teşkilatı kuruluşunun yılı tam olarak bilinmemekte ancak Tanzimat Fermanı (1839) ilanını takip eden yıllarda açıldığı Böcüzâde’nin eserinde kaydedilmektedir. Bu dönemde, Isparta merkezde Genel Posta İdaresi kurulmuş, Kadri Efendi adında bir kişi posta müdürü olmuştur⁵⁴⁹. Isparta’nın ilk PTT binası, eski hükümet konağı içinde yer almıştır. Hükümet binası geceleri kapalı olduğu için telgraf ile haberleşmenin önü kesilmiş, çözüm olarak hükümet konağının sol tarafına ahşap bir PTT binası yapılmıştır. 1898’de Talimhane Meydanı açılması esnasında bu ahşap bina yıktırılmış ve cezaevi ile askeri kumandanlık dairesi arasında yeni bir PTT binası inşa edilmiştir. Bugün kullanılmaya devam edilen PTT binası ise, 1956 yılında üç katlı olmak üzere yapılmıştır. Yakın zamana kadar binanın birinci katı depo, ikinci katı posta

⁵⁴⁷ BCA, 490.1.0.0.161.643.1-12.

⁵⁴⁸ Kazım Aydar, *a. g. m.*, 1949, s. 2248.

⁵⁴⁹ Böcüzâde, *a. g. e.*, Haz. Suat Seren, s. 211.

ve telgraf, üçüncü katı telefon santrali olarak kullanılmıştır⁵⁵⁰. Türkiye Cumhuriyeti Posta Telgraf Ve Telefon İşletmesi 6145 sayılı kanun ile 1953 yılında devlet teşekkülleri arasına alınmıştır⁵⁵¹.

3.2.2.1.3.1. PTT

Isparta ili kurum ve dükkânları için mühim bir ihtiyaç olan şehir telefonu tesisatı 1929 yılında döşenmeye başlanmıştır. Özellikle Keçiborlu ilçesi telefon tesisatı için gayretli faaliyetlerde bulunmuştur. Diğer ilçelerde de gayretli çalışmalar ile şehir telefonu tesisatı, köyler de dâhil olmak üzere aynı yıl içerisinde döşenmiştir⁵⁵². Isparta'nın yerel gazetesinde 1943 yılında şehirlerarası telefonun Isparta'ya geleceği haberi yapılmaya başlanmıştır⁵⁵³. Isparta şehirlerarası telefon altyapısına 1947 yılında kavuşmuştur. 1947 yılının Cumhuriyet Bayramında ilk kez işletilmiştir. Şehirlerarası telefon ile ilk kez çevre illeri olan; Burdur, Afyon, Konya, Eskişehir ve Ankara ile görüşülmüş daha sonra İstanbul ve İzmir ile iletişim sağlanmıştır⁵⁵⁴.

1937 yılında merkez şefliğin 1.019.860 kuruş varidatı vardı. Cumhuriyet Döneminde, yurt içinde posta seferleri sıklaştırılmış, havale ve paket ücretleri indirilmiş, köy posta kutuları yaptırılmış, kanun ve köy postalarının oluşturulmuş, yıldırım telgraflarının kullanılmaya başlanmış, telefon ve radyo işleri genişletilmesi gerçekleştirilmiştir. 1937 yılında halkın hizmetinde; 50 telefon, 90 radyo ahizesi bulunmaktaydı⁵⁵⁵.

3.2.2.1.4. Su İşleri

Isparta'nın su ihtiyacının büyük bir bölümü Gölcük'ten karşılanmıştır. Gölcük'ün inşa tarihi tam olarak belli olmayan iki tüneli vardır. Bunlardan biri Milas tünelidir ve eski adı Lağus bugünkü adı Yakaören olan köye ve bunu dışında Kayı, Deregümü köyleri ile Çünür mahallesine akmaktadır. Diğeri ise Isparta tünelidir ve şehrin merkezine doğru akmaktadır. Gölcük'ün tarihte de Isparta merkez kazasının ve

⁵⁵⁰ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 162.

⁵⁵¹ Resmî Gazete No: 8460, 7 Temmuz 1953, s. 8460.

⁵⁵² Müftüoğlu Hakkı, "Memleketimizin Sınai Vaziyeti", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, Birinci Kanun/Aralık 1929.

⁵⁵³ "Vilâyet Haberleri", *Isparta*, 18 Ağustos 1943.

⁵⁵⁴ "Vilâyet Haberleri", *Isparta*, 5 Kasım 1947.

⁵⁵⁵ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 45.

bazı köylerin bağ, bahçe, güllük ve bostan tarlalarını suladığı bilinmektedir⁵⁵⁶. Osmanlı Döneminde, Gölcük suyu vakıf hizmetleri arasına alınmış, bakımı ve faydalanılması vakıf sistemi içerisinde yürütülmüştür. Meşrutiyet'ten sonra Gölcük'ten daha çok faydalanabilmek için çalışmalara başlanmış ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu çalışmalar yarıda bırakılmıştır⁵⁵⁷.

Şehir imar plânı gereğince 1938 yılında Isparta Belediyesi tarafından birinci su plânı yapılmış ve Cumhuriyetin 16. yılı kutlamalarında Isparta'nın su tesisatı açılışı yapılmıştır⁵⁵⁸. Bu tesisatla birlikte içme suyu modern şekilde depolarda birleştirilerek depolara alınmış ve tazyikli demir borularla Gölcük'ten şehre aktarılmıştır⁵⁵⁹. Su plânının ikinci kısmı ise 1950 yılında yine Isparta Belediyesi tarafından uygulanmıştır. Bu plânın uygulanışıyla bütün şehir içme suyuna kavuşmuştur⁵⁶⁰.

Gölcük'te 1940 yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Sular İdaresinin Fen İşleri Heyeti denemeler yapmıştır. Gölcük'ten tulum balar yardımıyla hortumlarla su çekilmiş ve saniyede 600 litre ve üç günde toplamda 200 bin metre küp su boşalmıştır. Gölcük suyunun 20 santim azalması beklenirken su hiç eksilmemiştir. Bu tecrübe Gölcük'ün yalnızca yağmur ve kar suları ile beslenmediğini yer altı suları ile da beslendiğini göstermiştir. Heyet, Gölcük'ün Isparta için doğal bir baraj olduğu kararına varmıştır⁵⁶¹.

Bu denemelerden sonra Bayındırlık Bakanlığı Su İşleri tarafından Gölcük'te bir tünel yapımına karar verilmiştir. Gölden suyun alınıp Isparta ovasının sulanmasından sonra ovanın sulanmasına ait kanal şebekesi yapımına sıra gelecektir. Bundan sonra da elektrik üretimi için tünel yapılmasını ve Isparta'nın bol ışığa ve ucuz enerjiye kavuşmasını tüm Isparta halkı beklemektedir. Su İşleri Reisliği modern tekniğe uygun olarak 824 metre uzunluğunda bir su tünelinin yapımına karar vermiştir. Gerekli projeleri hazırladıktan sonra bir müteahhide ihale edilmiştir. Bu tünel sayesinde

⁵⁵⁶ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 39.

⁵⁵⁷ Kemal Turan Ünal, "Isparta Ve Çevresinin 1949 Yılı Sonunda Kültür, Bayındırlık Ve Ekonomi Hayatına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 13, S. 171-172, Isparta, 1949, s. 2279.

⁵⁵⁸ "Cumhuriyetin Yeni Eserleri Yeşil Isparta'ya Uğurlu Olsun", *Isparta*, 8 İkinci Teşrin/ Kasım 1939.

⁵⁵⁹ Kazım Aydar, "Isparta İlinin Bayındırlık Eserleri Ve Hükümet Konağı", *Isparta*, 18 Nisan 1945.

⁵⁶⁰ Enver Süldür, *a. g. e.*, s. 50-51.

⁵⁶¹ "Gölcük", *Ün Dergisi*, C.9, S.99-102, Isparta, 1942, s. 1381.

Gölcük'ün dört milyon metre küp gibi büyük bir hacminden faydalanarak Isparta şehri yakınlarındaki 8000 dönümlük gül bahçelerini sulamak mümkün olacaktı⁵⁶².

Isparta'nın VII. ve VIII. dönem milletvekilliği görevinde bulunan ve aynı zamanda Yüksek Mühendis olan Kazım Aydar, 1949 yılının yaz mevsiminde hizmete açılan yeni bir tünel inşa etmiştir. Gölün su seviyesi düştüğünde de sulama hizmetine devam edebilmesi için yeni tüneli eski tünelden dört metre aşağıdan başlatmıştır. Böylelikle şehir, kuraklık yaşadığı dönemlerde de mahsul yetiştirmeye devam etmiştir⁵⁶³. Kazım Aydar'ın inşa ettiği tünel hakkındaki bilgi ve düşünceleri aşağıda verildiği gibidir:

*“Isparta bağ, bahçe ve tarlaları eskiden beri Beldibi Deresi membalarından gelen ve Çay Arığı denilen sular ile Gölcük'ün eski tüneline alınan sudan istifade edilerek sulanmaktadır. Esasen Beldibi Deresi suları da Gölcük'ün sızıntılarıyla husule gelen membalardan başka bir şey değildir. Isparta'yı doyuran ve yaşatan Gölcük'tür denilse mübalağa edilmiş olmaz. İnşa tarihi bilinmeyen eski tünel son zamanlarda kısmen harap olmuş ve gölden su alınan ağız da yüksekte olmasından gölün su seviyesi düştüğü yıllarda yeter derecede su alınamamaktadır. Isparta'nın ziraî kalkınmasının sağlanması için su ihtiyacının karşılanması icap etmekte idi. Isparta ovasından 250 m kadar yüksekte 23 milyon metre mukab suyu ihtiva eden Gölcük, tabii bir baraj halinde fennin kudretli elini beklemekte idi. Cumhuriyet idaresi Isparta'ya kudretli elini uzatmış yeni beton bir tünel inşa ederek su ihtiyacını kökünden halletmiştir.”*⁵⁶⁴

Tek Parti Döneminde Gölcük suyu ile Isparta ovasının sulanması dışında Eğirdir göl ayağı ıslah edilmiş ve meydana getirdiği bataklık kurutulmuştur. Atabey arazisi sulanmıştır. Uluborlu arazisinin sulanmasıyla ova Papa çayının tahribatından kurtarılmış ve çay yatağı ıslah edilmiştir. Bozanönü bataklığının kurutulmuştur. Isparta çayı yatağının ıslahı ile Isparta sel tehlikesinden kurtarılmıştır. İl dâhilinde ve bilhassa Yalvaç, Şarkikaraağaç ilçelerindeki küçük sulardan yararlanarak civar tarlalar

⁵⁶² Kazım Aydar, “Isparta Gölcük'ü”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 114-115, Isparta, 1943, s. 1573.

⁵⁶³ Nuri Katırcıoğlu, *a. g. e.*, s. 39-40.

⁵⁶⁴ Kazım Aydar, “Gölcük'ün Yeni Tüneli Ve Kanallarının Maliyeti”, *Ün Dergisi*, C. 13, S. 171-172, Isparta, 1949, s. 2283.

sulanmıştır. Birçok köyde içme ve sulama suyu bakımından yeraltı artezyen kuyuları araştırma tecrübeleri yapılmıştır⁵⁶⁵.

3.2.2.1.5. Elektrik İşleri

Gölcük'ten akan Isparta çayından şehrin su ihtiyacı dışında elektrik ihtiyacı da karşılanırdı⁵⁶⁶. 1910 yılında Dere Mahallesinde Mehmet Ali Sezgin tarafından açılan un fabrikası, gündüz ekmek çıkarır, geceleri ise şehrin aydınlatılmasına hizmet ederdi⁵⁶⁷. Cumhuriyet idaresinin, Isparta ilinde açtığı Isparta İplik Fabrikası (1926), halı ipliği üretimi dışında şehrin elektrik aydınlatılmasında da kullanılmıştır. Belediye, şehir elektriğine takviye için Gülyağı fabrikasının yanına 250 beygir gücünde dizel bir motor monte etmiştir. Buradan elde edilen elektrik enerjisi İplik fabrikasının elektrik enerjisi ile birleştirilmiş ve Orta Mahalle, Karaağaç Mahallesi ve İstiklâl Mahallesi aydınlatılmıştır⁵⁶⁸. Isparta çayından ucuz ve emniyetli elektrik enerjisi elde edildiği için eskiden mevcut olan iki yün ipliği fabrikasına Cumhuriyet'ten sonra iki fabrika daha eklenmiştir⁵⁶⁹.

3.2.2.1.6. İtfaiye

Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1933), Isparta itfaiye teşkilatında; bir emme basma tulumba ve bir itfaiyeci mevcuttu⁵⁷⁰. Isparta Belediyesi, 1927 yılında modern yangın tulumbası makinesi getirtmiştir. Bu makine ile çarşı ve sokaklar yıkanmıştır⁵⁷¹. 1929 yılında Isparta Belediyesi, Rozenbaver isimli fabrikadan, dönemin son sistemi ile üretilmiş 20 beygir kuvvetinde *Motupomp* adını taşıyan tulumbalardan bir tanesini 3300 liraya satın alarak itfaiye araçlarına eklemiştir⁵⁷².

⁵⁶⁵ Kazım Aydar, "Isparta İlinin Bayındırlık İşleri ve 1949 Yılı'nın İlk Altı Aylık Çalışmasının Bilançosu" *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, s. 2248.

⁵⁶⁶ "Isparta Bir Heyelan Felaketi Geçiriyor", *Vakit*, 9 Mayıs 1931.

⁵⁶⁷ Besim Zühdü, a. g. e., Haz. Hasan Babacan, Kadir Temurçin, s. 32.

⁵⁶⁸ Nuri Katırcıoğlu, a. g. e., s. 72-74.

⁵⁶⁹ Kemal Turan Ünal, "Isparta ve Çevresinin 1949 Yılı Sonunda Kültür, Bayındırlık ve Ekonomi Hayatına Toplu Bir Bakış", *Ün Dergisi*, C. 15, S. 171-172, Isparta, 1949, s. 2283.

⁵⁷⁰ *Isparta İl Yıllığı*, 1973, s. 214.

⁵⁷¹ *Böcüzâde Süleyman Sami'nin Isparta Ahalisine Beyannâmesi ve Şehir Mektupları*, Haz. Hasan Babacan, s. 69.

⁵⁷² "Yeni Yangın Söndürme Aleti", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, Birinci Kanun/Aralık 1929.

Isparta Belediyesi tarafından, 1930-1932 yıllarında hükümet civarı ile çarşı içinde 20-40 metre küp hacminde yangın su depoları yaptırılmıştır⁵⁷³. Şehrin çeşitli mahallelerinde yangın havuzları inşa edilmiştir⁵⁷⁴. 1934 yılında, Yaylazâde Mahallesiinde Şark Halı Şirketinin üstünde bulunan evde çalışanların dikkatsizliği nedeniyle büyük bir yangın çıkmıştır. Yangını belediye itfaiyesi başarı ile söndürmüştür ancak yangının büyüklüğü nedeniyle Eğirdir Belediyesi de yardıma gelmiştir. Yangını söndürmeye halk, polis ve jandarma da katılmıştır⁵⁷⁵. 1938 yılında Isparta gazetesinde, Isparta Belediyesinin çıkacak olan yangınlara karşı her türlü tedbiri aldığı ve itfaiye araçlarıyla her türlü yangın söndürme aletlerinin belediye tarafından temin edildiği haberi yapılmıştır⁵⁷⁶.

⁵⁷³ *Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Haz. Isparta Halkevi, s. 123.

⁵⁷⁴ "Belediye Faaliyeti: İtfaiye Teşkilatı", *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939.

⁵⁷⁵ "Yangın", *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 7 İkinci Teşrin/ Kasım 1934.

⁵⁷⁶ "Isparta'mız Temiz Suya Kavuşurken", *Isparta*, 11 Mayıs 1938.

SONUÇ

1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1918 yılında Türk milleti adına Mondros Ateşkesi imzalanmıştır. Mondros ile bir felaketin içerisine düşen Anadolu halkı, Millî Mücadeleyi başlatmıştır. Isparta halkı ise Mondros Antlaşması'ndan sonra kurdukları Cemiyet-i İlmiye, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyetleri ile Isparta'ya gelen İtalyan askerlerini geri çevirerek şehrin işgal edilmesine müsaade etmemiştir. İtilaf devletlerinin haksız işgaline karşı organize olarak Batı sınırında Yunana, *Demir Alayı* ve *Mücahidin Alayı* ile karşı koyan Isparta halkı, Kurtuluş Savaşı'nda her cephede çatışarak can vermiştir.

Kurtuluş Savaşı'ndan 1922 yılının Ağustos ayında eşsiz bir zafer ile ayrılan Türk milleti, Anadolu coğrafyasında bağımsızlığına ulaşmış ve 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'i ilan etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ispartalılar sosyal devrimleri hızlı bir şekilde benimsemiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, hükümetin hedefi tüm alanlarda çağdaş medeniyetler seviyesini yakalamak hatta bu seviyenin üstüne çıkmak olmuştur. Bu hamlede hükümet, sağlıklı bireyler ile nüfus arttırma politikası izlemiştir. Millî Mücadele Döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Rumların Isparta'dan ayrılmaları nedeniyle azalan nüfus, Tek Parti Döneminde uygulanan nüfus arttırma politikası ile yeniden artmıştır. Bu dönemde şehir halkı, sosyal faaliyetlerine birlik içinde devam etmiştir. Ramazan ayı merasimleri ve dini bayram kutlamaları yanında genç Cumhuriyetle birlikte Türk toplumuna kazandırılan millî bayramlar coşku içinde kutlanmıştır.

Tek Parti Döneminde Isparta'da açılan sağlık kuruluşlarının halkın ihtiyacına cevap vermede yeterli olduğu, yönetimin sağlık alanında uyguladığı politikalar ve aldığı tedbirler ile yörede görülen bölgesel ve bulaşıcı hastalıkların asgari düzeye düştüğü görülmektedir. İlde mevcut olan Çocuk Esirgeme ve Isparta Cezaevi gibi kurumlar ıslah edilerek faaliyetlerine devam etmiştir. Bu kurumlarda barınan insanlar, eğitimle topluma kazandırılmıştır. Isparta'da açılan millî bankalar ile çiftçiye kredi sağlanmış ve ilde ilk kez kredi yapı kooperatifleri kurulmuştur. Bu bankalar köylüye sağladığı hizmetlerle millî bankacılıktan beklenen gaye ve ideali gerçekleştirmiştir. Ziraat Bankası ve Türkiye İş Bankası Isparta'da millî tasarrufu canlandırmıştır.

Cumhuriyet'ten önceki devirde, il merkezindeki ekonomik hayata bakıldığında dericilik, gülcülük, halıcılık gibi el sanatlarının kişilere bağlı küçük işletmeler halinde çalıştığını görmekteyiz. Tek Parti Döneminde bu işletmeler, devlet desteğiyle kurulan büyük ve modern fabrikalara dönüştürülmüş, şehrin ticaret merkezi halini alması hedeflenmiştir. Cumhuriyet hükümetleri, ziraat işlerinin gelişimi için de inkılâplar yapmış ve başarı elde etmiştir. Çiftçiler için modern tarım araç ve gereçleri temin ederek ürün kalitesi ve miktarı arttırılmıştır. Hayvan ırkları ıslah edilmiş, hayvanlarda salgın hastalık takibi yapılarak sağlıklı hayvansal ürün elde edilmiştir.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ve 1928 yılında Harf İnkilâbının uygulanmasıyla ilde okuma ve yazma faaliyetleri hız kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Isparta'daki okul sayısı mevcudu, Cumhuriyet'in henüz on beşinci yılında yirmi katına ulaşmıştır. Eğitim çağındaki çocukların büyük bir çoğunluğunun eğitime devam etmesi sağlanmıştır. Bu dönemde açılan Pansiyonlu Köy Okulları ile ilkokuldaki eğitim süresi üç yıldan beş yıla çıkarılmıştır. Bununla eğitimdeki kalitenin arttırılması hedeflenmiştir. Gönen'de açılan Köy Enstitüsü ile köy sanatlarını edinmiş, bilgili, yapıcı ve uygulayıcı unsurlarla köy halkının kalkındırılmasını sağlayan öğretmenler yetiştirilmiştir. Tek Parti Dönemi sonunda Isparta'nın tüm ilçelerinde birer ortaokul açılmış bulunmaktadır. Sistematiik olarak yürütölen tüm eğitim faaliyetleri sonunda Isparta'da 1951 yılında Cumhuriyet'in ilk lise seviyesindeki okulu açılmıştır. Bu bilgiler ışığında, Ispartalıların eğitim ve öğretime çok önem verdiği ve ilde eğitim öğretimin gelişmesi için çok büyük fedakârlıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Isparta'nın günümüzde eğitim kalitesi bakımından üst sıralarda yer alan bir il olmasının da temelini oluşturmuştur.

Isparta Halkevi, Türk Ocaklarından aldığı mirasla ilde dokuz ayrı kolda eğitim faaliyeti yürütmüştür. Halkevi, ilin sadece eğitim alanında değil; sağlık, ekonomi, idari ve siyasi hayattaki gelişimine de katkı sağlamıştır. Halkevinin yürüttüğü faaliyetlerin en önemli sonuçları arasında; kütüphane sayısının arttırılması, ilk sinemanın getirilmesi ve ilk müzenin açılmasını sayabiliriz. Halkevi çalışmaları dâhilinde ilde ilk kapsamlı yerel tarih, edebiyat ve coğrafya araştırmaları başlatılmıştır. İlçelerde kurulan Halkevi ve Halkodaları ile il merkezi ve köyler arasındaki iletişim artmıştır.

Isparta tarihi adlı yapılan çalışmaların birçoğunda matbaanın Isparta'ya Cumhuriyetle birlikte geldiği kaydedilmişse de döneme ait *Ün* dergisinde Hilmi Dilmen'in Mehmet Ali Tütüncü ile yaptığı bir sohbetten anlaşılmaktadır ki Isparta'ya ilk matbaa Cumhuriyet'ten bir yıl önce gelmiştir. 1922 yılından Cumhuriyet'in ilanına kadar basılan *Isparta* adlı gazetenin sayılarına Millî Kütüphaneden ulaşılabilmektedir. Cumhuriyet'ten bir yıl önce gelen matbaanın Cumhuriyet'ten sonra çok çeşitli kaynaklar bastığı ve matbaa sayısının arttığı söylenebilir.

Cumhuriyet yılları tüm yurttaki olduğu gibi Isparta şehrinde de kalkınma ve gelişme devridir. Isparta merkez kazasında Cumhuriyet yönetiminden önce fazla bir bayındırlık hizmeti olmadığı ancak Cumhuriyet idaresinde her şeyin daha iyi ve düzenli olduğu görülmektedir. İlin bayındırlık ve imar faaliyetleri Cumhuriyetle başlamıştır. Yeni yönetim, savaşlar sonrasında memleketin bayındırlığı ve halkın refahı için çalışmıştır. Bu dönemde inşa edilen yapıların birçoğu günümüze kadar varlığını ve işlevliğini sürdürmüştür.

Tek Parti Döneminde, Isparta'da idari ve siyasi yaşam değerlendirildiğinde Isparta'ya hizmetleriyle ön plâna çıkan bazı isimlerden bahsedilebilir. 1950 seçimlerinde, büyük bir siyasi değişim yaşanmış ve önce milletvekilliği, ardından muhtarlık ve belediye seçimlerinde Demokrat Parti açık ara farkla seçimi kazanmıştır. Sonuç olarak Isparta'da da DP dönemi başlamıştır. Tek Parti Döneminde, Isparta ili için genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu dönemde gerçekleştirilen eğitim, kültür, ekonomik ve siyasi alandaki kalkınma çalışmaları ve reformların, Isparta'nın bugünkü dinamik yaşamında temel teşkil ettiği ve yarınlarına güçlü bir katkı sağladığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA

A- Arşiv Belgeleri

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, Dosya No: 30.10.0.0, Yer No: 76.500.1-2.
 BCA, Dosya No: 30.10.0.0, Yer No: 76.500.1-1.
 BCA, Dosya No: 30.10.0.0, Yer No: 64.431.43.
 BCA, Dosya No: 30.10.0.0, Yer No: 77.510.20-3.
 BCA, Dosya No: 30.11.1.0, Yer No: 218.40.11-2.
 BCA, Dosya No: 30.18.1.2, Yer No: 50.87.003.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 834.296.1-7.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 834.296.1-8.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 834.296.1-9.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 161.643.1-12.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 66.251.1-144.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 66.251.1-6.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 66.251.1.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 201.797.4-6.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 66.251.1-163.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 201.797.4-7.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 1145.16.1-21.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 1145.16.1-21.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 201.797.4-23.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 271.1083.1-12.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 271.1083.1-13.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 271.1083.1-37.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-3.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 834.296.1-8.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 834.296.1-9.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-3.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-4

BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-5.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-6.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-7.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-8.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-12.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 986.819.1-14.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 998.857.1-34.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 998.857.1-18.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 1010.897.3-11.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 1010.897.3-20.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 1055.1053.1-27.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 1055.1053.1-24.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 1055.1053.1-4.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 43.178.7-2.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 201.797.4-22.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 201.797.4-20.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 661.210.1-38.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 661.210.1-39.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 661.212.1-24.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 661.212.1-25.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 43.178.7-5.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0, Yer No: 66.251.1.-9.
 BCA, Dosya No: 490.1.0.0 Yer No: 66.251-1.

B- Resmî Yayınlar

1. Resmî Gazete

RG No: 430, 6 Mart 1924.

RG No: 442, 7 Nisan 1924.

RG No: 1353, 3 Kasım 1928.

RG No:1580, 3 Nisan 1930.

RG No: 3238, 11 Haziran 1937.

RG No: 3803, 17 Nisan 1940.

RG No:5830, 8 Ağustos 1951.

RG No: 8460, 7 Temmuz 1953.

2. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Devlet İstatistik Enstitüsü, Umumi Nüfus Tahriri 1927, Ankara, 1927.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1935, İstanbul, 1937.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1940, Ankara, 1941.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1945, Ankara, 1945.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı 1950, Ankara, 1961

3. Yıllıklar

Isparta İl Yıllığı, Isparta Valiliği, Pars Matbaa, Ankara, 1973.

Isparta İl Yıllığı, Isparta Valiliği, Ofset Matbaa, Ankara, 1983.

Isparta İl Yıllığı, Isparta Valiliği, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2003.

4. Broşür

1933-1934 Yılı Isparta Halkevi Broşürü, 1934.

5. Ansiklopedi

“Isparta”, *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarını*, Cilt 5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, ss. 3504-3613.

C- Süreli Yayınlar

1. Gazeteler

1.1. Akşam

“Muhabir Mektupları: Halı ve Gülyağı Memleketi Isparta’nın İki İhtiyacı”, *Akşam*, 9 Nisan 1931.

1.2. Cumhuriyetçi Isparta

“Şehir Haberleri: Genel Kurulun Açılması”, *Cumhuriyetçi Isparta*, 18 Mart 1936./ “Acı Bir Kayıp: Mehmet Ali Tütüncü”, *Cumhuriyetçi Isparta*, 15 Nisan 1936./ “Isparta Gülyağı Fabrikası”, *Cumhuriyetçi Isparta*, 12 Haziran 1935./ “Bozanönü Isparta”, *Cumhuriyetçi Isparta*, 1 Nisan 1936./ “Ayakkabıcılar Birliği”, *Cumhuriyetçi Isparta*, 15 Temmuz 1936./

1.3. Hâkimiyet-i Millîye

“Yurdun Her Yerinde Yapılan Şenliklerden İki Örnek”, *Hâkimiyeti Millîye*, 6 İkinci Teşrin/Kasım 1932./ “Afyon-Isparta-Antalya”, *Hâkimiyeti Millîye*, 1 Mayıs 1934./ Falih Rıfkı Atay, “Bizim Akdeniz”, *Hâkimiyeti Millîye*, 15 Haziran 1934./ “Isparta’da Temeli Atılan Fabrikalar”, *Hâkimiyeti Millîye*, 1 Teşrinievvel/Ekim 1934./ “Şehir ve Taşra: Isparta’daki Gülyağı Fabrikası Yakında Bitiyor”, *Hâkimiyeti Millîye*, 23 Teşrin/Kasım 1934.

1.4. Isparta

Tahir Erdem, “Isparta Köy Okullarının Bugünkü Durumu”, *Isparta*, 12 İkinci Kanun/Ocak 1938./ Tahir Erdem, “Isparta Köy Okullarının Bugünkü Durumu”, *Isparta*, 26 İkinci Kanun/Ocak 1938./ Tahir Erdem, “Isparta’mız Temiz Suya Kavuşurken”, *Isparta*, 11 Mayıs 1938./ “Vilâyet Haberleri”, *Isparta*, 1 Haziran 1938./ “Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi”, *Isparta*, 1 Haziran 1938./ Ömer Güllü, “Isparta’da Lise Nasıl Açılır?”, *Isparta*, 6 Temmuz 1938./ “Cumhuriyet Devrinde Yapılan Ziraat İşleri”, *Isparta*, 20 Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Cumhuriyet Devrinde Yapılan Ziraat İşleri”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939./ “Cumhuriyet Devrinde Veteriner İşleri”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/ Ekim 1939./ “Cumhuriyet Devrinde Isparta Maarifindeki İnkişaf”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Belediye Faaliyeti: İtfaiye Teşkilatı”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Cumhuriyet Devrinde Nafia İşleri”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Cumhuriyet Devrinde Sağlık Ve Sosyal Yardım Çalışmaları”, *Isparta*, Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Cumhuriyet Devrinde Veteriner İşleri”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Cumhuriyet Devrinde Yapılan Ziraat İşleri”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Cumhuriyetin İlanından Bugüne Kadar Isparta İdare-i Hususiyetinin Yaptığı”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Isparta Ekonomisi 16

Yaşında”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1939./ “Tohum Temizleme Makinelerinin Faaliyetleri”, *Isparta*, 22 İkinci Teşrin/Ekim 1939 “Cumhuriyetin Yeni Eserleri Yeşil Isparta’ya Uğurlu Olsun”, *Isparta*, 8 İkinci Teşrin/Kasım 1939./ “Cumhuriyet Devrinde Isparta Adliyesinin Faaliyeti”, *Isparta*, 6 Birinci Kanun/Aralık 1939./ “Gönen Köy Eğitim Kursu Faaliyete Başlıyor”, *Isparta*, Birinci Kanun/Aralık 1939./ *Isparta*, 21 İkinci Kanun/ Ocak 1942./ Kemal Turan, “Gönen Köy Enstitüsü”, *Isparta*, 9 Eylül 1942./ İhsan Kazandioğlu, “Isparta’da Kız Enstitüsü Açılırken”, *Isparta*, 7 Birinci Teşrin/Ekim 1942./ “Kız Enstitüsüne Kayıt Kabul İlanı”, *Isparta*, 7 Birinci Teşrin/Ekim 1942./ *Isparta*, 17 Mart 1943./ “Reisicumhurumuz Millî Şef İsmet İnönü’nün Hâkimiyeti Millîye Ve Çocuk Bayramı Münasebetiyle Beyanları”, *Isparta*, 28 Nisan 1943./ “Yüce Cumhurreisi Isparta’da”, *Isparta*, 28 Nisan 1943./ “Vilâyet Haberleri”, *Isparta*, 18 Ağustos 1943./ “Vilâyet Haberleri: Halkevi Sineması Başlıyor”, *Isparta*, 20 Birinci Teşrin/Ekim 1943./ “Kız Enstitümüzün Müsameresi”, *Isparta*, 12 Nisan 1944./ “Kız Enstitüsünün Zengin Sergisi Göğsümüzü Kabarttı”, *Isparta*, 28 Haziran 1944./ “Vilâyet Haberleri: Halkevinde Tarihi Bir Konferans”, *Isparta*, 28 Haziran 1944./ Şerif Çapan, “Cumhuriyet Devrinde Ziraat”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin /Ekim 1944./ “Gönen Köy Enstitüsü İlk Mezunlarını Verdi”, *Isparta*, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1944./ Gönen Köy Enstitüsü İlk Mezunlarını Verirken Enstitü Müdürü Söylevi”, *Isparta*, 8 İkinci Teşrin/ Kasım 1944./ “Yurttaş!”, *Isparta*, 16 Mayıs 1945./ Tarık Bener, “Şehir Mektubu: Isparta’nın Güzelleştirilmesi”, *Isparta*, 12 Eylül 1945./ “Isparta Erkek Orta Sanat Okulu Enstitü Oldu”, *Isparta*, 9 Ocak 1946./ “Isparta’da Yapılan Okullar Ve Öğretmen Okulları”, *Isparta*, 16 Ocak 1946./ “Isparta’da Müze İhtiyacı”, *Isparta*, 23 Ocak 1946./ M. Kemal Gürpınar, “Isparta Bir Sanayi Şehri Olmalıdır”, *Isparta*, 13 Şubat 1946./ M. Kemal Gürpınar, “Isparta’nın İmarı”, *Isparta*, 6 Mart 1946./ Hüseyin Sezgin, “Demircilik-Marangozluk Kursu Sergisi”, *Isparta*, 8 Mayıs 1946./ “İlimiz İlköğretim Hareketleri”, *Isparta*, 24 Temmuz 1946./ “İl ve Şehir Haberleri: Milletvekili Seçimi”, *Isparta*, 24 Temmuz 1946./ Hıdıroğlu, “Halıcılığımız”, *Isparta*, 30 Ekim 1946./ “Zirai Kalkınma Birliğinin Amacı Ve Yaptığı İşler”, *Isparta*, 27 Kasım 1946./ “Vilâyet Haberleri”, *Isparta*, 5 Kasım 1947. “İlimizde Tohum Temizleme ve İlaçlama Çalışmaları”, *Isparta*, 28 Ocak 1948.

1.5. Kurun

Asım Us, “Isparta’da”, *Kurun*, 5 Nisan 1934./ “Dördüncü Kurultay”, *Kurun*, 11 Mayıs 1935.

1.6. Resmi Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi

Müftüoğlu Hakkı, “Memleketimizin Sınai Vaziyeti”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, (t.y.) Birinci Kanun/Aralık 1929. “Yeni Yangın Söndürme Aleti”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, Birinci Kanun/Aralık 1929./ “Vilâyet Haberleri: Müsamere”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1930. “Ramazan Bayramı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 17 Şubat 1931./ “Vilâyet Haberleri”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 17 Şubat 1931./ “Müsamere”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 17 Şubat 1931. “Spor “Divan-ı Haysiyet”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 4 Mart 1931./ Mintıkası Teşkilatı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 4 Mart 1931./ “Müsamere”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 4 Mart 1931. “Mayıs Ayı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1932./ “Müsamere”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1932./ “İş Bankamızın Şenliği”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 29 Ağustos 1934./ “Köy Panayırı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 29 Ağustos 1934./ *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 26 Eylül 1934./ “Değerli İktisat Vekilimiz”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 10 Birinci Teşrin/ Ekim 1934./ Büyük Bayramın Kutlama Tafsilatı”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 31 Birinci Teşrin/Ekim 1934. “Yangın”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 7 İkinci Teşrin/ Kasım 1934./ *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 28 İkinci Teşrin / Kasım 1934./ “Kısaltmalar”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 19 Birinci Kanun/ Aralık 1934./ “Kaç Saylavımız Olacak?”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 26 Birinci Kanun/Aralık 1934./ “Türk Büyükleri”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 2 İkinci Kanun/ Ocak 1935./ Sadık Bilgiç, “Köy Yatı Mektepleri”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 13 Mart, 1935./ Hikmet Turan Dağlıoğlu, “Isparta’ya Bir Müze Deposu Açmalıdır”, *Resmî Isparta*

Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi, 13 Mart 1935./ Etem Ertem, “Müzemiz Açılırken”, *Resmî Isparta Cumhuriyetçi Vilâyet Gazetesi*, 31 Temmuz 1935.

1.7. Ulus

“Isparta-Aksu Vadisi”, *Ulus*, İlkânun/ Aralık 1934./ “Kurultay Başkanımız Isparta’da”, *Ulus*, 16 Şubat 1935./ “Eğitmen Kursları ve Kadroları Tespit Olundu”, *Ulus*, 6 Nisan 1939./ “Baladız-Burdur Yolu”, *Ulus*, 30 Temmuz 1935./

1.8. Vakit

“Vilâyetlerde Bayram: Isparta’da Fener Alayı”, *Vakit*, 31 Teşrinievvel/ Ekim 1930. “Isparta Bir Heyelan Felaketi Geçiriyor”, *Vakit*, 9 Mayıs 1931./ Rûveyda Sinanoğlu, “Isparta Özlemi”, *Vakit*, 26 Mayıs 1946.

2. Makaleler

ADİL, Ömer, “Mahalli İktisat Hareketlerinde Toplanma Ve Tamamlanma”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 4, Isparta, 1934, ss. 63-64.

AĞLARCI, Müzeyyen, “Isparta’daki Nüfus”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 49, Isparta, 1938, ss. 706-709.

Ahmet Refik, “Ispartalı Katırcıoğlu”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 116-117, Isparta, 1943, ss. 1623-1625.

AKKAŞ, Turgut, “Tek Yol”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 106-107-108, Isparta, 1943, ss. 1462-1463.

AKSU, Fehim “9 Mayıs 1935 Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Kurultayı”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 14, Isparta, 1935, ss. 185-186.

AKSU, Fehim, “9 Mayıs 1935 Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Kurultayı”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 14, Isparta, 1935, ss. 185-186.

AKSU, Fehim, “Halkevi Müzesi”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 19, Isparta, 1935, ss. 280.

AKSU, Fehim, “Halkevi Müzesi”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 21, Isparta, 1935, ss. 297-298.

AKSU, Fehmi, “Evimizin Bir Yılı”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 10-11-12, Isparta, 1935, ss. 151-154.

AKYEL, Kazım, “Keçiborlu Kükürt İşletmesi”, *Ün Dergisi*, C. 13, S. 157-159, Isparta, 1947, ss. 2129-2132.

- ALTINKURT, Fuat, "İsparta'da Hayvan Bakımı Ve Bir Araştırma", *Ün Dergisi*, C. 2, S. 14, Isparta, 1935, ss. 199-200.
- ALTINKURT, Fuat, "İsparta'da Hayvan Bakımı Ve Bir Araştırma", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 10-11-12, Isparta, 1935, ss. 166-168.
- ARAL, Şadi, "İsparta'da İlköğretim Çalışmaları", *Ün Dergisi*, C. 12, S. 137-138-139, Isparta, 1945, ss. 1922-1923.
- ARAL, Şadi, "İsparta'da Kültür Hareketleri: Yapılan Okullar, Evler", *Ün Dergisi*, C. 13, S. 145-146-147, Isparta, 1946, ss. 1984-1985.
- ARÛ, Kemal Ahmet, "Profesör Doktor Gustav Oelsner ve Doçent Yüksek Mimar Kemal Ahmet Arû'nun Hazırladığı Isparta Şehri İmar Plânı Raporu", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, ss. 1660-1662.
- ATAY, Falih Rıfkı, "Bizim Akdeniz", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 2, Isparta, 1934, ss. 18-20.
- ATAY, Falih Rıfkı, "İsparta'da Bir Gün", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 123-124, Isparta, 1944, ss. 1696-1697.
- AYDAR, Kazım, "Gölcük'ün Yeni Tüneli Ve Kanallarının Maliyeti", *Ün Dergisi*, C. 13, S. 171-172, Isparta, 1949, ss. 2283-2285.
- AYDAR, Kazım, "İsparta Gölcük'ü", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 114-115, Isparta, 1943, ss. 1573-1574.
- AYDAR, Kazım, "İsparta İlinin Bayındırlık İşleri ve 1949 Yılıının İlk Altı Aylık Çalışmasının Bilânçosu", *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, ss. 2247-2251.
- AYDAR, Kazım, "İsparta İmar Plânı Ve Tatbikatına Dair Düşünceler II", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 121-122, Isparta, 1944, ss. 1666-1667.
- AYDAR, Kazım, "İsparta İmar Plânı Ve Tatbikatına Dair Düşünceler", *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, ss. 1635-1639.
- AYDIN, Şevket, "Gönen Köy Eğitimci Yetiştirme Kursu", *Ün Dergisi*, C. 7, S. 67-68, Isparta, 1939, ss. 950-952.
- AYDIN, Şevket, "İsparta'da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu III", *Ün Dergisi*, C. 5, S. 60, Isparta, 1939, ss. 841-842.
- AYDIN, Şevket, "İsparta'da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu IV: Öğretmenler Tasarruf Ve Yardım Sandığı", *Ün Dergisi*, C. 6, S. 62-63, Isparta, 1939, ss. 873-874.

- AYDIN, Şevket, “Isparta’da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 58, Isparta, 1938, ss. 809-810.
- AYDIN, Şevket, “Isparta’da Kültür Yılı 1938-1939 Yılı Kültür Durumu III”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 60, Isparta, 1939, ss. 841-842.
- AYTAÇ, Fikri, “Isparta Halkevinin 1947 Çalışmasına Kısa Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 14, S. 163-164-165, Isparta, 1947-1948, ss. 2211-2212.
- AYTAÇ, Fikri, “Isparta Halkevinin 1948 Yılı Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, ss. 2277-2278.
- AYTAÇ, Fikri, “Isparta Halkevinin 1948 Yılı İlk Altı Aylık Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 14, S. 163-164-165, Isparta, 1947-1948, ss. 2213-2214.
- BABACAN, Hasan, “Harf İnkılâbının Isparta’da Uygulanması”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, ss. 101-112.
- BABACAN, Hasan, “Milli Mücadelede Ispartalı Rumlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 62, ss. 667-676.
- BARIŞTA, H. , Örcün, “Isparta Halıcılığı Üzerine”, Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretim ve Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı: Halk Kültürlerini Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü, Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara, 1994.
- “Basıldığı Yer”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 15, Isparta, 1935, ss. 216.
- “Başbakan İsmet İnönü’nün Isparta’daki Söylevi”, *Ün Dergisi*, C. 3, Isparta, 1936.
- BAYRI, M. Halit, “Isparta’da Yağmur Duası”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, ss. 1285-1287.
- ÇİÇEK, Yeter, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, 2014, ss. 53-64.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan “Ağa Pınarı”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 58, Isparta, 1938, ss. 821-823.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Hamit İline Ait Tarihi Notlar Ve Vesikalar”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 76-77, Isparta, 1940, ss. 1052-1054.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Isparta Mutasarrıf, Mütesellim Ve Muhassılları”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 40, Isparta, 1937, ss. 572-575.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Isparta’da Selçukiler Devrine Ait Bir Çeşme Kitabesi”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 2, Isparta, 1934, ss. 29-36.

- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Nüfus Meselesi”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 76-77, Isparta, 1940, ss. 1017-1018.
- DALDAL, Fevzi, “Isparta’nın Büyük Günü İlbay Fevzi Daldal’ın Söylevi”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 25, Isparta, 1936, ss. 345-349.
- DARKOT, Besim, “Anadolu’nun Göller Bölgesi Coğrafyasında Isparta-Burdur”, *Ün Dergisi*, C. 14, S. 163-164-165, Isparta, 1948, ss. 2195-2198.
- DARKOT, Besim, “Isparta Çevresinde Coğrafi Görüşler”, *Enerji Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 2-7.
- DEMİRDAL, Sait, “Keçiborlu Kükürt Madenleri Ve Fabrikası”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 35-36, Isparta, 1937, ss. 505-506.
- DİLMEN, Hilmi, “Gülcülük”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 9-10-11, Isparta, 1935, ss. 163-165.
- DİLMEN, Hilmi, “Hilmi Dilmen Söylevi”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 59, Isparta, 1939, ss. 837.
- DİLMEN, Hilmi, “Isparta Okulu Tarihçesi III”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 43-44, Isparta, 1937, ss. 630-631.
- DİLMEN, Hilmi, “Isparta Okulu Tarihçesi IV”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 45-46, Isparta, 1937-1938, ss. 651-654.
- DİLMEN, Hilmi, “Isparta Ortaokulunun Tarihçesi II”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 42, Isparta, 1937, ss. 606-609.
- DİLMEN, Hilmi, “Isparta Ortaokulunun Tarihçesi”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 41, Isparta, 1937, ss. 590-592.
- DİLMEN, Hilmi, “Isparta’da İlk Fabrikası”, *Yeni Ün*, C. 4, S. 32, Isparta 1969, ss. 1600-1603.
- DİLMEN, Hilmi, “Isparta’da Okuma İşleri”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 45-46, Isparta, 1938, ss. 649-650.
- DİLMEN, Hilmi, “Isparta’da Okuma İşleri”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 45-46, Isparta, 1937-1938, ss. 649-651.
- DİLMEN, Hilmi, “Isparta’da Tabaklık”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 37, Isparta, 1937, ss. 529-530.
- DİLMEN, Hilmi, “Urgancılık”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 22-23-24, Isparta, 1936, ss. 336-337.

- ERDEM, Tahir “Tarihsel Araştırmalar: Hamidoğulları (Feleküddin Dünder)”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 17, Isparta, 1935 ss. 239-240.
- ERDEM, Tahir, “Isparta’da Köy Okulları”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 22-2324, Isparta, 1936, ss. 316-318.
- ERMUMCU, Turgut, “I. Dönem TBMM’de Isparta Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, Isparta, 2010, ss. 139-153.
- ERTEM, Etem, “Geçmiş Günlerde Isparta’da Ramazan Ve Bayram Adetleri”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 47, Isparta, 1938, ss. 678-679.
- ERTEM, Etem, “Geçmiş Günlerde Okul Töreni”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 38, Isparta, 1937, ss. 547-548.
- ERTEM, Etem, “Isparta Halkevinin Bir Yıllık Çalışmasına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, ss. 1531-1535.
- ERTEM, Etem, “Isparta’da Kır Gezileri”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 50-51, Isparta, 1938, ss. 729-732.
- ERTEN, A. Talat, “Isparta Vilâyetinin Coğrafi Ve İktisadi Vaziyeti İklimi”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, Isparta, 1941, ss. 1233-1235.
- “Evimizden Haberler”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 75, Isparta, 1940, ss. 1046.
- GÖKÇORA, Kemal, “Isparta Vilâyeti Tarla Ziraatının Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 87-88-89-90, Isparta, 1941, ss. 1217-1218.
- “Gölcük”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 99-102, Isparta, 1942, ss. 1381.
- Gülcü, “Isparta Büyüklerinden: Gülcü İsmail Efendi”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 103-105, Isparta, 1942, ss. 1447-1448.
- GÜLER, Şükriye, “Isparta’da Kültür Hareketleri”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 69-70, Isparta, 1940, ss. 965-968.
- GÜLLÜ, Ömer, “Halkevi Açılış Töreninde”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 67-68, Isparta, 1939, ss. 940-941.
- GÜLLÜ, Ömer, “Halkevi Açılış Töreninde”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 67-68, Isparta, 1939, ss. 940-941.
- GÜLLÜ, Ömer, “Isparta İktisadiyatının Tarihsel Durumuna Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 34, Isparta, 1937, ss. 484-486.

- GÜLLÜ, Ömer, “İsparta Tabaklığının Geçmişi Ve Geleneği”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 112-113, Isparta, 1943, ss. 1565-1566.
- GÜLLÜ, Ömer, “İsparta Tabaklığının Geçmişi”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 112-113, Isparta, 1943, ss. 1565-1566.
- “Haberler” *Ün Dergisi*, C. 7, S. 80-81, Isparta, 1940, ss. 1118.
- “Halkevi Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 12, S. 142-143-144, Isparta, 1946, ss. 1984-1985.
- “Halkevi Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta 1941-1942, ss. 1316.
- “Halkevi Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta 1941-1942, ss. 1316.
- “Halkevi Müzesi Ve Kadınlarımız”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 31, Isparta, 1936, ss. 448.
- “Halkevimizin Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, ss. 1633-1634.
- “Halkevimizin Çalışmaları”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 118-119-120, Isparta, 1944, ss. 1634.
- “Halkla Konuşma: Ün Üç Yaşına Girerken”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 22-23-24, Isparta, 1936, ss. 313-314.
- H. Hilmi, “Bizde Nüfus Meselesi”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 4, Isparta, 1934, ss. 61-62.
- Hıfzırrahman Raşit, “Bir Dershanede 5 Sınıf Nasıl Yetiştirilir?”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 66, Isparta, 1939, ss. 924-26.
- “İsparta’da Atatürk’e Ait Bir Hatıra”, *Ün Dergisi*, C. 5, S. 56-57, Isparta, 1938, ss. 804-805.
- “İsparta’nın Büyük Günü”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 25, Isparta, 1936, ss. 345-349.
- “İsparta”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 84-85-86, Isparta, 1941, ss. 1151-1153.
- “İstatistik Köşesi”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, ss. 1281-1284.
- KARAER, İbrahim, “Türk Ocaklarının 1931 Yılında Feshi, Emlak, Alacak ve Borçlarının Tasfiyesi”, *Türk Yurdu*, 2011, C. 31, S. 285, ss. 70-73.
- KARNİBÜYÜK, Mustafa, “İklim, Coğrafi Konum, Yer Şekilleri Ve Denizlerin Siyasi Coğrafya Üzerindeki Etkileri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bilecik, 2019, ss. 167-185.
- KAŞTAN, Yüksel, “Osmanlı Devleti’nde 1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanun-i Muvakkati İle Vilâyet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 2016, ss. 78-98.
- KAZANDIOĞLU, İhsan, “Gönen Köy Enstitüsü”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, ss. 1502-1503.

- KÖSE, Neşet, “İsparta Köy Yatı Mektepleri”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 9, Isparta, 1934, ss. 134-136.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Millî Mücadele’de Denizli, Isparta Ve Burdur Sancaklarında ‘Kuvay-ı Milliye’ Fikri Üzerinde İlk Çalışmalar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 14, Ankara, 1989, ss. 479-485.
- “Kültür Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 7, S. 76-77, Isparta, 1940, ss. 1057.
- MEMDUH, “Altı Ok: Dördüncü Ok Devletçiyiz”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 6, Isparta, 1934, ss. 86-89.
- NUTKU, Emrullah, “Mektep Çağından Evvelki Çocuklar”, *Ün Dergisi*, C. 1, S. 1, Isparta, 1934, ss. 7-9.
- ÖRENSU, Nazım, “Köylerimiz Ve Eğitimci Kanunu”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 41, Isparta, 1937, ss. 581-582.
- ÖRENSU, Nazım, “Millî Seciyenin Doğurduğu Terbiye”, *Ün Dergisi*, C. 4, S. 37, Isparta, 1937, ss. 515-516.
- ÖZKAYA, Yücel, “İzmir’in İşgalinin Anadolu’daki Tepkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara, 1988, ss. 65-74.
- ÖZMEN, Hakkı, “İsparta’da Hayvan Bakımı Ve Islahı”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta 1943, ss. 1516-1517.
- SARI, Necmi, “İsparta Vilâyetinde Okuma Çocuklarını Koruma İşleri”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 16, Isparta, 1935, ss. 217-220
- SARI, Necmi, “On İki Asrın Yıldönümü”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 127,-128, Isparta, 1935, ss. 281-284.
- ŞAKİROĞLU, Canip Sıtkı, “İsparta”, *Ün Dergisi*, C. 11, S. 127-128, Isparta, 1944, ss. 1784-1785.
- ŞENTÜRK, Ayşegül, “Harf İnkılâbının Yapılışı ve Uygulanışında Basının Rolü”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, Isparta, 2012, ss. 27-44.
- TELLİ, Süleyman, “İsparta İli Çocuklarının Gelişme Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 2, S. 22-23-24, Isparta, 1936, ss. 322-323.
- TİĞLİ, Tevfik, “Gönen Köy Eğitimci Kursu”, *Ün Dergisi*, C. 6, S. 62-63, Isparta, 1939, ss. 898-901.

- TIĞLI, Tefik, "Isparta Ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış VIII", *Ün Dergisi*, C. 11, S. 129-130, Isparta, 1944-1945, ss. 1806-1811.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XII, Sayı 25, 2012, ss. 63-64.
- TURAN, Ekrem, "Isparta'da Dışlar", *Ün Dergisi*, C. 12, S. 133-134, Isparta, 1945, ss. 1862.
- TUZCU, M. Yılmaz, "Isparta'da Kültür Hareketleri", *Ün Dergisi*, C. 7, S. 69-70, Isparta, 1940, ss. 969-973.
- TUZCU, M. Yılmaz, "Talebenin Okul Dışı Faaliyeti", *Ün Dergisi*, C. 6, S. 69-70, Isparta, 1940, ss. 969-973.
- TUZCU, M. Yılmaz, "Talebenin Okul Dışı Faaliyeti", *Ün Dergisi*, C. 6, S. 69-70, Isparta, 1940, ss. 969-973.
- TÜRK, Bekir, "Yakın Yurdun Tarihi Ve Coğrafyası", *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, ss. 2263-2265.
- UNAT, Kadri, "Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.6, Bahar 2015, ss. 209-248.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Hamidoğulları", *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, ss. 2255-2257.
- Ün Dergisi*, C. 5, S. 50-51, Isparta, 1938, ss. 718.
- Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-100-111, Isparta, 1943, ss. 1517.
- ÜNAL, Kemal Turan, "Halkevleri", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 1, Isparta 1934, ss. 1.
- ÜNAL, Kemal Turan, "Birinci İnönü Zaferi Günlerinde Isparta", *Ün Dergisi*, C. 9, S. 106-107-108, Isparta, 1943, ss. 1459-1461.
- ÜNAL, Kemal Turan, "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Isparta", *Ün Dergisi*, C. 5, S. 61, Isparta, 1939, ss. 865-866.
- ÜNAL, Kemal Turan, "Gülcülük", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 8, Isparta, 1935, ss. 119-120.
- ÜNAL, Kemal Turan, "Halkevlerinin Ve Odalarının Onuncu Yılı", *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, ss. 1259.
- ÜNAL, Kemal Turan, "Isparta Halkevi İkinci Yılı'nı Bitirirken", *Ün Dergisi*, C. 1, S. 10-11-12, Isparta, 1935, ss. 149-150.

- ÜNAL, Kemal Turan, “Isparta Ve Çevresinin 1949 Yılı Sonunda Kültür, Bayındırlık Ve Ekonomi Hayatına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 171-172, Isparta, 1949, ss. 2279-2282.
- ÜNAL, Kemal Turan, “Isparta ve Çevresinin 1949 Yılı Sonunda Kültür, Bayındırlık ve Ekonomi Hayatına Toplu Bir Bakış”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 171-172, Isparta, 1949, ss. 2279-2283.
- ÜNAL, Kemal Turan, “Isparta’da Sanat Okulu”, *Ün Dergisi*, C. 10, S. 116-117, Isparta, 1943, ss. 1599-1600.
- ÜNAL, Kemal Turan, “Mektepler Açılırken”, *Ün Dergisi*, C. 3, S. 31, Isparta, 1936, ss. 433-435.
- ÜNAL, Kemal Turan, “Notlar Ve İktibaslar”, *Ün Dergisi*, C. 8, S. 91-96, Isparta, 1941-1942, ss. 1267.
- ÜNAL, Kemal Turan, “Notlar: Maden Tetkik Ve Arama Bakımından Isparta Çevresi”, *Ün Dergisi*, C. 11, S. 121-122, Isparta, 1944, ss. 1670.
- “Yurttaş”, *Ün Dergisi*, C. 11, S. 131-132, Isparta, 1945, ss. 1827.
- YÜRÜK, Ali Rıza, “Eğridir Gölü Balık Çeşitleri Ve Avcılığı”, *Ün Dergisi*, C. 15, S. 169-170, Isparta, 1949, ss. 2266-2269.
- ZEYNELGİL, Enver, “Isparta İlinde Kurulan Zirai Kalınma Birliği Münasebetiyle”, *Ün Dergisi*, C. 12, S. 137-138-139, Isparta, 1945, ss. 1925.
- ZEYNELGİL, Enver, “Isparta Vilâyetinin Zirai Durumu”, *Ün Dergisi*, C. 9, S. 109-110-111, Isparta, 1943, ss. 1512-1515.

D- Kitaplar

- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000-MS 2012*, Cantekin Matbaası, Ankara, 2012.
- Besim Zühdü, Hazırlayan: Hasan Babacan, Kadir Temurçin, *Türkiye’nin Sıhhi-ı İçtimâî Coğrafyası Hamidâbad (Isparta) Sancağı*, Sözkesen Matbaacılık, Ankara, 2013.
- Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Hazırlayan: Hasan Babacan, İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları (10), Isparta, 2012.
- Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Hazırlayan: Suat Seren, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Serenler Yayını, İstanbul, 1983.

- Böcüzâde Süleyman Sami'nin Isparta Ahalisine Beyannâmesi ve Şehir Mektupları*, Hazırlayan: Hasan Babacan, T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları (9), Isparta, 2012.
- ÇEÇEN, Anıl, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, İdeal Matbaacılık, Ankara, 1990.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- Geçmişten Günümüze Isparta*, Hazırlayan: Hüseyin Gül, Songül Boybeyi, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Desen Ofset, Ankara, 2009.
- Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı Ve Isparta'da Millî Mücadele İle İlgili Belgeler*, Hazırlayan: Bayram Kodoman, Hasan Babacan, Isparta Belediyesi IV. Kitap Fuarı, Isparta, 2020.
- Isparta 1880-1980*, Isparta Valiliği: İl Özel İdare Müdürlüğü Yayını, Seçil Ofset, İstanbul, 2001.
- Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Karar Ve Yazışma Defteri*, Hazırlayan: Hasan Babacan, Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 2009.
- Isparta'da 15 Cumhuriyet Yılı*, Hazırlayan: Isparta Halkevi, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1939.
- KANSU, Şevket Aziz, *Isparta-Burdur İlleri Çevresinde TTK Adına 1944 Haziranında Yapılan Prehistorya Araştırmalarına Dair İlk Rapor*, TTK Basımevi, Ankara, 1945.
- KARAER, İbrahim, *Türk Ocakları (1912-1931)*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992.
- KATIRCIOĞLU, Nuri, *Bütün Isparta*, Bereket Matbaası, 1958.
- KILIÇ, Abdullah, *Isparta Kültür Ve Turizm Envanteri*, TC Isparta Valiliği: İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları (8), Isparta, 2011.
- KOÇ, Mustafa, *Baris-Hamit-Hamitâbad Tüm Yönleri İle Isparta*, Türk Köyü Yayınları, Isparta, 1983.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta, Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- KÜÇÜKERMEN, Önder, *Isparta Fabrikası, Cömertler Matbaacılık*, İstanbul, 1990.

Millî Mücadelede TBMM'ye Çekilen Telgraflar, Hazırlayan: Haluk Selvi, Bülent Cırık, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara, 2020.

ORAL, Fuat Süreyya, *Atatürk Isparta'da Şeref Albümü*, Gül Matbaası, Isparta, 1982.

ÖLMEZ, Filiz Nurhan, *Isparta'da Halıcılık*, Palmiye Yayıncılık, Bursa, 2014.

SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, TTK Matbaası, Ankara, 2001.

SÜLDÜR, Enver, *İkinci Isparta Tarihi*, Üstün Sanat Matbaası, İzmir, 1951.

TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara, 2010.

TEKİN Zehra, ALAV Zeliha, *Isparta Mutfağı Geleneksel Tatlarımızdan Seçmeler*, Isparta İl Valiliği: İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü'', Isparta, 2014.

TERZİ, Mehmet Akif, ERGÜN, Ahmet, *Osmanlı Belgeleri Işığında Isparta*, Isparta: Isparta Belediyesi, Seçil Ofset, İstanbul, 2016.

E- Tezler

YÜZBAŞI, Esin, *Cumhuriyet Döneminde Isparta (1923-1980)*, T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Muğla, 2019, ss. 214.

TURAN, Tülin, *Isparta Kültür Tarihinden Bir Kesit: Isparta Halkevi ve Faaliyetleri (1933-1969)*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004, ss. 58.

F-İnternet Kaynakları

<http://www.gelendost.gov.tr/tarihce/> (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2020).

<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hamidogullari/> (Erişim Tarihi: 06 Şubat 2020).

<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/isparta/> (Erişim Tarihi: 23 Şubat 2020)

<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71028/tarihsel-gelisim.html> (Erişim Tarihi: 23 Mart 2020)

<https://ispartaism.saglik.gov.tr/TR,2142/isparta-ilinin-saglik-tarihcesi.htm>(Erşim Tarihi: 28 Mart 2020)

<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/namazgah7> (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2020)

<https://www.yalvac.bel.tr/kentrehberidetay/74> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2020)

<http://www.gazete32.com.tr/m/isparta-sumerbank-fabrikasi/> (Erişim Tarihi: 7 Ekim 2020)

<http://www.haber32.com.tr/isparta/1914-isparta-depreminde-ermeniler-h91540.html>
(Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2020)

<http://www.itso.org/sayfa/1/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 20 Eylöl 2020)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı Soyadı : Sezen ERDOĞAN

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi-2012

Yüksek Lisans Öğrenimi : Burdur MAKÜ SBE Tarih Anabilim Dalı- 2017

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1- İngilizce : Başlangıç